

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการนำร่องระยะสั้น เรื่อง ระบบฐานข้อมูลทรัพยากร
เพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท

คณะผู้วิจัย

นรินทร์ บุญพรหมณ์

เจลิยว บุญมั่น

สุวัฒน์ ธีระพงษ์ธนากร

กัลยา สานเสน

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ทอง จันทเพชร

คำผอง ไม้แก้ว

ประดิษฐ์ สุตะพรม

บัวลี สารราษฎร์

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ตุลาคม 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการนำร่องระยะสั้น เรื่อง ระบบฐานข้อมูลทรัพยากร
เพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท

คณะผู้วิจัย

นรินทร์ บุญพรหมณ์
เจลิยว บุญมั่น
สุวัฒน์ ธีระพงษ์ธนากร
กัลยา สานเสน

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ทอง จันทเพชร
คำผอง ไม้แก้ว
ประดิษฐ์ สุตะพรม
บัวลี สารราษฎร์

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ตุลาคม 2548

คำนำ

ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบทนี้ เป็นการจัดเก็บข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์ประชากรของชุมชน แล้วทำการจัดกลุ่มข้อมูลให้เป็นระเบียบ ตลอดจนทำการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุดของข้อมูลให้เป็นระบบ และท้ายที่สุดเป็นการวิเคราะห์ร่วมกับนักวิจัยชุมชน และสมาชิกของชุมชนเกี่ยวกับศักยภาพด้านต่างๆ ที่ชุมชนมีอยู่ ในกรณีนี้ คณะผู้วิจัย และคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาระบบสนับสนุนการตัดสินใจด้านต่างๆ ของชุมชน โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ระบบการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยโปรแกรม Microsoft Excel และ Microsoft Access ทั้งนี้โปรแกรมระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชุมชนที่จัดทำและพัฒนาขึ้นในโครงการนำร่องระยะสั้นนี้ (โปรแกรมแสงจันทร์) มุ่งเน้นให้สามารถใช้งานได้ง่ายและปรับปรุงให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งของระบบสนับสนุนการตัดสินใจสำหรับผู้นำและประชากรของชุมชนในการวิเคราะห์ถึงศักยภาพที่ตนเองครัวเรือน และชุมชนมีอยู่ เพื่อการวางแผนทางเลือกการประกอบอาชีพและการใช้ปัจจัยการผลิต การแลกเปลี่ยนความรู้ และการบริหารงานในระดับต่างๆ โดยมีชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี เป็นพื้นที่ทำการศึกษาวิจัย

คณะผู้ทำวิจัยใคร่ขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้ให้การสนับสนุน ขอขอบคุณ รศ.ดร.อรรถชัย จินตะเวช รศ.ดร. ณรงค์ หุตานวัตร และ รศ.ดร.นันทิยา หุตานวัตร ที่ได้ให้ข้อคิดและคำแนะนำในส่วนต่างๆ ของกระบวนการวิจัย และขอขอบคุณสมาชิกชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี ที่ได้ให้ความร่วมมือ และร่วมทำการวิจัยจนโครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คณะผู้วิจัย

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

สารบัญ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	1
บทคัดย่อ	4
ABSTRACT	6
บทที่ 1: บทนำ	8
1.1 ความสำคัญของปัญหา.....	8
1.2 วัตถุประสงค์	9
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
1.4 กระบวนการวิจัย	10
1.5 พื้นที่ดำเนินการวิจัย.....	11
1.6 ระยะเวลาการดำเนินงาน	11
บทที่ 2: ผลการศึกษาวิจัย	12
2.1 สภาพทั่วไป.....	12
2.2 สภาพดิน	14
2.3 สภาพภูมิอากาศ.....	14
2.4 การคมนาคม.....	15
2.5 แหล่งน้ำ	17
2.6 ประชากร	17
2.7 ลักษณะทางครอบครัว	18
2.8 การศึกษา	18
2.9 ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม อิทธิพลทางความคิด	20
2.10 การรวมกลุ่มทางสังคมภายในชุมชน.....	21
2.11 ทรัพยากรของชุมชน.....	23
2.11.1 ข้อมูลทรัพยากรสาธารณะของหมู่บ้าน	23
2.11.2 การถือครองที่ดินและสภาพการใช้ที่ดิน	24
2.11.3 แหล่งน้ำ.....	25
2.11.4 ข้อมูลเครื่องจักรกลและพาหนะของหมู่บ้าน	25
2.11.5 แหล่งเงินสินเชื่อ	26
2.12 การประกอบอาชีพ.....	26
2.13 การประกอบอาชีพทางการเกษตรของประชากร และการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต ...	27

2.14 ภาพรวมรายรับและรายจ่ายของหมู่บ้าน.....	31
2.15 ภาวะหนี้สินของประชากรในชุมชน.....	37
2.16 ภาวะความยากจนในชุมชนบ้านแสงจันทร์.....	37
2.17 ศักยภาพของชุมชน.....	38
2.18 ลำดับความสำคัญของปัญหาของชุมชน.....	38
2.19 การรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพเสริมรายได้.....	39
2.20 การพัฒนาความรู้และความสามารถด้านวิทยาการสารสนเทศ.....	39
บทที่ 3: บทสรุปและวิเคราะห์.....	40
3.1 ผู้นำชุมชน.....	40
3.2 นักวิจัยชุมชน.....	40
3.3 ประชากรในชุมชน และชุมชน.....	41
3.4 คริวเรือน และชุมชน.....	42
3.5 ทรัพยากรชุมชนและคริวเรือน.....	44
3.6 การประกอบอาชีพทางการเกษตร.....	45
3.7 รายรับ/รายจ่าย และภาวะหนี้สิน.....	48
3.8 ภาพรวมของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และความเข้มแข็งของชุมชน.....	53
3.9 ฐานข้อมูลทรัพยากรเพื่อพัฒนาสู่การยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบทเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ.....	60
3.10 การพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ เพื่อพัฒนาระบบฐานข้อมูลสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ทางเลือกการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน.....	61
เอกสารอ้างอิง.....	66
บรรณานุกรม.....	68
ภาคผนวก.....	70
ภาคผนวกที่ 1: ประวัติการก่อตั้งบ้านแสงจันทร์ หมู่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี.....	70
ภาคผนวกที่ 2: แหล่งรายได้ของประชากรในชุมชนบ้านแสงจันทร์ จากข้อมูลสำรวจ จปฐ. ปี พ.ศ.2546-2547.....	77

สารบัญญัตราสาร

ตารางที่ 1: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามช่วงอายุ	18
ตารางที่ 2: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามระดับการศึกษา	19
ตารางที่ 3: การถือครองที่ดินเฉลี่ยของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์จำแนกตามลักษณะการใช้พื้นที่.....	25
ตารางที่ 4: จำนวนเครื่องจักรกลและพาหนะประเภทต่างๆ ของบ้านแสงจันทร์.....	25
ตารางที่ 5: แหล่งเงินกู้ยืมเงินเพื่อของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์	26
ตารางที่ 6: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามการประกอบอาชีพหลัก	26
ตารางที่ 7: แสดงรายรับและรายจ่ายเฉลี่ยในการผลิตข้าว ของประชากรบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548 (พื้นที่ทำนาเฉลี่ย 17.57 ไร่/ครัวเรือน)	29
ตารางที่ 8: ผลผลิตข้าวเหนียวและข้าวเจ้าในปีเพาะปลูก 2546 และ 2547	31
ตารางที่ 9: ข้อมูลราคาผลผลิตข้าวและแหล่งรับซื้อที่สำคัญของบ้านแสงจันทร์ ปีเพาะปลูก 2546 และ 2547	31
ตารางที่ 10: แสดงรายรับเฉลี่ยของประชากรของบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548	32
ตารางที่ 11: แสดงรายจ่ายรายปีเฉลี่ยของครัวเรือนประชากรบ้านแสงจันทร์.....	35
ตารางที่ 11: แสดงรายจ่ายรายปีเฉลี่ยของครัวเรือนประชากรบ้านแสงจันทร์ (ต่อ).....	36
ตารางที่ 12: ภาพรวมจุดเด่นและจุดอ่อนของชุมชนต่อกรณีของความเป็นอยู่ การพัฒนา และสภาพความเข้มแข็งของชุมชน.....	53

สารบัญญรูปภาพ

รูปที่ 1: แผนที่ขอบเขตของ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี.....	13
รูปที่ 2: แสดงแผนที่จุดดินและเส้นความลาดชันของพื้นที่ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี	15
รูปที่ 3: แสดงแผนที่จุดดินและลำน้ำของพื้นที่ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี.....	16
รูปที่ 4: ความก้าวหน้าของการพัฒนาระบบฐานข้อมูล และการเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบ ฐานข้อมูลเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ในโครงการระยะนำร่อง.....	62
รูปที่ 5: แสดงภาพรวมของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรายรับและรายจ่ายของชุมชนสรุประบบฐานข้อมูล เบื้องต้น โดยแสดงถึงการจำแนกและความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูล.....	63
รูปที่ 6: ระบบฐานข้อมูลเบื้องต้น โดยแสดงถึงการจำแนกและความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูลที่ คาดว่าจะเกิดขึ้นในโครงการฯ ระยะที่ 1.....	64
รูปที่ 7: ความเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบฐานข้อมูลเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ที่ คาดว่าจะเกิดขึ้นในโครงการฯ ระยะต่อไป.....	64
รูปที่ 8: ความเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบฐานข้อมูลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจการรวมกลุ่ม/การ ทำกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชากรในชุมชน.....	65

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

งานวิจัยนี้ดำเนินการในชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2547 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน 2548 โดยมุ่งเน้นศึกษาร่วมกับชุมชนในการเก็บรวบรวมและจัดทำระบบฐานข้อมูลทรัพยากรพื้นฐานที่สะดวกต่อการใช้งานในชุมชน สำหรับการพัฒนาความเป็นอยู่ของครัวเรือนและของชุมชน และหาแนวทางการประกอบอาชีพเสริมในเบื้องต้น เพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีบนพื้นฐานทรัพยากรของครัวเรือนและชุมชนที่มีอยู่ และการพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ ในการพัฒนาระบบสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน และการวิเคราะห์ทางเลือกในการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

บ้านแสงจันทร์ เริ่มการก่อตั้งในราวปี พ.ศ. 2513 โดยมีประชาชนจากจังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดยโสธร และจากหลายอำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อหาที่ทำกินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าพื้นที่เดิม ปัจจุบันชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 114 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่และทำกินในหมู่บ้านเพียง 98 ครัวเรือน ครัวเรือนในหมู่บ้านร้อยละ 65.79 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยมีการปลูกข้าวเป็นหลัก ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพหลักเช่น ค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ

ในส่วนของทรัพยากรของชุมชนพบว่า มีแหล่งน้ำธรรมชาติ 3 สาย ซึ่งมีน้ำเฉพาะช่วงฤดูฝน ส่วนฤดูแล้งมีปริมาณน้ำคงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทราย ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้อย่างพอเพียง มีการคมนาคมอยู่ในเกณฑ์ดี มีสถานีอนามัยอยู่ไม่ไกลจากชุมชน แต่ชุมชนนี้ไม่มีวัด โรงเรียน และพื้นที่แปลงหญ้าสาธารณะ

ชุมชนบ้านแสงจันทร์มีพื้นที่การถือครองและทำประโยชน์โดยรวมประมาณ 1,725.5 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร 1,680 ไร่ และเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ 45.5 ไร่ อย่างไรก็ตาม มีพื้นที่ได้รับเอกสารการทำประโยชน์เพียง 1,243.25 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 72.05 ของพื้นที่ทั้งหมด

ในด้านการศึกษาและสังคมพบว่าประชากรส่วนใหญ่ขาดความรู้และความสามารถในการจัดการการผลิตและการลงทุน ขาดความสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การได้เข้ารับอบรมและสัมมนา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ตลอดจนจนยังไม่มีเครือข่ายในการพัฒนาอาชีพต่างๆ จึงทำให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อย กลุ่มสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านแสงจันทร์ในปัจจุบันมีทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน (กลุ่มทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และ กลุ่มผลิตภัณฑ์และจักสาน พัฒนาผลิตภัณฑ์ แต่ก็พบว่ายังมีปัญหาการเข้าถึงตลาดและการจัดการภายในกลุ่ม

ครัวเรือนในชุมชนร้อยละ 65.79 ประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรมโดยอาศัยสภาพธรรมชาติเป็นตัวกำหนด กิจกรรมการปลูกพืชเป็นแบบเชิงเดี่ยวโดยเน้นการทำนาปีซึ่งต้องอาศัย

น้ำฝน ในการปลูกข้าวเกษตรกรจะใช้เครื่องจักรกลในการไถพรวนเป็นส่วนใหญ่ และมีการจ้างแรงงานคนในพื้นที่ในการปักดำและเก็บเกี่ยว สำหรับการเพิ่มผลผลิตต่อไป เกษตรกรนิยมใช้ปุ๋ยเคมี แต่ก็มีบางรายที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี อาชีพเสริมที่ก่อให้เกิดรายได้ที่สำคัญของประชากรบ้านแสงจันทร์ ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ข้อมูลด้านรายรับและรายจ่ายจากการจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือนของตัวแทนประชากรจำนวน 24 ครัวเรือนในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม 2548 พบว่ารายรับจากการทำเกษตรกรรมเฉลี่ย 32,189.89 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งจำแนกเป็นรายรับจากการจำหน่ายข้าวเฉลี่ย 29,233.67 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายรับจากการจำหน่ายปศุสัตว์เฉลี่ย 2,956.22 บาท/ครัวเรือน/ปี การรับจ้างในภาคเกษตร มีรายได้เฉลี่ย 2,333.71 บาท/ครัวเรือน/ปี และรับจ้างนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 27,391.01 บาท/ครัวเรือน/ปี รายได้จากการทำงานที่ประชากรของชุมชนไปทำงานในกรุงเทพฯ และเมืองต่างๆ และส่งกลับมาให้ครอบครัวที่อยู่ในชุมชนเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 6,712.36 บาท/ปี อาชีพรับราชการเฉลี่ยครัวเรือนละ 1,020,060 บาท/ครัวเรือน/ปี และประกอบธุรกิจเฉลี่ยเป็นเงิน 890,800.00 บาท/ครัวเรือน/ปี

ในส่วนของรายจ่ายจำแนกออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่) รายจ่ายพื้นฐานเพื่อการอุปโภคและบริโภคของครอบครัวเฉลี่ย 46,325.06 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเฉลี่ยเป็นเงิน 3,871.217 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าสาธารณูปโภคและเครื่องอำนวยความสะดวกเฉลี่ย 62,870.75 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพเป็นเงิน 16,219.68 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าสหนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ คิดเป็นค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 2,231.55 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายในเทศกาลตามประเพณีและพิธีสังคมเฉลี่ยเป็นเงิน 2,292.40 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินหมุนเวียนเพื่อการออมทรัพย์และชำระหนี้สินให้แก่แหล่งเงินทุนนอกระบบเฉลี่ย 150.74 บาท/ครัวเรือน/ปี และค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถจำแนกกลุ่มได้ เป็นเงินเฉลี่ย 2,364.86 บาท/ครัวเรือน/ปี

ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ทุกกลุ่มอาชีพมีรายได้เฉลี่ย 2,236.24 บาท/คน/เดือน และเมื่อจำแนกตามอาชีพพบว่า กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรรม และอาชีพรับจ้างมีรายได้เฉลี่ย 1,159.42 บาท/คน/เดือน กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพรับราชการมีรายได้เฉลี่ย 28,335.00 บาท/คน/เดือน และกลุ่มครัวเรือนประชากรที่ประกอบธุรกิจมีรายได้เฉลี่ย 16,762.37 บาท/คน/เดือน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีเพียงประชากรกลุ่มที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างที่จัดอยู่ในกลุ่มผู้ยากจน

ประชากรของชุมชนมีภาระหนี้สินจำนวน 84 ครัวเรือน (ร้อยละ 85.71) ปลอดหนี้ 14 ครัวเรือน (ร้อยละ 14.39) ในจำนวนครัวเรือนที่มีภาระหนี้สินจำแนกเป็นหนี้สินในระบบเฉลี่ย

67,017.86 บาท/ครัวเรือน และมี 16 ครัวเรือนที่มีหนี้สินนอกระบบเฉลี่ย 11,218.75 บาท/ครัวเรือน

ในส่วนของศักยภาพของชุมชนพบว่าชุมชนมีความเข้มแข็งด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ 1) ความเสียสละและตั้งใจทำงานเพื่อชุมชนของผู้นำชุมชน 2) เงินกองทุนที่สามารถระดมเพื่อการประกอบอาชีพเสริมและสร้างรายได้ 3) มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการจัดการผลิตปุ๋ยชีวภาพ และผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลัก 4) เกษตรกรมีความพร้อมจะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตให้มีศักยภาพและตรงกับความต้องการของตลาด 5) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เหมาะสมในด้านการผลิตที่สอดคล้องกับศักยภาพ ส่วนปัญหาของชุมชนสามารถประมวลสรุปตามลำดับได้ดังนี้ 1) สภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน 2) ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ 3) ต้นทุนการทำการเกษตรสูง 4) ผลผลิตและราคาผลผลิตตกต่ำ และไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ 5) ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูง และดำรงชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อเกินฐานะของตนเอง 6) มีอาชีพหลักเพียงอาชีพเดียว/ขาดความรู้ที่ทันสมัยสำหรับการประกอบอาชีพ 7) การว่างงานหลังฤดูเก็บเกี่ยว 8) ประชาชนไม่มีการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน ทำให้ไม่ทราบภาวะเศรษฐกิจที่แท้จริงของครัวเรือน

แนวทางการประกอบอาชีพเสริมรายได้มีอยู่ด้วยกัน 4 กลุ่มหลักได้แก่ 1) กลุ่มแม่บ้าน (กลุ่มอาชีพทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์) 2) กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ 3) กลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลัก 4) กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน

การพัฒนาความรู้และความสามารถด้านวิทยาการสารสนเทศ โดยจัดให้ผู้นำและเยาวชนของหมู่บ้านได้เรียนรู้และใช้งานชุดโปรแกรม MS Office ในช่วงเดือนมีนาคม และเมษายน 2548 มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวจำนวน 32 คน โดยวัตถุประสงค์ของกิจกรรมดังกล่าวเน้นการใช้งานโปรแกรม MS Excel เพื่อการเก็บบันทึกข้อมูลของครัวเรือน และระบบฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นด้วย MS Access ซึ่งมุ่งเน้นสู่การใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม การวิเคราะห์และสังเคราะห์ และการประยุกต์ใช้เพื่อประเมินศักยภาพของชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างทางเลือกเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชุมชนต่อไป

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ดำเนินการในชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี ระหว่าง 1 พฤศจิกายน 2547- 30 มิถุนายน 2548 โดยมุ่งเน้นศึกษาร่วมกับชุมชนในการเก็บรวบรวมและจัดทำระบบข้อมูลทรัพยากรพื้นฐานที่สะดวกต่อการใช้งานในชุมชน สำหรับพัฒนาความเป็นอยู่ของครัวเรือนและของชุมชน และแนวทางประกอบอาชีพเสริมในเบื้องต้น เพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีบนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่ และการพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ ในการพัฒนาระบบสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน และการวิเคราะห์ทางเลือกในการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 114 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจำนวน 98 ครัวเรือน

ชุมชนบ้านแสงจันทร์มีพื้นที่การถือครองและทำประโยชน์โดยรวมประมาณ 1,725.5 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร 1,680 ไร่ และเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ 45.5 ไร่ อย่างไรก็ตาม มีพื้นที่ได้รับเอกสารการทำประโยชน์เพียง 1,243.25 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 72.05 ของพื้นที่ทั้งหมด ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้อย่างพอเพียง มีการคมนาคมอยู่ในเกณฑ์ดี มีสถานีอนามัยอยู่ไม่ไกลจากชุมชน แต่ชุมชนนี้ไม่มีวัด โรงเรียน และพื้นที่แปลงหญ้าสาธารณะ

ครัวเรือนในชุมชนร้อยละ 65.79 ประกอบอาชีพทำนาโดยเน้นการทำนาปีซึ่งต้องอาศัยน้ำฝน มีการใช้เครื่องจักรกลในการไถพรวนเป็นส่วนใหญ่ และมีการจ้างแรงงานคนในพื้นที่ในการปักดำและเก็บเกี่ยว สำหรับการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เกษตรกรนิยมใช้ปุ๋ยเคมี แต่ก็มีบางรายที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี อาชีพเสริมที่ก่อให้เกิดรายได้ที่สำคัญของประชากรบ้านแสงจันทร์ ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ข้อมูลด้านรายรับและรายจ่ายจากการจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือนของตัวแทนประชากรจำนวน 24 ครัวเรือนในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม 2548 ในภาพรวมประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ทุกกลุ่มอาชีพมีรายได้เฉลี่ย 2,236 บาท/คน/เดือน โดยกลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรรม และอาชีพรับจ้างมีรายได้เฉลี่ย 1,159 บาท/คน/เดือน กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพรับราชการมีรายได้เฉลี่ย 28,335 บาท/คน/เดือน และกลุ่มครัวเรือนประชากรที่ประกอบธุรกิจมีรายได้เฉลี่ย 16,762 บาท/คน/เดือน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีเพียงประชากรกลุ่มที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างที่จัดอยู่ในกลุ่มผู้ยากจน

ประชากรของชุมชนมีภาระหนี้สินจำนวน 84 ครัวเรือน (ร้อยละ 85.71) ปลอดหนี้ 14 ครัวเรือน (ร้อยละ 14.39) ในจำนวนครัวเรือนที่มีภาระหนี้สินจำแนกเป็นหนี้สินในระบบเฉลี่ย 67,018 บาท/ครัวเรือน และมี 16 ครัวเรือนที่มีหนี้สินนอกระบบเฉลี่ย 11,219 บาท/ครัวเรือน

เกี่ยวกับศักยภาพพบว่า ชุมชนมีจุดเด่นเกี่ยวกับ ผู้นำชุมชน การระดมเงินกองทุนในชุมชน การรวมกลุ่มเพื่อการสร้างอาชีพเสริม ความพร้อมจะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตข้าว การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ส่วนปัญหาของชุมชนได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ ต้นทุนการทำเกษตรสูง ผลผลิตและราคาผลผลิตตกต่ำ ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูงและดำรงชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อเกินฐานะ ขาดความรู้ที่ทันสมัยสำหรับการประกอบอาชีพ การว่างงานหลังฤดูเก็บเกี่ยว ขาดการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน

แนวทางการประกอบอาชีพเสริมรายได้มีอยู่ด้วยกัน 4 กลุ่มหลักได้แก่ 1) กลุ่มแม่บ้าน (กลุ่มอาชีพทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์) 2) กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ 3) กลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลัก 4) กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน

การพัฒนาความรู้และความสามารถด้านวิทยาการสารสนเทศให้แก่ผู้นำและเยาวชนของหมู่บ้านจำนวน 32 คน ซึ่งได้เรียนรู้และใช้งานชุดโปรแกรม MS Office โดยเน้นการใช้งานโปรแกรม MS Excel เพื่อการเก็บบันทึกข้อมูลของครัวเรือน และระบบฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นด้วย MS Access ซึ่งจะช่วยให้สามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม การวิเคราะห์และสังเคราะห์ และการประยุกต์ใช้เพื่อประเมินศักยภาพของชุมชนในการสร้างทางเลือกเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชุมชน

Abstract

The research was conducted at Sangchan village, Mu 10, Tambol Bua-Ngam, Det-Udom District, Ubon Ratchathani province, from November 1, 2004 to June 30, 2005. The objectives of this study were firstly, to work together with the village's researchers to collect the community's resources data to develop a user friendly version of the community database system for the community to use. The resources database system would give a basic guideline for alternative occupations expected to generate an all-year-round income for the households. This would help elevate the families' and the community's incomes. And secondly, to develop a full research project for resource utilization planning and occupation choices analysis. These would be to elevate the community's well being.

The study found that there were currently 114 families in the village but only 98 families were permanent residences. The area of the Sangchan community boundary was approximately 1,725.5 rai (2,760,800 m²). The agricultural area was approximately 1,680 rai (2,688,000 m²) and the household accommodation area was approximately 45.5 rai (72,800 m²). However, only 1,243.25 rai (1,974,800 m²) or 72.05% of these areas were legally own with a proof of legal title governmental documentation. Each and every household had electricity and village-standard tap water. Transportation to and from the village was good. There was a community hospital, but no temples, no schools and no public field in the village.

Approximately 65.79% of the population were farmers. They could grow only 1 crop of rice per year in the rainy season. Most of the farmers ploughed their land with small and/or large farm tractors. Laborers were employed at the time of rice paddy sprout transplanting and rice harvesting periods. Chemical fertilizers were commonly used to increase rice yields. However, some farmers utilized both organic and chemical fertilizers. The main alternative occupations of the Sangchan community were general labouring wage work, small businesses, and animal farming.

The household account books of 24 families were used to collect the household revenues and expenses in the months of February, March and May 2005. It was found that the village's average income was 2,236 baht/person/month. The average income of

the farmers and the wage workers was 1,159 baht/person/month. The average income of government employee was 28,335 baht/person/month. The business-own families had an average income of 16,762 baht/person/month. According to the current poverty line, the farmers and the wage workers were therefore classified as poor.

It was reported that 84 households (85.71%) were in debt. Approximately 14.29% of these households were in debt with legal financial institutes and the average debt was 67,018 baht/household. The other households were in debt to private debtors and this debt was on average 11,219 baht/household.

The study also showed that the strengths of the community were their community leaders, community fund raising, working group dynamics, promptness for rice production process change and appropriate utilization of natural resources. The problems of the community were climate variations, low soil fertility, high cost of agricultural inputs, low productivity, low price of the agricultural products, high family expenditures, luxury living, lack of updated, occupation-related knowledge, jobless/no income after rice harvesting season and no record keeping of household financial records

There were 4 main occupational groups in the village, which were 1) Housewife group (weaving group and saving group), 2) Organic fertilizer production group, 3) Wicker work and carving work group and 4) Native chicken farming group.

During the period of the study, the community resources database system was used to evaluate the potential of the community. Some of the villagers could save some expenses and/or increase the household income themselves by improving their household resources management and work together with other villagers. A total of 32 people in the village (2 community leaders and 30 youths) had learned to use the Microsoft office software package. The learning was emphasized MS-Excel to work on household data and MS-Access developed for use in this community. The specially developed software would help gather, analyze and synthesize the data. This could be used to evaluate the community potential and suggest some alternatives for the community to improve their standards of living.

บทที่ 1: บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ประชากรในชนบทของจังหวัดอุบลราชธานีและในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกว่าร้อยละ 46.93 ทำการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ส่วนใหญ่เป็นการทำไร่นาที่ต้องพึ่งพาน้ำฝนทำให้เพาะปลูกได้เพียงครั้งเดียวตามฤดูกาล ทำให้มีความเสี่ยงสูงเนื่องจากดินฟ้าอากาศ ดังนั้น ในปีหนึ่งๆ เกษตรกรในพื้นที่จึงมีรายได้หลักจากการขายผลผลิตเพียงครั้งเดียว หรืออย่างมาก 2 ครั้งในบางพื้นที่ที่มีเขตชลประทานเข้าถึง แต่ถ้าในปีใดที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือราคาผลผลิตตกต่ำ ก็จะทำให้รายได้จากการขายผลผลิตไม่เพียงพอสำหรับจ่ายหนี้สินที่กู้ยืมมา หรือไม่มีเหลือพอที่จะใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันไปในระยะที่เหลืออยู่ จึงทำให้เกษตรกรต้องกู้ยืมเงินเพิ่มเติมขึ้นอีก เพื่อใช้ในการดำรงชีพและเพื่อเป็นทุนสำหรับการเพาะปลูกในฤดูถัดไป สถานการณ์เช่นนี้เป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นอยู่ทั่วไปและอาจถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ประชากรในชนบท ติดอยู่ในวัฏจักรของหนี้สินที่ทำให้ยากจน และไม่มีโอกาสที่จะยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

ดังนั้น แนวคิดสำคัญที่จะทำให้ประชากรในชุมชนชนบทสามารถต่อสู้กับปัญหาความยากจน และสร้างโอกาสที่จะยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น คือการสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพที่จะทำให้สามารถมีรายได้กระจายตลอดทั้งปี เป็นการลดความเสี่ยงจากการที่พึ่งพาเฉพาะรายได้หลักจากพืชผลที่ผลิตตามฤดูกาลเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่จะเลือกประกอบอาชีพหลักและอาชีพเสริมเพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีนั้น แต่ละครัวเรือนก็จำเป็นต้องพิจารณาถึงทรัพยากรที่มีอยู่ด้วย เช่น ความสามารถในการลงทุน ขนาดของพื้นที่และแรงงานที่มีอยู่ ความเหมาะสมของพื้นที่สำหรับการผลิตต่างๆ เป็นต้น และอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่ากัน ก็คือความหลากหลายของอาชีพเสริมที่สมาชิกในชุมชนจะเลือกดำเนินการ ทั้งนี้ เพื่อให้สินค้าที่ชุมชนผลิตได้จากอาชีพเสริม สามารถนำไปซื้อ-ขาย หรือแลกเปลี่ยนกันได้ ในชุมชนเองเป็นเป้าหมายหลักก่อนในระยะแรก โดยร่วมมือกันในการบริหารจัดการการผลิตโดยรวมของชุมชนให้เหมาะสมกับความต้องการ ไม่เป็นการแข่งขันกันผลิตจนก่อให้เกิดปัญหาผลผลิตเกินความต้องการชุมชน เหตุผลที่จะต้องเน้นถึงความสำคัญของการผลิตสินค้าเพื่อซื้อขายกันในตลาด

การพิจารณากำหนดให้ชุมชนเป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในระยะแรก ก็เพื่อต้องการจะลดปัญหาเรื่องการตลาดที่อาจจะเกิดขึ้นในระยะเริ่มแรก เพราะการที่จะผลิตสินค้าเพื่อส่ง (ออก) ขายนอกชุมชนเป็นหลักนั้น หมายถึงการแข่งขันกับแหล่งอื่น อาจจะต้องมีการลงทุนที่สูง มีค่าใช้จ่ายในด้านการตลาด ซึ่งโดยรวมแล้วก็จะทำให้มีความเสี่ยงเพิ่มมากขึ้นด้วย ซึ่งในระยะเริ่มแรกอาจจะ

มีผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนได้ เนื่องจากชุมชนอาจจะยังไม่มีความพร้อมในการแข่งขันทางการตลาด อย่างไรก็ตาม การที่แต่ละครัวเรือนจะสามารถเลือกประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถรู้ร่วมกันถึงภาพรวมของการผลิตสินค้าของทั้งชุมชนได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาเครื่องมือที่ช่วยทำให้สามารถมองเห็นทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนร่วมกันได้ เพื่อใช้ในการร่วมกันคิดและ/หรือร่วมกันตัดสินใจผลิต หรือประกอบอาชีพต่างๆ ให้สอดคล้องและเสริมกัน ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ต่างๆ ของระดับครัวเรือนและของชุมชน เช่น ทรัพยากร (ธรรมชาติ) ในท้องถิ่น ทรัพยากรที่เป็นสาธารณะสมบัติในชุมชน ตลอดจนข้อมูลปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่อาจจะมีเกี่ยวข้อง แล้วนำมาจัดเป็นระบบฐานข้อมูลที่สามารถสืบค้นได้ง่าย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือประกอบการตัดสินใจของชุมชน โดยให้เป็นระบบฐานข้อมูลที่ชุมชนเป็นเจ้าของ เป็นผู้ใช้ประโยชน์ และเป็นผู้ดูแลให้เป็นปัจจุบันได้เอง

โครงการวิจัยนี้เป็นเป็นงานวิจัยนำร่อง โดยเลือกบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต. บัวงาม อ. เดชอุดม จ.อุบลราชธานี เป็นพื้นที่ทำการวิจัย โดยมุ่งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญในการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ เพื่อพัฒนานักวิจัยในชุมชนให้สามารถดำเนินการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านทรัพยากรของสมาชิกและของชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการ เพื่อให้สามารถนำใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ในชุมชนอย่างแท้จริง ตลอดจนสามารถนำไปจัดทำเป็นระบบฐานข้อมูลที่จะสามารถแสดงให้เห็นภาพรวมของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และได้พัฒนาให้เป็นระบบที่สามารถใช้วิเคราะห์แนวทางการประกอบอาชีพของครัวเรือนที่สัมพันธ์กันทั้งชุมชนได้ เช่น ยกกระตือรือร้นการผลิตทางเกษตรที่ดำเนินการอยู่แล้ว พัฒนาอาชีพเสริมนอกฤดูกาลเพาะปลูกพืชหลักทั้งในและนอกภาคการเกษตร หรือใช้วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เพื่อการผลิตต่างๆ (ด้านพืช สัตว์ สัตว์น้ำ และการสร้างผลิตภัณฑ์ต่างๆ ฯลฯ) โดยยังเน้นหลักการที่จะทำให้ประชากรในชุมชนมีรายได้กระจายตลอดทั้งปี และเมื่อมีการดำเนินงานไประยะหนึ่งจนชุมชนเริ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น ระบบดังกล่าวก็จะสามารถใช้เพื่อติดตามและประเมินการผลิตของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ความพร้อม และประสบการณ์ของชุมชน เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดได้

1.2 วัตถุประสงค์

- 1) ร่วมกับชุมชนต้นแบบทำระบบข้อมูลทรัพยากรพื้นฐาน ให้เป็นฐานข้อมูลที่สะดวกต่อการใช้งานในชุมชน
- 2) ร่วมกับชุมชนต้นแบบหาแนวทางประกอบอาชีพเสริมในเบื้องต้น เพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีบนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่

3) พัฒนาวិธีการที่ชุมชนจะใช้ประโยชน์จากระบบฐานข้อมูล สำหรับพัฒนาความเป็นอยู่ของครัวเรือนและของชุมชน

4) พัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ เพื่อพัฒนาระบบสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน สำหรับใช้ในการวิเคราะห์ทางเลือกในการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) มีระบบฐานข้อมูลที่สะดวกในการใช้งานของชุมชน
- 2) นักวิจัยชุมชนและสมาชิกของชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสำรวจและจัดเก็บข้อมูลที่ถูกต้องอย่างเป็นระบบ
- 3) สามารถนำข้อมูลพื้นฐานมาใช้ในการพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาศักยภาพของชุมชน
- 4) ข้อเสนอโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ “ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท”

1.4 กระบวนการวิจัย

1) ทำการสำรวจพื้นที่และเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับทรัพยากรระดับครัวเรือนและทรัพยากรสาธารณะของชุมชนร่วมกับกลุ่มนักวิจัยชุมชน และผู้นำระดับต่างๆ ของชุมชน

การดำเนินการในส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร อันก่อให้เกิดรายได้และรายจ่ายของชุมชน โดยมีการประชุมกลุ่มย่อยระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชนระดับต่างๆ (ผู้ใหญ่บ้าน นายกเทศมนตรี สมาชิกเทศบาล ตำบล ครู หัวหน้าคุ้ม และผู้นำกลุ่มเกษตรกร) และเกษตรกร กระบวนการนี้จะนำไปใช้สำหรับการพัฒนาฐานข้อมูลของชุมชน

2) จัดประชุมเพื่อพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชน และสมาชิกของชุมชน

โดยจัดให้มีการพบปะพูดคุยระหว่างนักวิจัยและสมาชิกของชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะที่มีจุดมุ่งหมายในการรับทราบถึงข้อเท็จจริงด้านต่างๆ ของชุมชน การจัดกิจกรรมนี้จะดำเนินการเป็นครั้งคราวในช่วงเวลาของการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ประมวลผลข้อมูลด้านต่างๆ ที่ได้ทำการศึกษา/สำรวจ แล้วทำการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนหาค้นหาศักยภาพด้านต่างๆ ที่ชุมชนมีอยู่

3) ศึกษาหาแนวทางสร้างอาชีพเสริม

โดยพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐานด้านทรัพยากรทั้งระดับครัวเรือน และระดับชุมชน เพื่อการสร้างทางเลือกสำหรับอาชีพเสริม อันจะสามารถช่วยสร้างรายได้ที่สม่ำเสมอและกระจายตลอดปี

4) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างทีมงานวิจัย กับผู้นำและสมาชิกของชุมชน เพื่อให้ประชากรในชุมชนได้รู้สภาพของข้อมูลด้านต่างๆ ภายในชุมชนของตนเอง การดำเนินงานจะเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาบันทึกลงในระบบฐานข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้อง ประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำไปใช้ประโยชน์จากข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ เพื่อการพัฒนาโครงการร่วมกับชุมชน อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาการและทราบแนวทางในการใช้ประโยชน์ และเพิ่มศักยภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นต่อไป

1.5 พื้นที่ดำเนินการวิจัย

พื้นที่ดำเนินการได้แก่ชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี โดยมีเหตุผลการเลือกหมู่บ้านดังกล่าว ดังนี้

1) ผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) ให้ความสนใจ ยินดีร่วมมือ และมีความต้องการที่จะจัดทำข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านเช่น จำนวนและข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนและประชากร และทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้าน มีความประสงค์ที่จะรวบรวมรูปแบบการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือนและ/หรือบุคคล เพื่อใช้ข้อเท็จจริงพื้นฐานในการบริหารจัดการทรัพยากรภายในชุมชน ในการสร้างทางเลือกเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประชากรในชุมชนในอนาคต

2) หมู่บ้านแสงจันทร์มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 114 ครัวเรือน และยังคงความเป็นสังคมเกษตรและชนบท ซึ่งน่าจะเป็นตัวแทนสำหรับการศึกษาวิจัยในชุมชนชนบทได้เป็นอย่างดี

1.6 ระยะเวลาการดำเนินงาน

ระยะเวลา 8 เดือน ระหว่าง 1 พฤศจิกายน 2547- 30 มิถุนายน 2548

บทที่ 2: ผลการศึกษาวิจัย

2.1 สภาพทั่วไป

บ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี มีที่ตั้งอยู่ห่างจาก อำเภอเดชอุดม ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามถนนสายหลัก หมายเลข 2182 (เดชอุดม-บุญทริก) เป็นระยะทางประมาณ 24 กิโลเมตร และมีทางหลวงชนบท หมายเลข อบ. 2033 แยกไปยังหมู่บ้าน ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร มีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อบ้านหนองสนม ตำบลบัวงาม ทิศใต้ติดต่อกับบ้านบัวงาม ตำบลบัวงาม ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านหนองสะโน อำเภอบุญทริก และทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านดอนชี ตำบลบัวงาม (รูปที่ 1)

สภาพพื้นที่บริเวณหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มกับเนินเตี้ยๆ ดินส่วนใหญ่มีสภาพเป็นดินร่วนปนทราย การใช้ประโยชน์ที่ดินใช้สำหรับทำการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้ทำนาเป็นหลัก จากการศึกษาผลผลิตข้าวปี 2547/2548 พบว่า ผลผลิตข้าวเจ้าและข้าวเหนียวของชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีปริมาณ 271.72 กก./ไร่ และ 277.02 กก./ไร่ ตามลำดับ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2547) ส่วนผลผลิตข้าวนาปีเฉลี่ยของตำบลบัวงามมีปริมาณ 257 กก./ไร่ ขณะที่ผลผลิตข้าวนาปีเฉลี่ยของอำเภอเดชอุดมและจังหวัดอุบลราชธานีเท่ากับ 293 และ 304 กก./ไร่ ตามลำดับ (ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง, 2547) และหลังการทำนาเกษตรกรบางรายสามารถใช้พื้นที่สำหรับการทำสวนพืชผักเป็นรายได้เสริม

บ้านแสงจันทร์ เริ่มการก่อตั้งเป็นชุมชนครั้งแรกราวปี พ.ศ. 2513 โดยครอบครัวนายแสงรัตนศิลป์ และครอบครัว ซึ่งบ้านเดิมอยู่ที่บ้านโพนงาม ตำบลไม้กลอน อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ ได้ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านบัวงาม เนื่องจากเห็นว่าสภาพพื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ และเหมาะสมสำหรับการทำนามากกว่าพื้นที่เดิมของตนเอง ในปีต่อมา ได้มีประชาชนจากที่อื่นๆ ได้ย้ายมาอยู่เพิ่มขึ้น ทางชุมชนจึงมีความเห็นสมควรให้มีการแยกชุมชนออกจากหมู่บ้านบัวงาม จึงได้เสนอเรื่องต่อฝ่ายปกครองเพื่อขอแยกหมู่บ้าน และในราวปี พ.ศ. 2525 จึงได้รับอนุมัติจัดตั้งเป็นบ้านแสงจันทร์ หมู่ 10 ตำบลบัวงาม อำเภอเดชอุดม ปัจจุบันบ้านแสงจันทร์ หมู่ 10 มีครัวเรือนตามทะเบียนราษฎรจำนวน 114 ครัวเรือน แต่มีจำนวนครัวเรือนอาศัยอยู่จริงตามข้อมูลการศึกษาครั้งนี้เพียง 98 ครัวเรือน และมีประชากรจากการสำรวจทั้งหมด 536 คน จำแนกเป็นชาย 272 คน และหญิง 264 คน

จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า อาชีพหลักของประชากรในหมู่บ้านได้แก่ อาชีพเกษตรกรรมค้าขาย รับจ้าง และข้าราชการ นอกจากนี้ประชากรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเสริมเช่นรับจ้างทั่วไป และรับเหมาดำเนินการตามความถนัด เพื่อหารายได้ในช่วงเวลาที่ว่างจากกิจกรรมในอาชีพ

2.2 สภาพดิน

จากข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและสภาพดินของตำบลบัวงาม ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านแสงจันทร์ กรมพัฒนาที่ดิน (2542) ได้จำแนกสภาพชุดดินในพื้นที่ดังกล่าวออกเป็น 2 กลุ่มคือ (รูปที่ 2)

1. กลุ่มชุดดินในพื้นที่ลุ่ม ประกอบด้วย

1.1 กลุ่มชุดดินที่ 7: ลักษณะดินเหนียวสีเทา

1.2 กลุ่มชุดดินที่ 18: ลักษณะดินร่วนปนทรายสีเทา

1.3 กลุ่มชุดดินที่ 22 และ 22d3 : ลักษณะดินร่วนปนทรายสีเทา

1.4 กลุ่มชุดดินที่ 24: ลักษณะดินทรายสีเทา

1.5 กลุ่มชุดดินที่ 25: ลักษณะดินตื้นสีเทา ร่วนหรือดินเหนียวปนลูกรังหรือก้อนกรวดมาก ดินส่วนบนมีสีน้ำตาลและส่วนล่างมีสีเทาหรือเหลือง

2. กลุ่มชุดดินในพื้นที่ดอน ประกอบด้วย

2.1 กลุ่มชุดดินที่ 40b/56b: ลักษณะดินร่วนปนทรายมีความลาดชัน

2.2 กลุ่มชุดดินที่ 41b: ลักษณะดินทรายมีความลาดชัน

คำอธิบาย

b = หน่วยดินที่ไม่เหมาะสมสำหรับทำนาแต่มีการทำคันดินกั้นน้ำเพื่อใช้ทำนา

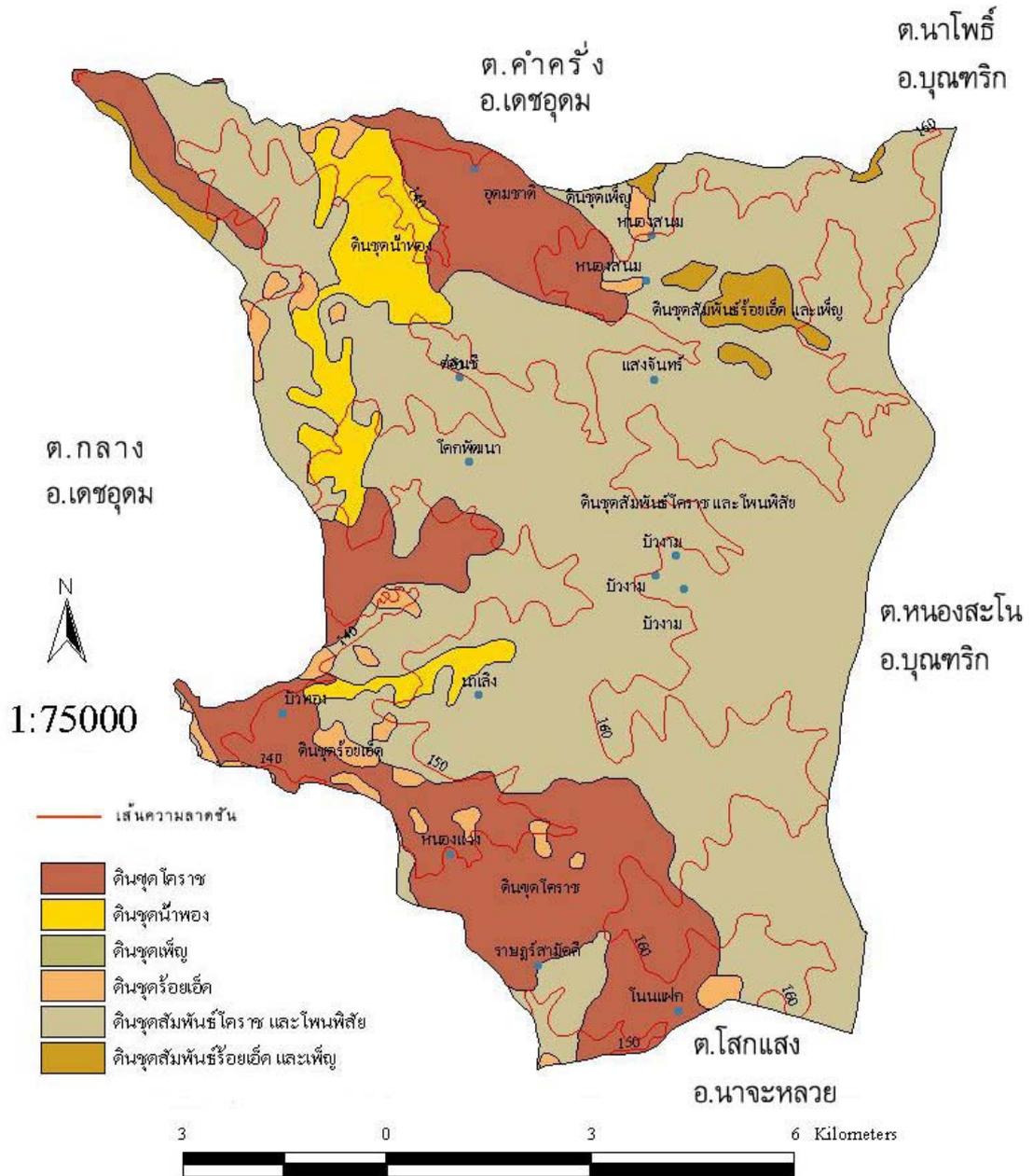
d3=หน่วยดินที่พบชั้นกรวดลูกรังมากกว่า 35% ในระดับความลึก 50-100 ซม.

ความเป็นกรดต่างของดินชั้นบน (upper soil level) 5.5-7.0 และความเป็นกรดต่างของดินชั้นล่าง (lower soil level) 4.5-6.5 (กรมพัฒนาที่ดิน, 2542)

2.3 สภาพภูมิอากาศ

จังหวัดอุบลราชธานี มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ในช่วงระหว่างปี 2538 ถึง 2542 จังหวัดอุบลราชธานี มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีในช่วง 26.7-28.1 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดอยู่ในช่วง 9.6-15.0 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิต่ำที่สุดวัดได้ 9.6 องศาเซลเซียส ในปี 2542 และอุณหภูมิสูงสุดอยู่ในช่วง 37.9-42.0 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิสูงที่สุดวัดได้ 42.0 องศาเซลเซียส เมื่อปี 2541

ปริมาณน้ำฝนของจังหวัดอุบลราชธานี ระหว่างปี 2538 ถึง 2542 อยู่ในช่วง 1,266.10 ถึง 1,582 มม.ต่อปี ปริมาณฝนมากที่สุดในปี 2542 วัดได้ถึง 1,582.5 มม. โดยมีจำนวนวันฝนตก 129 วัน ส่วนปริมาณฝนตกน้อยที่สุดในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งวัดได้ 1,266.10 มม. โดยมีจำนวนวันฝนตก 103 วัน ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยของจังหวัดอุบลราชธานี เท่ากับ 72 เปอร์เซ็นต์ ความกดอากาศเฉลี่ยของจังหวัดอุบลราชธานี 1009.67 มิลลิบาร์ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2547)

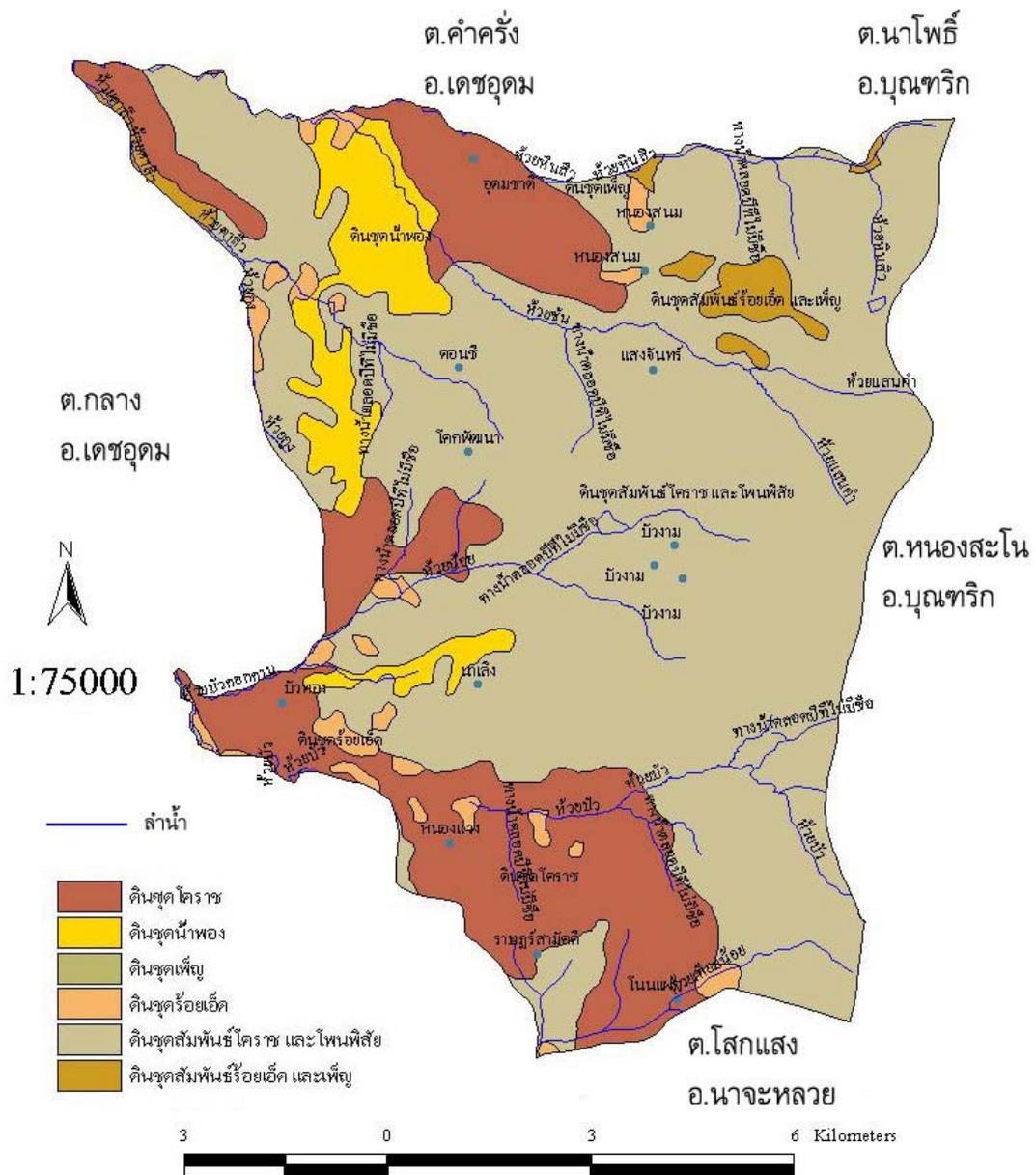

รูปที่ 2: แสดงแผนที่จุดดินและเส้นความลาดชันของพื้นที่ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

2.4 การคมนาคม

บ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี มีถนนสายหลักคือทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2182 (เดชอุดม-มุกดาหาร) และทางหลวงชนบท หมายเลข อบ.2033 ซึ่งเป็นถนนพื้นผิวแอสฟัลท์ ส่วนถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต การคมนาคมในพื้นที่รอบนอก

หมู่บ้านและพื้นที่การเกษตรมีถนนลูกรัง สามารถใช้สำหรับการเดินทางได้สะดวก และถือว่ายู่ใน
เกณฑ์ดี (รูปที่ 1)

รูปที่ 3: แสดงแผนที่ชนิดดินและลำน้ำของพื้นที่ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

2.5 แหล่งน้ำ

บริเวณพื้นที่บ้านแสงจันทร์ มีแหล่งน้ำธรรมชาติคือห้วยแสนคำ ไหลผ่านทางทิศเหนือ และห้วยบัวเหนือ ไหลผ่านทางทิศตะวันตกใต้ของหมู่บ้าน และมีลำห้วยหนองสะโน (ห้วยชัน) ไหลผ่านพื้นที่ตอนตะวันตกของหมู่บ้าน (รูปที่ 3) นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำอื่นๆ เช่น หนองบึงตามธรรมชาติ เป็นต้น แต่แหล่งน้ำดังกล่าว จะมีน้ำเฉพาะช่วงฤดูฝน ส่วนฤดูแล้งมีปริมาณน้ำคงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย

2.6 ประชากร

จากการศึกษาพบว่าสภาพลักษณะทางสังคมของชุมชนบ้านแสงจันทร์ เกิดจากการรวมตัวกันของครอบครัวที่อพยพมาจากต่างถิ่น เช่นจังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดยโสธร และจากหลายอำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อหาที่ทำกินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าพื้นที่เดิม เมื่อราว 15 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าประชากรจะเดินทางมาจากหลายท้องถิ่น แต่สังคมก็มีความผูกพันกันค่อนข้างแน่นแฟ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแต่ละครัวเรือน พยายามต่อสู้กับปัญหาความยากแค้นในอดีต อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมในระยะเวลาที่ผ่านมา การดิ้นรนเพื่อประกอบอาชีพในชุมชน และการเดินทางไปหางานทำในเมืองใหญ่ จึงทำให้เกิดความห่างเหินระหว่างบุคคลและ/หรือครัวเรือนขึ้นบ้าง การรวมกันริเริ่มและร่วมมือร่วมใจกันต่อกิจกรรมของชุมชนเพียงน้อยลงกว่าในอดีต และน่าจะเป็นสาเหตุให้การพัฒนาท้องถิ่นเกิดขึ้นอย่างช้าๆ และชุมชนขาดความเข้มแข็งเท่าที่ควรจะเป็น

ในปัจจุบันชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีประชากรทั้งสิ้น 536 คน จำแนกเป็นชาย 272 คน และหญิง 264 คน และมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 114 ครัวเรือน ปัจจุบันมีครัวเรือนที่อยู่อาศัยและทำกินในหมู่บ้านจำนวน 98 ครัวเรือน (ร้อยละ 85.96) และเคลื่อนย้ายไปทำงานในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นๆ จำนวน 16 ครัวเรือน (ร้อยละ 14.04) ทั้งนี้สามารถจำแนกจำนวนประชากรเป็นกลุ่มตามช่วงอายุดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ (ปี)	จำนวน (คน)	ร้อยละ
0-10	82	15.30
11-20	72	13.43
21-30	85	15.86
31-40	108	20.15
41-50	57	10.63
51-60	45	8.40
61-70	16	2.99
71-80	7	1.31
81-90	5	0.93
ไม่ทราบวันเดือนปีเกิด	59	11.01
รวม	536	100.00

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.7 ลักษณะทางครอบครัว

ลักษณะครอบครัวของชุมชนบ้านแสงจันทร์ มี 2 ลักษณะคือ ครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว คือประกอบด้วย พ่อ แม่และลูก อยู่ในบ้านเดียวกัน แต่บริเวณบ้านนั้นจะอยู่ใกล้ๆ กับบ้านของพ่อตาและแม่ยาย ส่วนครอบครัวขยายนั้นจะประกอบไปด้วย ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ พี่ น้อง ลูก หลาน เป็นต้น จะอาศัยอยู่บ้านหลังใหญ่สามารถสังเกตได้ชัดเจน สำหรับอำนาจการตัดสินใจนั้น ครอบครัวเดี่ยวอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ฝ่ายพ่อเป็นส่วนใหญ่เรื่องที่ต้องมีการตัดสินใจนั้นจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการหาเลี้ยงครอบครัว ในส่วนของครอบครัวขยายอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ผู้อาวุโสในบ้าน เป็นไปตามประเพณีและค่านิยมที่ยึดถือกันมา

2.8 การศึกษา

ในส่วนของการศึกษา แม้ว่าบ้านแสงจันทร์จะไม่มีโรงเรียนอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้าน แต่นักเรียนก็สามารถเข้าศึกษาในระดับประถมได้ที่โรงเรียนบ้านบัวงามหรือโรงเรียนบ้านหนองสนม ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านแสงจันทร์ไปประมาณ 2-5 กิโลเมตร และในระดับมัธยมผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนบ้านบัวงาม โรงเรียนบัวงามวิทยา และโรงเรียนเดชอุดม (ตารางที่ 2)

ระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงานในหมู่บ้านแสงจันทร์ส่วนใหญ่จบการศึกษามัธยมศึกษา บัณฑิต (ประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 6) (ร้อยละ 55.22) บางคนไม่เคยรับการศึกษาเลย ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจึงขาดความรู้และความสามารถในการจัดการการผลิตและการลงทุน ที่อยู่นอกภาคการเกษตร ทำให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อย หรือขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เนื่องจากขาดสินทรัพย์ในการค้ำประกัน รวมไปถึงการขาดความสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การได้เข้ารับอบรม สัมมนา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ตลอดจน ยังไม่มีเครือข่ายในการพัฒนาอาชีพต่างๆ กับชุมชนอื่นๆ

ตารางที่ 2: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ก่อนวัยเรียน	29	5.41
กำลังศึกษาระดับอนุบาล	18	3.36
กำลังศึกษาระดับประถม	54	10.07
กำลังศึกษาระดับ ปวช.	4	0.75
กำลังศึกษาระดับมัธยมต้น	23	4.29
กำลังศึกษาระดับมัธยมปลาย	13	2.43
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	1	0.19
จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4	116	21.64
จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6	149	27.80
จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 7	6	1.12
จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3	32	5.97
จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6	11	2.05
จบการศึกษาระดับ ปวช.	1	0.19
จบการศึกษาระดับ ปวส.	6	1.12
จบการศึกษาระดับอนุปริญญา	1	0.19
จบการศึกษาระดับปริญญาตรี	11	2.05
ไม่ได้ศึกษา	2	0.37
ไม่มีข้อมูล	59	11.01
รวม	536	100.00

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.9 ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม อิทธิพลทางความคิด

ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ร้อยละ 98.25 นับถือศาสนาพุทธ และร้อยละ 1.75 นับถือศาสนาคริสต์

วิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทางพุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมที่ปรากฏทั้งในด้านจิตใจและพิธีกรรมยังเป็นไปตามประเพณีดั้งเดิมของชาวอีสานทั่วไป คือมีประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่ ในอดีตนั้นชาวบ้านมีการปฏิบัติกันเป็นประจำ แต่ปัจจุบันเหลือประเพณีเพียงไม่กี่อย่างเท่านั้นที่ทำการ

ฮีตสิบสอง

เดือนห้า บุญสงกรานต์ ทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระขอพรจากพระ ฉลองตรุษสงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ไทย

เดือนหก บุญบั้งไฟ เอาบุญบั้งไฟ บุญเจ้าปู่ตา เริ่มตักกล้า

เดือนเจ็ด บุญข้าสยะ(อาสาฬหบูชา) เริ่มปักดำปลูกข้าว

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา บวชพระและเณร ทำบุญ ฟังเทศน์ ฟังธรรม

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ฟังเทศน์ ฟังธรรม ทอดกฐิน

เดือนสิบสอง บุญกฐิน-ผ้าป่า เริ่มเก็บเกี่ยว

เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม นวดข้าว เทียวงานปีใหม่ตามสากลนิยม

เดือนยี่ บุญคูณลาน

เดือนสาม บุญข้าวจี่ งานบุญพระเจ้าใหญ่

เดือนสี่ บุญพระเวส ฟังเทศน์มหาชาติ

ครองสิบสี่ (กฎ-ระเบียบสำหรับคนทั่วไป)

ข้อหนึ่ง เมื่อเข้ากล้าเป็นฮวง เป็นหมากแล้ว อย่าฟ้าวกินก่อนให้เอาทำบุญให้ทานแก่ผู้มีศีลกินก่อนแล้วจึงกินภายหลัง

ข้อสอง อย่างโลภล่าย ตายออย ถอยตาซัง อย่าจ่ายเงินแดง แแบ่ง เงินคว้าง และอย่ากล่าวคำหยาบช้ากล้าแข็งต่อกัน

ข้อสาม ให้พร้อมกันเฮ็ดต้าย และกำแพงอ้อมวัดวาอาฮามและบ้านเฮือนแห่งตนแล้วปลูกหอมบูชาไว้สี่แฉงบ้านก่อนจึงขึ้น

ข้อสี่ เมื่อจักขึ้นเฮือนนั้นให้ส่วยล้างตีนเสี้ยก่อนจึงขึ้น

ข้อห้า เมื่อถึงวันศีล 7-8 และ 14-15 คำให้สมมา (ขอขมา) ก้อนเส้า แม่ตีไฟ หัวขึ้นได้ และประตูที่ตนอาศัยอยู่คำคืน

- ข้อหก เมื่อจกนอนให้เอาน้ำส่วยล้างตีนก่อนจึงนอน
- ข้อเจ็ด ถึงวันศีล ให้เอาดอกไม้ธูปเทียน (ขอขมา) ผัวแห่งตน และถึงวันอุโบสถให้แต่งดอกไม้ธูปเทียนไปเคน (ถวาย) พระสังฆะเจ้า
- ข้อแปด ถึงวันศีลดับ ศีลเพ็งมานั้น ให้นิมนต์พระสังฆะเจ้าทขมาศูตรมุงคุณเฮือน และทำบุญใส่บาตรถวายทาน
- ข้อเก้า เมื่อพระภิกษุมาบิณฑบาตนั้น อย่าให้เพ็งคองถ้า และเวลาใส่บาตรก็อย่าชุนบาตรและยามใส่บาตรนั้น อย่าใส่เกินกึ่งส้มผ่าปกหัวอุ้มหลานหรือถือเครื่องศาสตราวุธ
- ข้อสิบ เมื่อพระภิกษุเข้าปริวาสกรรม ข้าสะเบื่องตันแล้ว ให้แต่งขันดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องอัญบริวารไปถวายทาน
- ข้อสิบเอ็ด เมื่อเห็นพระภิกษุสังฆะเจ้ากายมา ให้นั่งลงยอมมือไหว้ก่อนแล้วจึงค่อยจรรยา
- ข้อสิบสอง อย่าเหยียบย่ำเงา เจ้าพระภิกษุตนมีศีลบริสุทธิ์
- ข้อสิบสาม อย่าเอาอาหารเจ็อนตนกินแล้ว ไปทานให้แก่พระสังฆะเจ้า และอย่าเอาไว้ให้ผัวกิน จะกลายเป็นบาปได้อันใดในชาติหน้าก็มีแต่แนวบตี
- ข้อสิบสี่ อย่าเสพเมถุน กามคุณ ในวันศีล วันเข้าวัสสา ออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ ถ้าต้อเฮ็ด ได้ลูกได้หลานจะบอกยกสอนยาก
- ข้อห้ามต่างๆ หรือที่เรียกว่า ขล้า (ขะ-ล้า) ในชุมชนจะเรียนรู้จากครอบครัวของตนเอง และจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งสองของญาติผู้ใหญ่ ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็ไม่ผิดกฎหมาย แต่จะไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนเช่น ห้ามนั่งขวางบันได ห้ามแต่งงานวันพุธ ห้ามเผาผีวันศุกร์ ห้ามตัดผมวันพุธ เป็นต้น

2.10 การรวมกลุ่มทางสังคมภายในชุมชน

กลุ่มสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านแสงจันทร์ในปัจจุบัน เป็นการดำเนินงานในรูปแบบกลุ่ม ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ มีการจัดระบบที่อยู่ในระดับปานกลาง-ดีปานกลาง จากข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ในแต่ละกลุ่มยังขาดในส่วนของการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของบุคคลในระดับต่างๆ ที่ชัดเจน จึงส่งผลให้การประกอบกิจกรรมของกลุ่มประสบผลสำเร็จเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น

1) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ ได้รับเงินกองทุนสนับสนุนตามนโยบายของรัฐบาลเพื่อนำไปบริหารภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 1,017,700 บาท กองทุนหมู่บ้านดำเนินงานโดย

คณะกรรมการกองทุนฯ จำนวน 15 คน จากนั้นจะมีการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงานแต่ละฝ่าย และร่างกฎข้อบังคับ เพื่อกำหนดเป็นระเบียบปฏิบัติของหมู่บ้านต่อไป

ในส่วนของการกู้ยืม สมาชิกสามารถทำเรื่องกู้ยืมตามกิจกรรมหรือโครงการที่จะดำเนินงาน คณะกรรมการจะนำเสนอต่อที่ประชุมเพื่อขออนุมัติวงเงินกู้เป็นรายๆ เมื่อมีมติอนุมัติเกษตรกรจึงได้รับเงินงบประมาณตามที่ขอ โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 4.0 ต่อปี โดยภาพรวมในปัจจุบัน สมาชิกจะกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านเพื่อกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

- 1.1 เพื่อจัดซื้อปัจจัยการผลิตทางการเกษตร
- 1.2 เพื่อปรับปรุงพื้นที่การเกษตร
- 1.3 เพื่อจัดซื้อโค
- 1.4 เพื่อทำกิจการค้าขาย

กองทุนหมู่บ้านชุมชนบ้านแสงจันทร์ได้ดำเนินงานตามโครงการ และจ่ายเงินกู้ให้สมาชิกไปประกอบกิจกรรม ระหว่างการดำเนินงานของช่วงปีนั้น คณะกรรมการได้มีการติดตามตรวจสอบการใช้เงินของสมาชิกเป็นระยะ เพื่อให้คำแนะนำในการใช้จ่ายเงินตามวัตถุประสงค์ของการกู้เงิน ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินเพิ่มขึ้นกว่าเดิมในกลุ่มของสมาชิก และเมื่อสิ้นปีหรือครบกำหนดส่งคืนเงินกู้สมาชิกจะได้มีเงินส่งคืนกองทุนครบทุกราย เพื่อประโยชน์ในด้านการบริหาร ให้บริการแก่สมาชิกในคราวต่อไป ซึ่งผลการดำเนินงานบริหารกองทุนหมู่บ้านฯ ในภาพรวม ประสบผลสำเร็จอยู่ในเกณฑ์ดี

2) กลุ่มแม่บ้าน

เริ่มมีการรวมตัวจัดตั้งในปี พ.ศ. 2545 ประกอบด้วยกลุ่มกิจกรรมย่อย 2 กลุ่มคือ

2.1) กลุ่มทอผ้า

เป็นกลุ่มที่ดำเนินการที่รูปแบบเป็นกึ่งทางการ โดยชุมชนบ้านแสงจันทร์ ยังคงรักษาศิลปหัตถกรรมทอผ้าไว้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อไว้ใช้ในครัวเรือน เป็นของฝากสำหรับญาติมิตรที่รักใคร่นับถือ ถวายวัดตามศรัทธาของพุทธศาสนิกชน และหารายได้เสริมให้แก่แม่บ้าน ปัจจุบันมีนางสุวารี มาพงษ์ เป็นประธานกลุ่ม และมีสมาชิกรวม 62 คน

2.2) กลุ่มออมทรัพย์

กลุ่มออมทรัพย์เริ่มดำเนินการจัดตั้งกลุ่มนับแต่ปี พ.ศ. 2545 ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณเริ่มต้นจากทางรัฐบาล จำนวน 10,000 บาท การดำเนินการของกลุ่มในระยะแรกๆ ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากการปรับเปลี่ยนระบบบริหารการปกครองท้องถิ่นเป็นแบบเขตเทศบาล ทำให้ชุมชนขาดการนำทั้งด้านผู้นำชุมชนและนโยบายการบริหารที่ชัดเจน ต่อมาเมื่อบ้านแสงจันทร์ได้มีการกระจายอำนาจการบริหารท้องถิ่นที่มีกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ หมู่บ้านจึงได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังกับการออมทรัพย์ มีการจัดตั้ง

คณะกรรมการดำเนินงาน รับสมาชิก กำหนดหลักเกณฑ์ในการดำเนินงาน โดยเริ่มตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา กลุ่มออมทรัพย์มียอดการออมสะสมกว่า 50,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการออมสะสมทรัพย์ และเป็นกองทุนเงินกู้ฉุกเฉินสำหรับสมาชิก ทั้งนี้มีเงื่อนไขในการเป็นสมาชิกคือ จะต้องมีการออมทรัพย์กับกลุ่มไม่น้อยกว่าเดือนละ 20 บาท ปัจจุบันมีนางวรรณณา ไผ่แก้ว เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกรวม 62 คน และมีเงินหมุนเวียนในกองทุนประมาณ 44,000 บาท

3) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นกลุ่มประชาชนในชุมชนที่อาสาเสียสละเวลา เพื่อช่วยดูแลและให้คำแนะนำเกี่ยวกับสุขภาพของประชาชน ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มจะได้รับการอบรมให้ความรู้ด้านการสาธารณสุขจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ผลของการดำเนินกิจกรรมของ อสม. ได้ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการดูแลสุขภาพของประชากรในชุมชนเป็นอย่างดี ปัจจุบันมีนางอุดมสิน ลูกบัว เป็นประธานกลุ่ม และนอกจากการปฏิบัติอาสาสมัครทางด้านสาธารณสุขแล้ว กลุ่มยังทำหน้าที่ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของหมู่บ้านอีกด้วย

4) กลุ่มผลิตภัณฑ์และจักสาน

ก่อตั้งเมื่อราวปลายปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มอาชีพเสริมของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อทำกิจกรรมในหมู่บ้านประเภทการจักสานผลิตภัณฑ์จากพืชตามธรรมชาติ และการแกะสลักรูปสัตว์ชนิดต่างๆ ปัจจุบันกลุ่มมีนายบัวดี สารราษฎร์ เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 6 คน โดยสมาชิกในกลุ่มได้สังเกตเห็นถึงการนำวัสดุตามธรรมชาติที่มีอยู่ และพัฒนาฝีมือจากศักยภาพที่มีอยู่ของประธานกลุ่มและสมาชิกมาทำการจักสาน/จัดทำเป็นรูปเครื่องมือเครื่องใช้ และพาหนะของชาวชนบท ในปัจจุบันแม้ว่ากลุ่มจะมีความสามารถในการดำเนินการพัฒนาผลิตภัณฑ์ แต่ก็พบว่ายังมีปัญหาค่าเข้าถึงตลาดและการจัดการภายในกลุ่ม

2.11 ทรัพยากรของชุมชน

2.11.1 ข้อมูลทรัพยากรสาธารณะของหมู่บ้าน

การศึกษา/โรงเรียน: ไม่มีโรงเรียนในพื้นที่หมู่บ้าน การศึกษาของเยาวชน จะเดินทางไปศึกษาที่

1) โรงเรียนบ้านบัวงาม ตั้งอยู่หมู่ที่ 14 ถนนเขาวเรศ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จัดการศึกษา ตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

2) โรงเรียนบัวงามวิทยา ตั้งอยู่หมู่ที่ 13 ถนนเดชอุดม-บุณฑริก ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

3) โรงเรียนบ้านหนองสนม ตั้งอยู่หมู่ที่ 13 ถนนเดชอุดม-บุญชริก ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

4) โรงเรียนเดชอุดม ตั้งอยู่ หมู่ที่ 13 ถนนประชาร่วมใจ ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จัดการศึกษา ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

สถาบัน และองค์กรทางศาสนา: ไม่มีสถาบัน และองค์กรทางศาสนาในพื้นที่หมู่บ้าน การประกอบศาสนกิจของประชาชนจะเดินทางไปวัดบ้านบัวงาม หมู่ที่ 14 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม และวัดบ้านหนองสนม หมู่ที่ 13 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม

สถานีอนามัย: ประชาชนในเขตพื้นที่ให้บริการของสถานีอนามัยตำบลบัวงาม หมู่ที่ 14 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านแสงจันทร์ไปประมาณ 1 กิโลเมตร และสถานีอนามัย บ้านหนองสนม หมู่ที่ 13 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งมีระยะทางอยู่ห่างจากบ้านแสงจันทร์ ประมาณ 5 กิโลเมตร

ทุ่งหญ้าสาธารณะ: ไม่มี

การไฟฟ้า: การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ดำเนินการขยายเขตการให้บริการ ราษฎรมีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน

การประปา: มีระบบประปาของหมู่บ้าน และทุกครัวเรือนมีน้ำประปาที่สะอาดใช้

การติดต่อสื่อสาร: องค์การโทรศัพท์และการสื่อสารแห่งประเทศไทย ได้ดำเนินการติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะในหมู่บ้านไว้จำนวน 2 แห่ง นอกจากการใช้โทรศัพท์สาธารณะแล้ว ราษฎรบางครัวเรือนได้ติดตั้งโทรศัพท์ประจำบ้านหรือใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อการติดต่อสื่อสารกัน (ในบริเวณพื้นที่ที่มีสถานีรับ-ส่งสัญญาณโทรศัพท์เคลื่อนที่เอกชนจำนวน 2 แห่ง)

การคมนาคม: มีถนนสายหลักคือทางหลวงชนบท หมายเลข อบ. 2033 ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต การคมนาคมในพื้นที่รอบนอกหมู่บ้านและพื้นที่การเกษตรมีถนนลูกรัง

ผู้นำชุมชน: ผู้นำชุมชนในปัจจุบัน เป็นผู้มีความรู้และมีความคิดริเริ่ม อุทิศตนและมีความเสียสละให้กับชุมชน ทำให้ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี

2.11.2 การถือครองที่ดินและสภาพการใช้ที่ดิน

ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี มีพื้นที่การถือครองและทำประโยชน์โดยรวมประมาณ 1,725.5 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร 1,680 ไร่ และเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ 45.5 ไร่ เมื่อจำแนกออกตามเอกสารสิทธิ์พบว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับเอกสารการทำประโยชน์จากสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) โฉนดที่ดิน และ นส.3ก. รวม 1,243.25 ไร่ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3: การถือครองที่ดินเฉลี่ยของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์จำแนกตามลักษณะการใช้พื้นที่

ลักษณะที่ดินถือครอง	ไร่/ครัวเรือน	ไร่/คน	เอกสารสิทธิ์			รวมทั้งหมู่บ้าน (ไร่)
			สปก	โฉนดและนส.3 ก	ไม่มีเอกสาร	
ที่ดินเพื่อการเกษตร	17.57	3.20	1,235.5	-	444.5	1,680
ที่ดินอยู่อาศัย	0.56	0.10	-	7.75	37.75	45.5
ที่ดินถือครอง	18.13		1,235.5	7.75	482.25	1,725.5

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.11.3 แหล่งน้ำ

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีลำน้ำธรรมชาติไหลผ่าน 3 สาย คือห้วยแสนคำ ห้วยบัวเหนือ และห้วยหนองสะโน (ห้วยชัน) นอกจากนี้ยังมีหนองบึงตามธรรมชาติขนาดเล็ก จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อการเพาะปลูกน้อยมาก หากมีความจำเป็นต้องใช้น้ำเพื่อการเกษตร เกษตรกรจะใช้แหล่งน้ำใต้ดินด้วยการขุดบ่อบาดาลน้ำตื้น และสระน้ำขนาดเล็กที่มีอยู่ในไร่นา ซึ่งบ้านแสงจันทร์ มีอยู่รวม 64 แห่ง โดยแต่ละแห่งมีเนื้อที่ประมาณ 0.25-3 ไร่

2.11.4 ข้อมูลเครื่องจักรกลและพาหนะของหมู่บ้าน

ผลการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีเครื่องจักรกลและพาหนะชนิดต่างๆ ตามฐานะของแต่ละครัวเรือน ซึ่งผลสรุปดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4: จำนวนเครื่องจักรกลและพาหนะประเภทต่างๆ ของบ้านแสงจันทร์

ชนิดเครื่องจักร	รวม
รถไถนาเดินตาม	52
รถฟาร์มแทรกเตอร์	4
รถบรรทุก 6 ล้อ	13
รถยนต์ 4 ล้อกลาง	4
รถยนต์	11
รถแมคโคร	1
จักรยานยนต์	87
รถเก๋ง	1
รถเกรดถนน	1
รถเข็นยกสินค้า	1
รถตัดดิน	1
รถสามล้อเครื่อง	1
รวมทั้งสิ้น	177

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.11.5 แหล่งเงินสินเชื่อ

จากข้อมูลการศึกษาพบว่า ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีภาระหนี้สิน 84 ครัวเรือน ปลอดหนี้ 14 ครัวเรือน โดยมีแหล่งเงินกู้สินเชื่อจากแหล่งต่างๆ ดังสรุปในตารางที่ 5

ตารางที่ 5: แหล่งเงินกู้สินเชื่อของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์

แหล่งเงินสินเชื่อ	จำนวนครัวเรือน	รวมเป็นเงิน (บาท)	บาท/ครัวเรือน/ปี (เฉลี่ย)
กองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน)	67	941,600	14,053.73
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	59	2,422,900	41,066.10
สหกรณ์การเกษตร อำเภอเดชอุดม	6	185,000	30,833.33
ธนาคารอื่นๆ	5	2,080,000	416,000.00
รวมเงินกู้ในระบบ	-	5,629,500	-
เงินกู้นอกระบบ	16	179,500	11,218.75
รวม	-	5,809,000	-

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

2.12 การประกอบอาชีพ

ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรม (ร้อยละ 41.46) นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่นๆ ดังแสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามการประกอบอาชีพหลัก

อาชีพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกษตรกรรม	223	41.60
รับจ้าง	9	1.68
ลูกจ้างของบริษัท/ห้างร้าน	72	13.43
รับราชการ	4	0.75
พนักงานรัฐวิสาหกิจ ^{1/}	1	0.19
ค้าขายเบ็ดเตล็ด	8	1.49
ประกอบธุรกิจ/รับเหมาก่อสร้าง	12	2.24
นักเรียน-นักศึกษา	113	21.08
ไม่ได้ประกอบอาชีพ (ผู้สูงอายุ-เด็ก)	35	6.53
ไม่มีข้อมูล ^{2/}	59	5.90
รวม	536	100.00

หมายเหตุ: 1/ มีรายชื่ออยู่ในชุมชน แต่ทำงานอยู่ในจังหวัดอื่นและไม่มีข้อมูลมารับ

2/: มีรายชื่อในทะเบียนราษฎร แต่ไปประกอบอาชีพต่างถิ่นและไม่มีข้อมูล

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจเดือนระหว่างเดือนธันวาคม 2547-มกราคม 2548

แต่หากพิจารณาจากจำนวนครัวเรือน พบว่าจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมี 75 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 65.79 ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้าน (ได้อธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ 2.13 ส่วนกลุ่มอาชีพอื่นๆ ยังมีข้อจำกัดบางประการในการเก็บรวบรวมข้อมูล จึงยังไม่สามารถนำเสนอผลการศึกษาในรายงานฉบับนี้) นอกจากนี้ ผลการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า อาชีพเสริมที่ก่อให้เกิดรายได้ที่สำคัญของประชากรบ้านแสงจันทร์ ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และการเลี้ยงสัตว์ (ไก่ชนและโคสวยงาม)

2.13 การประกอบอาชีพทางการเกษตรของประชากร และการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต

ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เกษตรกรอาศัยสภาพธรรมชาติเป็นตัวกำหนดระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร กิจกรรมหลักทางการเกษตร เป็นการประกอบอาชีพเชิงเดี่ยว กล่าวคือ มีการทำนาปีซึ่งต้องอาศัยน้ำฝน ไม่มีระบบชลประทาน ดังนั้นถ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล และเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนาปี ก็จะมีแรงงานบางส่วนเคลื่อนย้ายไปทำงานต่างจังหวัด และเมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะกลับมาประกอบอาชีพทางการเกษตร จะปฏิบัติเช่นนี้มาโดยตลอด เกษตรกรบางรายมีการปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์บ้างเพียงเล็กน้อย เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน บางรายมีการประกอบอาชีพเสริมบ้างในบางครัวเรือนเช่น การเพาะเลี้ยงไก่พื้นบ้านสำหรับแข่งขันหรือจำหน่ายให้กับผู้ซื้อจากชุมชนอื่นๆ การเลี้ยงโคพื้นเมืองและโคลูกผสม ซึ่งหากโชคดีได้ลูกโคที่มีลักษณะดี เกษตรกรก็จะมีรายได้จากการขายโค หัตถกรรมจักทอและแกะสลัก ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะทำในเวลาว่างหลังจากการทำนาและทำกิจกรรมอื่นๆ แล้วเสร็จ ในส่วนของการผลิตพืชจะใช้เครื่องจักรกลในการไถพรวนเป็นส่วนใหญ่ และมีการจ้างแรงงานคนในพื้นที่ในการปักดำและเก็บเกี่ยว สำหรับการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เกษตรกรเริ่มหันมานิยมใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตพืชทั้งหมดเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น และเมื่อจำหน่ายผลผลิตได้จะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพียงเล็กน้อยหรือไม่มีกำไรเลยเนื่องจากต้นทุนผลิตสูง

การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่บ้านแสงจันทร์ ในการเลี้ยงโคและกระบือมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้แรงงาน และได้มูลเป็นปุ๋ยคอกสำหรับการทำนา เป็นการเลี้ยงทั้งแบบปล่อยตามธรรมชาติ และการเลี้ยงในบริเวณบ้านโดยให้หญ้าและฟางเป็นอาหาร ส่วนการเลี้ยงสัตว์ปีกจะมีการเลี้ยงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน จะจำหน่ายก็ในกรณีที่ผู้มาขอซื้อ จำนวนปศุสัตว์แยกตามประเภทได้ดังนี้

- 1) ไก่พื้นเมือง จำนวน 992 ตัว
- 2) เป็ดเทศ จำนวน 21 ตัว
- 3) สุกร จำนวน 3 ตัว

4) โค เพศผู้จำนวน 28 ตัว และเพศเมียจำนวน 87 ตัว

5) กระบือ เพศผู้จำนวน 10 ตัว และเพศเมียจำนวน 45 ตัว

การดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรของชุมชนบ้านแสงจันทร์นั้น ในอดีตจะใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีการปลูกหลายพันธุ์เช่น พันธุ์พื้นเมืองเช่น พันธุ์ปลาชิว สันป่าตอง อีป้อม ชาวใหญ่ ป้องแก้ว อีต่าง สามสี ขี้ตม ส่วนพันธุ์ที่ได้จากทางราชการได้แก่ กข.4 กข.6 ข้าวเจ้าแดง ชาวดอกมะลิ 105 และ กข.15 โดยในการปลูกจะคำนึงถึงลักษณะพื้นที่ การกระจายระยะเวลาการจัดการ และระยะเวลาการเก็บเกี่ยวเป็นสำคัญ การเพาะปลูกจะอาศัยแรงงานของสมาชิกและกระบือที่มีในครัวเรือนเป็นหลัก ปุ๋ยที่ใช้ก็เป็นปุ๋ยคอกที่ได้มาจากการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน

ส่วนการเพาะปลูกในปัจจุบัน เกษตรกรนิยมการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก และมีปริมาณการใช้เพิ่มขึ้นทุกๆ ปี นอกจากนี้เกษตรกร มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพเพียงเล็กน้อย ซึ่งอาจไม่เพียงพอในการที่จะปรับปรุงคุณสมบัติทางกายภาพของดิน ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ สำหรับการเตรียมพื้นที่เกษตรกรนิยมใช้เครื่องจักรกล ในส่วนของกิจกรรมการปักดำ การเก็บเกี่ยว เกษตรกรจะจ้างแรงงานในพื้นที่และนอกพื้นที่ เนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่อพยพไปทำงานต่างจังหวัด และที่สำคัญที่สุดคือสภาพดินฟ้าอากาศ เกษตรกรอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนด ถ้าปีใดฝนมาล่าช้ากว่าปกติหรือฝนหมดเร็วกว่าปกติ จะมีผลกระทบต่อผลผลิตของเกษตรกร และทำให้ผลผลิตและรายได้ของเกษตรกรลดลง ซึ่งต้นทุนการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยเพื่อการผลิตข้าวของหมู่บ้านในปีเพาะปลูก 2547/2548 สรุปดังตารางที่ 7

ผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า ชุมชนบ้านแสงจันทร์มีระบบการเพาะปลูกข้าวในปัจจุบัน จำแนกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

1) กลุ่มผลผลิตที่ใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก: เป็นการทำนา ซึ่งมีการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช หรือสารเคมีสังเคราะห์อื่นๆ ในกระบวนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมดิน จนกระทั่งถึงเก็บเกี่ยว จัดเก็บ และนำส่ง (ขาย/สี) ที่โรงสี

2) กลุ่มผลผลิตที่ใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก และมีการไถกลบตอฟางข้าวในช่วงเวลาหนึ่งหลังการเก็บเกี่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเติมอินทรีย์วัตถุ ที่เหลือจากการเพาะปลูกข้าวคืนสู่ดิน ทั้งนี้เกษตรกรยังคงกระบวนการผลิตเช่นเดียวกับกลุ่มที่ 1

3) กลุ่มผลผลิตที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี: เป็นการทำนา ซึ่งมีการใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตขึ้นเอง และ/หรือจัดซื้อ เพื่อทดแทนปุ๋ยเคมีบางส่วน และยังมีการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ยาปราบศัตรูพืชหรือสารเคมีสังเคราะห์อื่นๆ ในกระบวนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมดิน จนกระทั่งถึงเก็บเกี่ยว และการจัดเก็บ

4) กลุ่มผลิตที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี และมีการไถกลบตอฟางข้าวในช่วงเวลาหนึ่งหลังการเก็บเกี่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเติมอินทรีย์วัตถุ ที่เหลือจากการเพาะปลูกข้าวคืนสู่ดิน ทั้งนี้เกษตรกรยังคงกระบวนการผลิตเช่นเดียวกับกลุ่มที่ 3

ซึ่งระบบการผลิตข้าวทั้ง 4 รูปแบบนี้ ยังมีการปรับเปลี่ยนในส่วนของการรายละเอียดโดยเกษตรกรบางราย จากข้อมูลการสัมภาษณ์ เกษตรกรบางรายอาจเลือกทำการปลูกข้าวปีก่อนในรูปแบบหนึ่ง แต่ปีถัดมาอาจเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบอื่น ทั้งนี้โดยอาศัยสภาพภูมิอากาศ การพยากรณ์ทำนายโดยโหรหลวงและพราหมณ์ในวันพืชมงคลและแรมนาขวัญในแต่ละปี และต้นทุนที่มีอยู่เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการตัดสินใจ ซึ่งแม้ว่าผลที่คาดว่าจะได้รับการตัดสินใจนี้จะไม่อาจประมาณการได้ แต่เกษตรกรจำนวนหนึ่งก็ยังคงมีความเชื่อและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 7: แสดงรายรับและรายจ่ายเฉลี่ยในการผลิตข้าว ของประชากรบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548 (พื้นที่ทำนาเฉลี่ย 17.57 ไร่/ครัวเรือน)

รายจ่าย และรายรับ	ทั้งหมดบ้าน (บาท/ปี)	เฉลี่ยทั้งครัวเรือน (บาท/ปี)	เฉลี่ยทั้ง ครัวเรือน(บาท// เดือน)	รายจ่ายหรือ รายรับเฉลี่ยต่อไร่ (บาท)
รายรับ				
จำหน่ายผลผลิตข้าว ^{2/}	2,048,711	20,905.00	1,742	1,640.28
รายจ่ายด้านการเกษตร				
ปุ๋ยเคมี	262,500	2,678.57	-	155.97
ปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด	36,020	367.55	-	21.40
ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ	58,100	592.86	-	34.52
สารเคมีกำจัดศัตรูพืช	3,020	30.82	-	1.79
จ้างแรงงานปักดำ	137,000	1,397.96	-	81.40
จ้างแรงงานเก็บเกี่ยว	277,720	2,833.88	-	165.01
ค่าไถเตรียมพื้นที่	66,280	676.33	-	39.38
ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	136,310	1,390.92	-	80.99
ค่านวดข้าว	75,760	773.06	-	45.01
ซื้อพันธุ์ข้าว ^{1/}	2,130	21.73	-	1.27
รวมรายจ่ายในการผลิต ข้าว	1,054,840	10,763.67	896.97	626.74

หมายเหตุ 1/: ค่าพันธุ์ข้าวไม่รวมส่วนที่เกษตรกรมีอยู่ในครัวเรือนแล้ว

2/: คำนวณจากผลผลิตข้าวเจ้าเฉลี่ย 271.72 กก./ไร่ และราคาจำหน่ายเฉลี่ย
7.41 บาท/กก.

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

ตารางที่ 8: ผลผลิตข้าวเหนียวและข้าวเจ้าในปีเพาะปลูก 2546 และ 2547

พันธุ์ข้าว	ปีเพาะปลูก	พื้นที่ผลิต (ไร่)	ผลผลิตรวม (กก.)	ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)
ข้าวเจ้าขาวดอก มะลิ	2546/2547	1,171.75	304,240	259.65
	2547/2548	1,249	339,373	271.72
ข้าวเหนียว	2546/2547	435	104,140	239.40
	2547/2548	486.25	134,700	277.02

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

ตารางที่ 9: ข้อมูลราคาผลผลิตข้าวและแหล่งรับซื้อที่สำคัญของบ้านแสงจันทร์ ปีเพาะปลูก 2546 และ 2547

ชนิด	ราคา (บาท/กก.)	แหล่งที่เกษตรกรนิยมไปขายผลผลิต		
		อันดับหนึ่ง	อันดับสอง	อันดับสาม
1. ข้าวเจ้า	7.41	พ่อค้าคนกลาง	ธกส.	สหกรณ์การเกษตร
2. ข้าวเหนียว	6.50	พ่อค้าคนกลาง	ธกส.	สหกรณ์การเกษตร

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

2.14 ภาพรวมรายรับและรายจ่ายของหมู่บ้าน

ข้อมูลในด้านรายรับและรายจ่ายการศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยให้เกษตรกรจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือนในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม 2548 จำนวน 24 ครัวเรือน ส่วนรายรับในภาคการเกษตรเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรทั้งชุมชน ดังนั้น ข้อมูลที่น่าเสนอในการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นภาพรวมกว้างๆ ของทั้งหมู่บ้าน ผลจากการศึกษาสามารถจำแนกรายรับและรายจ่ายของชุมชนได้ดังนี้

2.14.1 รายรับของครัวเรือน (ตารางที่ 10)

ในภาพรวมของชุมชนบ้านแสงจันทร์ พบว่าแต่ละครัวเรือน มีรายได้จากกิจกรรมต่างๆ ในปีการเพาะปลูก 2547/2548 จำแนกตามกลุ่มได้ดังนี้

1) รายรับจากการทำเกษตรกรรม ซึ่งนอกเหนือจากเพื่อการบริโภคในครัวเรือนที่มีได้ประเมินเป็นค่าใช้จ่ายด้านอาหาร อันเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายซื้อในแต่ละวันอันอาจถือเป็นรายได้เข้าครอบครัวแล้ว การจำหน่ายผลผลิตผลจากปลูกข้าวยังเป็นการสร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือนอีกทาง

หนึ่ง และที่สำคัญนำอีกประการหนึ่ง คือเป็นการแสดงสถานภาพของเกษตรกร ทำให้มีสิทธิกู้เงินจากแหล่งเงินทุนต่างๆ ได้ ในส่วนรายรับจากการทำเกษตรกรรมคิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 32,189.89 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งจำแนกเป็นรายรับจากการจำหน่ายข้าวเฉลี่ย 29,233.67 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายรับจากการจำหน่ายปศุสัตว์เฉลี่ย 2,956.22 บาท/ครัวเรือน/ปี

ตารางที่ 10: แสดงรายรับเฉลี่ยของประชากรของบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548

รายรับ	รวมทั้งชุมชน (บาท/หมู่บ้าน/ปี)	บาท/ครัวเรือน/ ปี	บาท/คน/ปี	บาท/คน/เดือน
จำหน่ายผลผลิตข้าวและ ปศุสัตว์	2,864,900	32,189.89		
รายได้จากการรับจ้างใน ภาคเกษตรกรรม	207,700	2,333.71		
รายได้จากการรับจ้าง นอกภาคเกษตรกรรม	2,437,800	27,391.01	13,912.98 ^{1/}	1,159.42 ^{1/}
รายได้จากประชากรของ ชุมชนที่ไปทำงานนอก ชุมชนส่งมาให้	597,400	6,712.36		
รับราชการ	2,040,120	1,020,060.00	340,020.00 ^{2/}	28,335.00 ^{2/}
ประกอบธุรกิจในชุมชน	6,235,600	890,800.00	201,148.39 ^{3/}	16,762.37 ^{3/}
รวม	14,383,520	146,770.61^{4/}	30,217.48^{4/}	2,518.12^{4/}

หมายเหตุ:

- 1/: เฉลี่ยประชากรในชุมชน 439 คน จาก 89 ครัวเรือน รวมทั้ง 4 กลุ่มรายได้
- 2/: เฉลี่ยจากประชากร 6 คน ใน 2 ครัวเรือน ซึ่งหัวหน้าครัวเรือนมีอาชีพรับราชการ และสมาชิกของครัวเรือนอยู่ในวัยที่กำลังศึกษาอยู่
- 3/: เฉลี่ยจากประชากร 31 คน ใน 7 ครัวเรือน ซึ่งหัวหน้าครัวเรือนประกอบธุรกิจร้านค้า เบ็ดเตล็ด ร้านค้าด้านวัสดุก่อสร้าง และรับเหมาก่อสร้าง และสมาชิกของครัวเรือนอยู่ในวัยที่กำลังศึกษาอยู่
- 4/: เฉลี่ยจากประชากร 476 คน ใน 98 ครัวเรือน ไม่จำแนกกลุ่มอาชีพ

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างธันวาคม 2547-เดือนมีนาคม 2548

2) การรับจ้างของประชากรผู้อาศัยอยู่ในชุมชน ถือเป็นรายได้หลัก (ทั้งจากที่เป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริม) อย่างหนึ่งสำหรับหลายครัวเรือน ซึ่งจำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ การรับจ้างในภาคเกษตร โดยเป็นการรับจ้างในการผลิตข้าว นับตั้งแต่การรับจ้างปลูก (ดำนา) การเก็บเกี่ยว การตี-ฟาดข้าว และขนข้าว โดยมีรายได้เฉลี่ย 2,333.71 บาท/ครัวเรือน/ปี อีกกลุ่มหนึ่งได้แก่การรับจ้างนอกภาคเกษตร โดยเป็นลูกจ้างของร้านค้าในหมู่บ้านใกล้เคียง รับจ้างแรงงานในการก่อสร้าง และในธุรกิจอุปกรณ์ก่อสร้างในหมู่บ้าน คิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 27,391.01 บาท/ปี

3) รายได้จากการที่ประชากรของชุมชนไปทำงานในกรุงเทพฯ และเมืองต่างๆ และส่งกลับมาให้ครอบครัวที่อยู่ในชุมชน ซึ่งลักษณะงานเป็นการรับจ้างนอกภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เช่นเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมในตำแหน่งงานต่างๆ คิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 6,712.36 บาท/ปี

4) กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพรับราชการ จำนวน 4 ราย ใน 2 ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละ 1,020,060.00 บาท/ปี

5) ผู้ประกอบธุรกิจร้านค้าสะดวกซื้อ ร้านค้าอุปกรณ์ก่อสร้าง และประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้าง ซึ่งมีอยู่จำนวน 7 ครัวเรือน คิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 890,800.00 บาท/ปี

2.14.2 รายจ่ายของครัวเรือน (ตารางที่ 11)

1) รายจ่ายในการอุปโภคและบริโภคของครอบครัวประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ เฉลี่ย 46,325.06 บาท/ครัวเรือน/ปี จำแนกเป็น 4 กลุ่มย่อย ได้แก่

1.1) อาหารและเครื่องดื่ม ได้แก่ ค่ากับข้าว อาหารสด เครื่องปรุง (กะปิ น้ำปลา เกลือ ฯลฯ) ค่าเครื่องดื่ม และค่าขนมสำหรับบุตรหลาน รวมค่าใช้จ่ายหมวดค่าอาหารเฉลี่ย 16,263.453 บาท/ครัวเรือน/ปี

1.2) เสื้อผ้า/เครื่องใช้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อเสื้อผ้าใหม่ ชุดนักเรียนสำหรับบุตรหลาน เฉลี่ย 3,860.50 บาท/ครัวเรือน/ปี นอกจากนี้ยังมีค่าสบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก และเครื่องใช้อื่นๆ ภายในบ้าน เฉลี่ยเป็นเงิน 3,270.60 บาท/ครัวเรือน/ปี รวมหมวดเสื้อผ้า/เครื่องใช้ เฉลี่ยเป็นเงิน 7,131.11 บาท/ครัวเรือน/ปี

1.3) ค่ายาและการรักษาโรค ครัวเรือนส่วนใหญ่มีบัตรสงเคราะห์สำหรับรักษาการเจ็บป่วยที่สถานอนามัยตำบล อย่างไรก็ตามในบางกรณีที่มีบุคคลในครอบครัวเจ็บป่วยขั้นรุนแรงหรือเป็นกรณีที่สถานอนามัยตำบลไม่สามารถให้การรักษาได้ ก็จะเดินทางไปรับการรักษาในคลินิกและโรงพยาบาลประจำอำเภอเดชอุดมและจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้แต่ครอบครัวก็มีรายจ่ายสำหรับยาประจำบ้าน ประเภทยาแก้ไอ-แก้ปวด เป็นเงินเฉลี่ย 1,117.14 บาท/ครัวเรือน/ปี

1.4) ที่อยู่อาศัย เพื่อเป็นค่าสร้าง ซ่อมแซมและต่อเติมที่อยู่อาศัย และเสียดินนา โดยใช้ทั้งแรงงานในครอบครัวและการจ้างแรงงาน เป็นเงินเฉลี่ยครัวเรือนละ 21,813.37 บาท/ปี

2) ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของเยาวชน โดยเป็นเงินให้บุตร-หลานสำหรับใช้จ่ายที่โรงเรียนเฉลี่ยวันละ 14.30 บาท เพื่อเป็นค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าขนม และอาหารกลางวันที่โรงเรียน รวมค่าใช้จ่ายเป็นเงินเฉลี่ย 3,871.217 บาท/ครัวเรือน/ปี

3) ค่าสาธารณูปโภคและเครื่องอำนวยความสะดวก ได้แก่ค่ากระแสไฟฟ้าและค่าน้ำประปาเฉลี่ยครัวเรือนละ 3,047.21 บาท/ปี ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงและค่าซ่อมแซมรถจักรยานยนต์ รถยนต์ และเครื่องจักรกลการเกษตร เฉลี่ยเดือนละ 57,649.01 บาท/ครัวเรือน/ปี และค่าบัตรเติมเงินโทรศัพท์เคลื่อนที่เฉลี่ย 2,174.53 บาท/ครัวเรือน/ปี รวมค่าสาธารณูปโภคเครื่องอำนวยความสะดวกเฉลี่ย 62,870.75 บาท/ครัวเรือน/ปี

4) ค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายทั้งอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพอื่นๆ เพื่อการจัดซื้อปัจจัยการผลิตหรือสินค้าสำหรับจำหน่ายหารายได้ รวมค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพเป็นเงินเฉลี่ย 16,219.68 บาท/ครัวเรือน/ปี

5) ค่าสันทนากการและการพักผ่อนหย่อนใจ คิดเป็นค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 2,231.55 บาท/ครัวเรือน/ปี จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

5.1) ค่าสันทนากการและการพักผ่อนหย่อนใจของสมาชิกบางคน ในบางครั้งมีการดื่มสุราเพื่อผ่อนคลายความเครียดเป็นครั้งคราว โดยเฉลี่ยเดือนหนึ่งจะเสียค่าสุราประมาณ 125.67 บาท และค่าบุหรี่ยาเส้นประมาณ 17.47 บาท รวมค่าใช้จ่ายในหมวดสันทนากการเฉพาะบุคคล (บนฐานการคำนวณต่อครัวเรือน) เป็นเงินเฉลี่ย 1,717.57 บาท/ครัวเรือน/ปี

5.2) ค่าใช้จ่ายเพื่อสันทนากการและการพักผ่อนหย่อนใจของครัวเรือน ซึ่งจะเป็นค่าเช่าหรือซื้อวีซีดีและวีดีทัศน์ และค่าใช้จ่ายปลีกย่อยอื่นๆ รวมค่าใช้จ่ายในหมวดสันทนากการของครัวเรือนเป็นเงินเฉลี่ย 513.98 บาท/ครัวเรือน/ปี

6) ค่าใช้จ่ายในเทศกาลตามประเพณีและภาษีสังคม ได้แก่ค่าใช้จ่ายในการทำบุญ หรือสังสรรค์ เช่นในงานปีใหม่ วันสงกรานต์ และงานบุญต่างๆ นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายในการร่วมงานแต่งงาน งานศพ งานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้เสียชีวิต ในปีที่ผ่านมาประมาณว่าใช้เงินในส่วนนี้ไปประมาณ 2,292.40 บาท/ครัวเรือน/ปี

7) ค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินหมุนเวียนเพื่อการออมทรัพย์และชำระหนี้สินให้แก่แหล่งเงินทุนนอก ระบบ เป็นเงินเฉลี่ย 150.74 บาท/ครัวเรือน/ปี อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า ข้อมูลที่ทำการสำรวจในช่วงเวลา 3 เดือนนี้ (กุมภาพันธ์ มีนาคม และ พฤษภาคม 2548) ตัวแทนครัวเรือนเกษตรกรบางรายไม่ได้จัดบันทึกการชำระหนี้สินกับสถาบันเงินกู้ในระบบและรายการเงินออมทรัพย์ อีกทั้งทุกตัวแทนครัวเรือนไม่มีภาระการชำระหนี้กับสถาบันเงินกู้ในระบบในช่วงเวลาของการจัดบันทึกข้อมูล ดังนั้นค่าใช้จ่ายกลุ่มนี้ จึงอาจไม่ใช่ข้อมูลที่ดีสำหรับการประเมินเป็นค่าใช้จ่ายตลอดปีของครัวเรือนและชุมชน

8) ค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถจำแนกกลุ่มได้ เป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่สมาชิกไม่สามารถจดบันทึก และไม่ประสงค์ระบุวัตถุประสงค์ของการใช้จ่าย ซึ่งคิดเป็นเงินเฉลี่ย 2,364.86 บาท/ครัวเรือน/ปี

ตารางที่ 11: แสดงรายจ่ายรายปีเฉลี่ยของครัวเรือนประชากรบ้านแสงจันทร์

หมวดรายจ่าย	รายการ	เฉลี่ยทั้งหมู่บ้าน (บาท/ปี)	เฉลี่ยต่อครัวเรือน (บาท/ปี)
1 หมวดความจำเป็นพื้นฐาน			
(1.1) ค่าอาหาร และ เครื่องดื่ม	อาหาร	1,444,807.56	14,742.93
	เครื่องดื่ม	149,010.52	1,520.52
(1.2) เสื้อผ้าและ เครื่องใช้	เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า	378,328.67	3,860.50
	ของใช้ในครัว	104,175.65	1,063.02
	ของใช้ในบ้าน	216,342.91	2,207.58
(1.3) ค่ารักษา พยาบาล และ ค่ายา	ค่ารักษาพยาบาลและค่ายา	109,479.66	1,117.14
(1.4) ที่อยู่อาศัย	ที่อยู่อาศัย	2,137,710.03	21,813.37
รวมค่าใช้จ่ายหมวดความจำเป็นพื้นฐาน			46,325.06
2 หมวดการศึกษา			
(2.1) ค่าใช้จ่ายเพื่อ การศึกษา	ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา	379,378.79	3,871.21
รวมค่าใช้จ่ายหมวดการศึกษา			3,871.21
3 หมวดสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก			
(3.1) ค่าสาธารณ- ูปโภค	สาธารณูปโภค (ไฟฟ้าและประปา)	298,626.19	3,047.21
(3.2) ค่าสิ่งอำนวยความสะดวก	ค่าบริการสื่อสาร	213,103.55	2,174.53
	เชื้อเพลิงหุงต้ม	37,110.24	378.68
	น้ำมันเบนซิน	283,621.91	2,894.10
	น้ำมันดีเซล	1,213,531.56	12,382.98
	ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยานพาหนะ	4,115,338.77	41,993.25
รวมค่าใช้จ่ายหมวดสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก			62,870.75

ตารางที่ 11: แสดงรายจ่ายรายปีเฉลี่ยของครัวเรือนประชากรบ้านแสงจันทร์ (ต่อ)

หมวดรายจ่าย	รายการ	เฉลี่ยทั้งหมู่บ้าน (บาท/ปี)	เฉลี่ยต่อครัวเรือน (บาท/ปี)
4 หมวดค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพอื่นๆ			
(4.1) ค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพ	ด้านการเกษตรและอาชีพอื่นๆ	1,589,528.60	16,219.68
รวมหมวดค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพ			16,219.68
5 หมวดสันตนาการ			
(5.1) สันตนาการบุคคล	บุหรี่ยาเส้น	20,539.67	209.59
	เครื่องดื่มแอลกอฮอล์	147,782.41	1,507.98
(5.2) สันตนาการครัวเรือน	การบันเทิงและการอ่าน	50,370.25	513.98
รวมค่าใช้จ่ายหมวดสันตนาการ			2,231.55
6 หมวดค่าใช้จ่ายตามประเพณีและพิธีสังคม			
(6.1) ค่าใช้จ่ายในงานเทศกาลตามประเพณีและพิธีสังคม	ทำบุญ ภาชีสังคม	224,654.89	2,292.40
รวมค่าใช้จ่ายหมวดค่าใช้จ่ายตามประเพณีและพิธีสังคม			2,292.40
7 หมวดเงินหมุนเวียน			
(7.1) การออมทรัพย์และชำระหนี้	เงินจ่ายออกจากครัวเรือนเพื่อการออมทรัพย์ และชำระหนี้	14,772.90	150.74
รวมค่าใช้จ่ายหมวดเงินหมุนเวียน			150.74
8 หมวดค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถจำแนกกลุ่มได้			
(8.1) ไม่สามารถจำแนกกลุ่มได้	รายจ่ายอื่นๆ ที่ไม่ระบุรายการ	65,855.10	671.99
	ค่าใช้จ่ายส่วนตัว	165,901.46	1,692.87
รวมหมวดค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถจำแนกกลุ่มได้			2,364.86
รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น		13,359,971.30	136,326.24

ที่มา: ข้อมูลรายรับ-รายจ่ายตัวแทนครัวเรือนของชุมชนเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม

2548

หมายเหตุ: คำนวณจากข้อมูลรายรับ-รายจ่ายตัวแทนครัวเรือนของชุมชน จำนวน 24 ครัวเรือน

2.15 ภาวะหนี้สินของประชากรในชุมชน

ประชากรในชุมชนบ้านแสงจันทร์ ร้อยละ 85.71 มีภาวะหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบ ประชากรกลุ่มนี้มีทั้งผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรม รับจ้าง ข้าราชการ และผู้ประกอบการธุรกิจ แต่กลุ่มอาชีพที่มีปัญหาภาวะหนี้สินผูกพันมากที่สุดได้แก่ ผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรม อันสืบเนื่องมาจากการที่เกษตรกร ส่วนใหญ่ไม่มีต้นทุนและปัจจัยการผลิตในการประกอบอาชีพทำการเกษตรเป็นของตนเองอีกทั้งประสบปัญหาการขาดทุนจากการขายผลผลิตทางการเกษตรเรื่อยมานับตั้งแต่อดีตที่ราคาข้าวตกต่ำ อีกทั้งการที่มีภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้น ในปัจจุบันทำให้เกษตรกรขาดแคลนเงินเพื่อนำมาลงทุนในการทำเกษตรและใช้จ่ายในครอบครัว จึงทำให้เกษตรกร จำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ ทั้งในระบบคือแหล่งเงินกู้ของภาครัฐไม่ว่าจะเป็น ธกส. สหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้าน และเงินกู้นอกระบบ (ตารางที่ 5) จากการที่ราษฎรประกอบอาชีพทางการเกษตรจึงจำเป็นต้องใช้ต้นทุนในการซื้อปัจจัยในการผลิตได้แก่ ปุ๋ย ประเภทต่างๆ ยาปราบศัตรูพืช และยาฆ่าแมลง ซึ่งล้วนแล้วแต่มีราคาที่สูงขึ้นเรื่อยๆ และพบว่าในแต่ละปีเกษตรกรมีการใช้จ่ายต่างๆ เหล่านี้ ในปริมาณที่เพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ เมื่อถึงช่วงเวลากการขายผลผลิตในบางปี กลับประสบภาวะขาดทุนเนื่องจากราคาข้าวตกต่ำ รายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตเมื่อหักค่าต้นทุนและนำเงินไปใช้หนี้เก่าที่กู้ยืมมาทำให้เกษตรกรไม่เหลือเงินที่จะเก็บไว้เป็นทุนในการทำเกษตรในปีต่อไปและเกษตรกรส่วนใหญ่ก็มีแหล่งรายได้หลักเพียงแหล่งเดียว เมื่อรายได้ที่ได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่มีอยู่จึงเป็นภาวะจำยอมของเกษตรกรที่ต้องตกอยู่ในวัฏจักรหนี้สินเงินกู้จากแหล่งต่างๆ เพื่อนำมาหมุนเวียนในการทำเกษตรและใช้จ่ายจุนเจือภายในครอบครัว

2.16 ภาวะความยากจนในชุมชนบ้านแสงจันทร์

การวัดความยากจนในมุมมองทางวิชาการและนโยบาย ใช้ "เส้นความยากจน" เป็นเครื่องมือวัด โดยคำนวณมาจากความต้องการขั้นต่ำ หรือความจำเป็นพื้นฐานในเรื่องปัจจัยสี่ แล้วนำมาคำนวณเป็นตัวเลขจำนวนเงินขั้นต่ำที่คนจะดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่มีข้อจำกัดของการคำนวณเส้นความยากจน คือ มีความแตกต่างกันของความต้องการสารอาหารของแต่ละวัย เพศ และภูมิภาคที่อาศัยอยู่ อาหารการกินในแต่ละพื้นที่ และราคาสินค้าในแต่ละพื้นที่ อย่างไรก็ตามจำเป็นที่จะต้องมีการจัดทำเส้นความยากจนขึ้นเป็นกรอบกว้างๆ เพื่อจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการแก้ไขปัญหาและเป็นการวัดโดยภาพรวมระดับประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2543 เส้นความยากจนอยู่ที่ 990 บาท/คน/เดือน (TDRI, 2547) และในปี พ.ศ. 2547 อยู่ที่ 1,230 บาท/คน/เดือน (สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้, 2547)

ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ทุกกลุ่มอาชีพมีรายได้เฉลี่ย 2,236.24 บาท/คน/เดือน และเมื่อจำแนกตามอาชีพพบว่า กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรรม และอาชีพรับจ้างมีรายได้เฉลี่ย 1,159.42 บาท/คน/เดือน กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพรับราชการมีรายได้เฉลี่ย 28,335.00 บาท/คน/เดือน และกลุ่มครัวเรือนประชากรที่ประกอบธุรกิจมีรายได้เฉลี่ย 16,762.37 บาท/คน/เดือน (ตารางที่ 10) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีเพียงประชากรกลุ่มที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างที่จัดอยู่ในกลุ่มผู้ยากจน

2.17 ศักยภาพของชุมชน

- 1) ผู้นำชุมชนมีความเสียสละและตั้งใจทำงานเพื่อชุมชน
- 2) เงินกองทุนภายในชุมชน สามารถระดมเพื่อการประกอบอาชีพเสริม และสร้างรายได้เพิ่มขึ้น
- 3) มีการรวมกลุ่มของเกษตรกร ในการจัดการผลิตปุ๋ยชีวภาพ และผลิตภัณฑ์จักสาน-แกะสลัก
- 4) เกษตรกรให้ความสนใจและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตให้มีศักยภาพและตรงกับความต้องการของตลาด
- 5) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เหมาะสมในด้านการผลิตที่สอดคล้องกับศักยภาพ

2.18 ลำดับความสำคัญของปัญหาของชุมชน

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ประชากรในชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 สามารถประมวลสรุปปัญหาของชุมชนตามลำดับ ได้ดังนี้

- 1) สภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน
- 2) ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ
- 3) ต้นทุนการทำการเกษตรสูง
- 4) ผลผลิตและราคาผลผลิตตกต่ำ และไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้
- 5) มีอาชีพหลักเพียงอาชีพเดียว/ ขาดความรู้ที่ทันสมัยสำหรับการประกอบอาชีพ
- 6) การว่างงานหลังฤดูเก็บเกี่ยว
- 7) ภาวะทางเศรษฐกิจ เช่น ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูง
- 8) ดำรงชีวิตที่พึ่งพา เกินภาวะของตนเอง
- 9) ประชาชนไม่มีการจัดบันทึกรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน ทำให้ไม่ทราบภาวะเศรษฐกิจที่แท้จริงของครัวเรือน

2.19 การรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพเสริมรายได้

จากการรวมกลุ่มตามธรรมชาติและกึ่งทางการของประชากรในชุมชนบ้านแสงจันทร์ เป็นการรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพเสริมรายได้ในช่วงที่มีเวลาว่างและหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ตามศักยภาพของบุคคลและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 4 กลุ่มหลักได้แก่

- 1) กลุ่มแม่บ้าน: กลุ่มอาชีพทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์
- 2) กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์
- 3) กลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลัก
- 4) กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน

2.20 การพัฒนาความรู้และความสามารถด้านวิทยาการสารสนเทศ

ในช่วงเดือนมีนาคม และเมษายน 2548 โครงการฯ ได้จัดให้ผู้นำและเยาวชนของหมู่บ้านได้เรียนรู้และใช้งานชุดโปรแกรม MS Office ซึ่งมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวจำนวน 32 คน โดยวัตถุประสงค์ของกิจกรรมดังกล่าว จำแนกตามกลุ่มของผู้เข้าร่วมดังนี้

1) **ผู้นำชุมชน:** เพื่อให้ทราบและเข้าใจการใช้งานชุดโปรแกรม MS Office โดยเน้นโปรแกรม MS Excel และ โปรแกรมระบบฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นด้วย MS Access ซึ่งมุ่งเน้นสู่การใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม และการวิเคราะห์-สังเคราะห์สู่การพัฒนาระบบฐานข้อมูล และการประยุกต์ใช้เพื่อประเมินศักยภาพของชุมชน

2) **เยาวชน:** เพื่อให้ทราบและเข้าใจการใช้งานชุดโปรแกรม MS Office โดยเน้นโปรแกรม MS Word, MS Powerpoint และ MS Excel เพื่อประโยชน์ในการเก็บบันทึกข้อมูลของครัวเรือน การอ่านผลและการวิเคราะห์ผลจากข้อมูลที่เก็บบันทึก เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลของชุมชนในอนาคต

บทที่ 3: บทสรุปและวิเคราะห์

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ประเมินภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ในปัจจุบันพบว่า ชุมชนบ้านแสงจันทร์เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในระดับกลาง ด้วยปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- 1) ผู้นำชุมชน
- 2) นักวิจัยชุมชน
- 3) ประชากรในชุมชน และชุมชน
- 4) ครัวเรือน และสังคม
- 5) ทรัพยากรชุมชนและครัวเรือน
- 6) การประกอบอาชีพ
- 7) รายรับ/รายจ่าย และภาวะหนี้สิน

3.1 ผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนในปัจจุบัน เป็นผู้มีภาวะผู้นำและมีความคิดริเริ่ม อุทิศตนและมีความเสียสละ ตั้งใจทำงานเพื่อชุมชน ทำให้ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ด้วยพื้นฐานทางการศึกษาและวัย ทำให้ความเข้าใจและการนำใช้เทคโนโลยีด้านสารสนเทศเป็นไปอย่างช้าๆ จึงทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ประมวลความเชื่อมโยงของปัญหา ความต้องการของชุมชนให้เข้ากับข้อมูลสารสนเทศที่มีอยู่ ทำให้ระบบฐานข้อมูลที่จัดสร้างขึ้นยังไม่สามารถถูกนำไปประโยชน์อย่างแท้จริง

สิ่งที่คณะผู้วิจัยเสนอแนะได้แก่ การมีเยาวชนอาสาสมัครของชุมชนเข้ามาเป็นผู้ร่วมดำเนินการในส่วนการปรับปรุงและใช้ระบบฐานข้อมูล ตลอดจนจัดการด้านผลลัพธ์ (output) ของข้อมูล

3.2 นักวิจัยชุมชน

โดยวัตถุประสงค์ของการวิจัย การค้นหานักวิจัยเป็นกระบวนการคัดเลือกบุคคลที่มีคุณค่า และมีศักยภาพต่อชุมชน เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างคณะนักวิจัยและชุมชน ตลอดทั้งเป็นการเพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้แนวคิดและวิธีการทำงานทางวิชาการที่เป็นระบบให้แก่บุคคลที่ได้รับการคัดเลือก แล้วนำกลับไปถ่ายทอดให้กับชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ชุมชนอย่างแท้จริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการด้านต่างๆ ของชุมชนในเชิงบูรณา

การ ในการวิจัยครั้งนี้ แม้ว่าจะได้ค้นพบผู้มีศักยภาพ แต่ด้วยข้อจำกัดของความรู้ และเงื่อนไขของวิธีการดำรงชีวิต ทำให้การเรียนรู้และพัฒนานักวิจัยชุมชนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร กล่าวคือนักวิจัยชุมชนที่คัดเลือกในระยะเริ่มต้นบางรายไม่สามารถทุ่มเทเวลาได้อย่างเต็มที่ ด้วยสาเหตุจากการต้องเดินทางไปประกอบอาชีพรับจ้างชั่วคราวในพื้นที่อื่นๆ หลายแห่ง แม้มีความทุ่มเทเสียสละ บางรายมีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งเหนี่ย้อล้ามาจากการปฏิบัติภารกิจกับทางราชการ และการประกอบอาชีพ ทำให้ขาดสมาธิในการเรียนรู้ จากสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้การเรียนรู้กระบวนการวิจัยที่เป็นระบบขาดความต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมนักวิจัยชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกก็ได้พยายามให้ความช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประสานงาน และประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ของการศึกษาวิจัย ให้ชุมชนได้สังเกตเห็นถึงหลักการและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี

3.3 ประชากรในชุมชน และชุมชน

นับแต่ได้มีการรวมตัวและก่อตั้งชุมชนบ้านแสงจันทร์ ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของบ้านบัวงาม ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการปกครอง การประกอบอาชีพ และการนำใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่เดิมการปกครองชุมชนอยู่ร่วมกับบ้านบัวงาม จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2523 จึงได้มีการแบ่งเขตการปกครองแยกจากบ้านบัวงาม ในส่วนการประกอบอาชีพ แต่เดิมราษฎรได้ยึดถืออาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักควบคู่กับระบบประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นกลุ่มเริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านแสงจันทร์พบว่า ทั้งระยะเวลา ก่อนหน้าและระยะที่เริ่มเข้ามาอยู่ในบริเวณพื้นที่บ้านแสงจันทร์ การเกษตรกรรมหลักของชาวบ้านคือการปลูกข้าวเหนียวพื้นเมืองพันธุ์ต่างๆ เช่นพันธุ์ปลาชิว พันธุ์ป่องแก้ว และพันธุ์สันปาดอง ในส่วนของการบำรุงดินก็ใช้ปุ๋ยคอกจากปศุสัตว์ที่เลี้ยงในบ้าน การเกษตรกรรมที่ใช้แรงงานกระบือลากไถ ไม่เคยต้องมีรายจ่ายเพื่อการเพาะปลูก จวบจนกระทั่งราวปี พ.ศ. 2524 ประวัติศาสตร์ของการดำรงชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูกข้าวเพื่อเป็นการค้าจึงเริ่มขึ้น พันธุ์ข้าว การเกษตรกรรม และปัจจัยการผลิตข้าวจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตของเกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด การประกอบอาชีพอื่นๆ ก็เริ่มเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนไปของระบบเศรษฐกิจตามนโยบายของรัฐ ความสะดวกในการสื่อสารคมนาคม และปัจจัย/เงื่อนไขอื่นๆ จากภายนอกชุมชน

จากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีอยู่เดิมบางส่วนก็เริ่มเสื่อมหายไป ชีวิตความเป็นอยู่จากที่มีการเกื้อกูลและพึ่งพากันในอดีตก็เริ่มลดน้อยถอยลง และมีระบบการแข่งขันเกิดขึ้นแทนที่ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชุมชนบ้านแสงจันทร์มีประชากรจากหลากหลายพื้นที่

ที่อพยพย้ายมาตั้งหลักแหล่งและได้พยายามต่อสู้กับปัญหาความยากแค้นร่วมกันมาในอดีต ดังนั้นวัฒนธรรมของชุมชนจึงเกิดการหล่อหลอมเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่อย่างกลมกลืน ทำให้เห็นได้ว่าสังคมในปัจจุบัน มีความผูกพันกันค่อนข้างแน่นแฟ้น อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมราษฎรหรือครัวเรือนในชุมชนบางส่วนเริ่มเกิดความห่างเหิน การร่วมกันริเริ่มและร่วมมือร่วมใจกันต่อกิจกรรมของชุมชนเพียงน้อยลงกว่าในอดีต และน่าจะเป็นสาเหตุให้การพัฒนาท้องถิ่นเกิดขึ้นอย่างช้าๆ และชุมชนขาดความเข้มแข็งเท่าที่ควร

โดยหลักการแก้ปัญหาและการพัฒนาโดยสมาชิกชุมชนเอง ไม่ได้หมายความว่า ต้องทำอะไรด้วยพลังของคนในชุมชนเองทั้งหมด ส่วนใดที่สมาชิกชุมชนทำเองไม่ได้ ก็จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนเช่นกัน แต่การขอความช่วยเหลือเช่นนี้ต้องไม่เป็นไปในลักษณะทำให้ชุมชนอ่อนแอลง ตรงข้ามต้องทำให้ ชุมชนเข้มแข็งขึ้น โดยก่อนที่จะขอให้หน่วยงานอื่นมาช่วยนั้น สมาชิกในชุมชนได้ผ่านการคิดร่วมกัน ทำงานร่วมกันแล้ว และขอความช่วยเหลือเฉพาะส่วนที่จะทำให้สมาชิกชุมชนมีความรู้มากขึ้น มีความสามารถแก้ปัญหาได้มากขึ้น และเป็นส่วนที่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น

การวางแผนมีความสำคัญสำหรับชุมชนเองที่จะทำให้มีส่วนร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนอย่างมีทิศทาง โดยเน้นที่กระบวนการตัดสินใจของชุมชนในการกำหนดอนาคต จัดลำดับความสำคัญ และการกำหนดเป้าหมายที่เปิดกว้าง โปร่งใส และสมาชิกของชุมชนได้แสดงความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ สิ่งที่ได้จากการพูดคุยกันในที่สุดจะได้โจทย์ปัญหาและแนวทางของคำตอบ

การเขียนแผนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรมีความจำเป็น เพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน รวมทั้งเพื่อให้สมาชิกชุมชนสามารถดำเนินงาน และติดตามงานได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้รูปแบบแผนงานสามารถกำหนดขึ้นเองอย่างง่าย แต่ต้องประกอบด้วยประเด็นต่างๆ ที่สมาชิกเห็นว่าจำเป็นต้องบันทึกไว้ เช่น จะทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อไร ใช้เงินเท่าไร จัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม กำหนดผู้รับผิดชอบ การติดตามความก้าวหน้า และการวัดความสำเร็จไว้ให้ชัดเจน (ดัดแปลงจาก กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนาระบบบริหารจัดการชุมชน, 2548)

3.4 ครัวเรือน และชุมชน

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ได้ก่อให้เกิดความผันแปรต่อชุมชนและสังคมไทยในระดับต่างๆ ตามมา โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นมาโดยต่อเนื่อง และมีพลวัตในลักษณะที่ความเป็นเมืองมีสถานะภาพและมีโครงสร้างที่อยู่เหนือชุมชนแบบดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ในบางพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างฉับพลัน ส่วนใน

บ้างพื้นที่ก็เปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างน้อยใน 3 ลักษณะ ได้แก่ การเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย การเปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับระเบียบบริหารแบบราชการ และการเปลี่ยนไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม (ดัดแปลงจาก โพลีซู, 2548)

อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการล่มสลายของสังคมชนบท โดยเกิดการผลักดันให้แรงงานจากชนบทเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง แต่ในอีกมุมมองหนึ่ง ชาวชนบทวัยหนุ่มสาวเดินทางมาหางานในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ๆ เนื่องจากเมืองใหญ่ถูกใช้เป็นภาพลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้า การเปลี่ยนคุณภาพชีวิตให้ทันสมัยหรือดีขึ้น หรืออาจถือเป็นกลยุทธ์เพื่อสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ในขณะที่เดียวกันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ได้เริ่มพิจารณาเห็นคนจนกลุ่มต่างๆ เด่นชัดและขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ แต่ด้วยแนวคิดกระแสหลักที่เชื่อว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นคำตอบของการพัฒนา ความจนมีสาเหตุมูลฐานมาจาก (1) การมีสินค้าและบริการน้อยมาก และมีความเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจไม่เพียงพอ (2) อัตราการเพิ่มของประชากรสูง (3) การกระจายทรัพยากรของชาติไม่เท่าเทียมกัน (สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2525) รัฐบาลจึงเริ่มจัดทำ “แผนพัฒนาชนบทยากจน” ขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 เพื่อแก้ปัญหาในระดับพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และปัญหาทางเทคนิค แต่ไม่ได้มีการพิจารณาในบริบทของความขัดแย้งทางอำนาจและการจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม ซึ่งต้องพิจารณาทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม (ดัดแปลงจาก ณรงค์ และศิริพร, 2542) และอีกหนึ่งองค์กรภาคเอกชนเช่นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ได้นำเสนอแนวทางหรือกระแสที่ต่อต้าน/ตัดทอน เพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา เช่น การส่งเสริมการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ซึ่งสังคมยุคนั้นไม่ค่อยให้ความสนใจ

การอพยพแรงงานมีกระแสที่รุนแรงอยู่ 2 ช่วง คือ ในปี 2523 ซึ่งแรงงานภาคการเกษตรได้อพยพเข้าเมืองเพื่อหางานที่มีค่าตอบแทนสูงกว่าในภาคอุตสาหกรรม (Matsumura et al., 2003) และในช่วงภาวะประเทศไทยประสบปัญหาภัยวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งความต้องการแรงงานของภาคอุตสาหกรรมลดลงอย่างรุนแรง มีการปลดแรงงานออกเป็นจำนวนมาก และแรงงานเหล่านี้จำเป็นต้องอพยพกลับถิ่นเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกลับคืนสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Subhadhira et al., 2000)

จากที่กล่าวมา ชุมชนบ้านแสงจันทร์ก็นับเป็นชุมชนชนหนึ่งซึ่งประสบภาวะการณดังกล่าวเช่นกัน กล่าวคือ ประชากรในวัยแรงงานจำนวนหนึ่งได้มีการเคลื่อนย้ายออกไปหางานทำในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่อื่นๆ ซึ่งมีทั้งลักษณะเคลื่อนย้ายแบบถาวรและเฉพาะช่วงว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูกข้าว บางรายก็ได้สูญเสียเงินกลับมายังครอบครัวของตนในชุมชน แต่บางรายก็ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับวิถีชีวิตในเมือง จนกระทั่งต้องกลับคืนถิ่นด้วยความตั้งใจ หรือจำใจ วิถีชีวิตของ

คนเหล่านี้จึงคืนสู่สภาพเดิมทั้งในรูปแบบที่ต้องมีการปรับตัว หรือปฏิบัติตามปกติ เพื่อการกลับเข้าสู่ชีวิตที่ปกติสุขและได้รับการยอมรับจากสังคมชนบทและภาวะจิตใจของตนเอง โดยต้องระลึกอยู่เสมอว่า คนเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา ความเปลี่ยนแปลงของคนก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ทั้งเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นสุขหรือไม่ จึงเกิดขึ้นท่ามกลางภาวะการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเหล่านี้ด้วย เมื่อเกิดวัฒนธรรมใหม่จึงต้องเรียนรู้ในบริบทใหม่ เพื่อปรับตัวอยู่ให้ได้ในภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างมีความสุข

3.5 ทรัพยากรชุมชนและครัวเรือน

ข้อมูลจากการศึกษาครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า บ้านแสงจันทร์มีทรัพยากรทั้งส่วนรวมของชุมชนและครัวเรือนที่ค่อนข้างพร้อมต่อการผลิตทางการเกษตรสำหรับการดำรงชีวิตอย่างปกติสุขและการสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ปัจจัยการผลิต แรงงาน ชนบทธรรมนิยม ประเพณีการศึกษา ระบบสาธารณสุขภาค และปัจจัยเสริมอื่นๆ แม้ว่าในส่วนของการศึกษา การสาธารณสุขและศูนย์กลางทางศาสนา จะอยู่ห่างไกลหรืออยู่ในชุมชนอื่น นอกจากนี้ จุดอ่อนที่พบคือการขาดความมั่นใจในการตัดสินใจ ขาดทางเลือกเพื่อการสร้างรายได้ และการเข้าถึงข้อมูลทางการตลาดของประชากร

จุดแข็งของชุมชนและสังคมไทยโดยทั่วไป อยู่ที่ความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และอยู่ที่ทุนทางสังคม หรือความสัมพันธ์ของผู้คนภายใต้ระบบและกฎเกณฑ์ต่างๆ ทำให้ผู้คนเป็นพี่เป็นน้อง พี่งพาอาศัยกัน และไว้วางใจกัน แต่ปัญหาก็คือชุมชนไม่ทราบว่าตนเองมีทุนเหล่านี้อยู่

เสรี (2545) กล่าวว่า การทำประชาพิชญเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนค้นพบทุนและศักยภาพของตนเอง พร้อมกับแนวทางในการพัฒนาทุนและศักยภาพดังกล่าว ซึ่งการทำประชาพิชญเป็นวิธีการวิจัยโดยชุมชนเป็นผู้วิจัยเอง โดยมี "คนนอก" เป็นพี่เลี้ยงและเป็นผู้เชื่อมประสานให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้จักตนเอง รู้จักชุมชน และรู้จักโลก พวกเขาร่วมกันสืบค้นหาข้อมูลที่ทำให้รู้จักรากเหง้าและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม รู้จักศักยภาพและทุน รู้รายรับรายจ่าย และหนี้สิน แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้ ทำแผนแม่บทการพัฒนา ทำประชาพิจารณ์แผนแล้วนำไปสู่การปฏิบัติ

กิจกรรมประชาพิชญทำให้ชุมชนค้นพบตนเอง ระบบคุณค่า ความดีงามต่างๆ ค้นพบความรู้ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติอันหลากหลาย และทรัพยากรอื่นๆ ในครัวเรือนและในชุมชน ซึ่งล้วนเป็น "ต้นทุน" ที่สำคัญของชุมชน การค้นพบทุนและศักยภาพ พร้อมกับค้นพบสถานภาพที่

แท้จริง ด้านรายรับ รายจ่ายและหนี้สิน ทำให้ชุมชนมองเห็นทางออกในการปัญหาและสร้างสิ่งที่ชุมชนต้องการขึ้นได้เอง

การรู้จักตนเองและศักยภาพด้านต่างๆ ที่ตนเองและชุมชนมีอยู่ จะทำให้เกิดกระบวนการปรับเปลี่ยนให้ต้องหลีกเลี่ยงจากการพึ่งพาระบบธุรกิจภายนอกชุมชน จะต้องมีการทำกินทำใช้เพื่อทดแทนการซื้อจากตลาด ลดรายจ่าย เพราะที่ผ่านมามีการพัฒนาเน้นการเพิ่มรายได้ แต่มีรายได้ออกมาขึ้นรายจ่ายก็ยิ่งมากขึ้น และมากกว่ารายได้จนเป็นหนี้เป็นสินแบบไม่มีทางออก

หลักของการทำประชาพิจารณ์อยู่ที่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากวิธีคิดแบบพึ่งพา วัฒนธรรมอุปถัมภ์ และรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก เข้าสู่วัฒนธรรมข้อมูลความรู้ เกิดการปรับเปลี่ยนฐานคิดและวิธีคิด หันมาคิดถึงการพึ่งตนเอง และพึ่งพาอาศัยกัน เกิดความคิดแบบเชื่อมโยงหรือบูรณาการ โดยการสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนที่เสริมกัน และเกิดความเข้มแข็ง

โครงการและกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชน ประชากรในชุมชนจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการพึ่งตนเองในครอบครัวให้ได้ ทำให้พอเพียงในระดับชุมชนและเครือข่าย ก่อนที่คิดจะออกไปสู่ตลาดภายนอก ถ้าไม่มีจุดเด่นจุดแข็งเหนือกว่าชุมชนหรือตลาดอื่น ชุมชนก็ต้องตระหนักว่าไม่ควรจะเสี่ยงออกไปสู้กับตลาดใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากตลาดชุมชนและเครือข่ายที่มีการจัดการที่ดีและเป็นระบบ ก็คือตลาดที่ใหญ่อยู่แล้ว และนี่คือกระบวนการสร้างปัญญา ทูลสำคัญที่สุดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ดัดแปลงจาก เสรี, 2545)

3.6 การประกอบอาชีพทางการเกษตร

ในกรณีของบ้านแสงจันทร์ แม้ว่าข้อมูลการวิจัยจะได้พบว่าประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คิดเป็นร้อยละ 47.01 ของประชากรทั้งหมด แต่ในความเป็นจริง ประชากรในกลุ่มนักเรียน-นักศึกษา ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 23.51 ก็จัดเป็นแรงงานร่วมในภาคการเกษตรของครัวเรือนที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง ระบบการผลิตหลักคือการเพาะปลูกข้าว ดังนั้น การวิเคราะห์เบื้องต้น ภายใต้งานไร่ต่างๆ ในปัจจุบัน จึงมุ่งเน้นถึงความเชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรต่างๆ การผลิตข้าว และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ดังนี้

จากการลำดับความสำคัญของปัญหาในเบื้องต้น ประเมินได้ว่าปัญหาหลักของประชากรบ้านแสงจันทร์คือ ปัญหาจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ และการกระจายตัวของฝน (หมายเหตุ: เนื่องจากยังไม่มีกรตรวจสอบคุณสมบัติทางกายภาพและเคมีของดินในทางวิทยาศาสตร์ จึงยังไม่อาจวิเคราะห์ได้ในประเด็นดังกล่าวได้) เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวโดยอาศัยน้ำฝน โดยเฉพาะในฤดูปลูกที่ผ่านมามีประสพผลภาวะฝนทิ้งช่วงในระยะข้าวตั้งท้องและ

ออกวาง ทำให้ได้ผลผลิตและคุณภาพผลผลิตต่ำ การที่ผลผลิตข้าวมีแนวโน้มตกต่ำลงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต (เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการเพาะปลูกข้าว) แม้ว่าจะมีเพียงพอสำหรับการบริโภค แต่ผลผลิตส่วนที่นำออกจำหน่ายก็ส่งผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือนซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจประเมินและวิเคราะห์ได้ดังนี้

เนื่องจากการปลูกข้าวเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งสำหรับเกษตรกร ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกข้าวเป็นสิ่งที่เกษตรกรจะต้องทำและสืบทอดกันรุ่นต่อรุ่น ในอดีตการปลูกข้าวเป็นเพียงการปลูกเพื่อการยังชีพเท่านั้น ไม่ได้ปลูกเพื่อจำหน่ายแต่อย่างใด ในการปลูกจะอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลักโดยไม่มีเครื่องจักรในการทุนแรง ปุ๋ยที่ใช้ก็เป็นปุ๋ยคอกที่ได้มาจากการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน ประกอบกับสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จากการบุกเบิกเปิดพื้นที่ป่าธรรมชาติขึ้นใหม่ ทำให้ไม่มีต้นทุนการผลิต และในการดำรงชีวิตจะอาศัยฐานทางทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ข้าวที่ได้จากการเพาะปลูกเมื่อเหลือจากเพื่อบริโภคก็เก็บไว้ในยุ้งฉาง หรือนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยอื่นๆ บ้าง เช่น นำข้าวไปแลกกับเสื้อผ้า ยารักษาโรค หรืออาหารประเภทอื่น แต่เกษตรกรจะไม่นิยมขายข้าว และไม่แลกเปลี่ยนข้าวกับเครื่องมือประตัดประหาร ทั้งนี้เพราะคนไทยเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีบุญคุณ มีจิตวิญญาณ มีเทพธิดา ชื่อว่า "แม่โพสพ" ประจำ ข้าวสามารถให้คุณโทษแก่มนุษย์ได้ ข้าวเกิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารให้คนบริโภคและไม่ได้มีวัตถุประสงค์เป็นพืชเศรษฐกิจ (เลียม, 2538)

อย่างไรก็ตาม นับแต่แผนรัฐบาลได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 ได้เป็นการประชาชนและสังคมไทยเข้าสู่ระบบทุนนิยม วัฒนธรรมการแสวงหาความสุขจากการบริโภคปัจจัยสี่ ที่หลั่งไหลมาจากประเทศตะวันตก ได้เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมการบริโภคเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตที่มีอยู่ดั้งเดิม ทำให้การปลูกข้าวเปลี่ยนเป้าหมายจากการมุ่งบริโภคเป็นหลัก มาเป็นมุ่งค้าขายเป็นหลักมากขึ้น จนกระทั่ง ชาวนาส่วนใหญ่มุ่งทำนาเพื่อขายเป็นสำคัญ โดยนำเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ เช่น รถแทรกเตอร์ ปุ๋ยเคมี และสารเคมีเพื่อการเพาะปลูก มาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้มากที่สุด และอาจถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีการใช้และทำลายสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศวิทยาอย่างกว้างขวาง เพื่อเพิ่มอัตราการผลผลิตข้าวส่งไปขายตามที่ตลาดโลกต้องการ

ในส่วนของการบริโภคข้าวก็เปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับการเพาะปลูก กล่าวคือ เกษตรกรมีความคิดว่า ข้าวเป็นพืชอาหารชนิดหนึ่ง เช่นเดียวกับพืชอาหารชนิดอื่นๆ ประกอบกับวัฒนธรรมการแสวงหาความสุขจากการบริโภคเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้น ทำให้มีการแสวงหาความสุขจากรูป รส กลิ่น สี ของอาหารมากขึ้น อีกทั้งวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ทำให้มีการใช้ทรัพยากรด้านต่างๆ อย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เกิดการแข่งขันเพื่อผลิตและบริโภคปัจจัยหลัก ทั้งสี่อย่าง ตลอดจนทรัพยากรด้านต่างๆ อย่างรุนแรง อันนำไปสู่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและ

ปัจจัยการผลิตอย่างฟุ่มเฟือย ตลอดจนเกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา วัฒนธรรมพื้นบ้าน และจรรยาบรรณการผลิต อย่างกว้างขวาง และต่อเนื่อง

โดยสรุป วัฒนธรรมข้าวในปัจจุบันสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ (เยี่ยม, 2538)

1) วัฒนธรรมข้าวพื้นบ้าน ได้แก่ วิธีการดำเนินชีวิต แบบแผน พฤติกรรมในการแสดงออกในการดำเนินชีวิต รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญา ความรู้ ความคิด อุดมการณ์ เกี่ยวกับข้าวและการทำนาของชาวนา หรือสังคมชาวนาที่เกิดขึ้น สังคม ปรับปรุงแก้ไข เลือกรสร สืบมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น เป้าหมายการทำนามุ่งบริโภคเป็นหลัก ใช้แรงงานสัตว์ในไร่นา เก็บเกี่ยวมัดด้วยวิธีการและเครื่องมือพื้นบ้าน ใช้มูลสัตว์เป็นปุ๋ย กำจัดวัชพืชโดยการตาก ถางถอน ใช้ยาสมุนไพร และวิธีการแบบพื้นบ้านกำจัดศัตรูพืช ใช้ไถ คราด มีด พร้า และจอบ เป็นเครื่องมือ เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นวัฒนธรรมข้าวแบบพื้นบ้าน เพราะเป็นสิ่งที่วิวัฒนาการมาจากอดีตที่เคยใช้กันมาในภูมิภาคนี้

2) วัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ ได้แก่ วิธีการดำเนินชีวิต แบบแผน พฤติกรรม การแสดงออกในการดำเนินชีวิต รูปแบบ วิธีการ กระบวนการเครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญา ความคิด อุดมการณ์ เกี่ยวกับข้าวและการทำนาของชาวนา หรือสังคมชาวนาที่เกิดขึ้น สังคม ปรับปรุง แก้ไข เลือกรสร สืบมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นและพัฒนาอยู่ในโลกปัจจุบัน เช่น เป้าหมายมุ่งทำนาเพื่อขายข้าวเป็นหลัก ใช้เครื่องจักรกลเป็นเครื่องมือเตรียมดิน ใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงรักษาข้าวกล้า ใช้เครื่องมือจักรกลและสารเคมีป้องกันศัตรูข้าวและวัชพืช ปลูกข้าวพันธุ์ที่ผสมขึ้นใหม่ ทดน้ำด้วยระบบชลประทานสมัยใหม่ เป็นต้น ซึ่งรูปแบบและวิธีการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่พัฒนามาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน

3.7 รายรับ/รายจ่าย และภาวะหนี้สิน

ผลที่ได้จากการจัดทำระบบบัญชีครัวเรือนให้กับตัวแทนราษฎรชุมชนบ้านแสงจันทร์ คือ กลุ่มครัวเรือนตัวแทน ได้รู้จักการทำบัญชีครัวเรือนอย่างง่าย จากที่ไม่เคยได้เห็นตัวเลขการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนในแต่ละเดือน ซึ่งมีผลทำให้เกิดความระมัดระวัง และมีการวางแผนการใช้จ่ายเงินแต่ละเดือน เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้ปกครองกับบุตรหลานในรายได้เล็กๆ ได้ทำกิจกรรมร่วมกับผู้ปกครอง การทำบัญชีรับจ่าย ถือเป็นเครื่องมือหนึ่งในการประเมินตนเอง/ครอบครัว ว่าอยู่ในสถานการณ์หรือระดับใด ควรที่จะจัดการกับการใช้จ่ายในครัวเรือนอย่างไร ทำให้ได้รู้ว่า ควรที่จะลดรายจ่าย หรือเพิ่มรายได้ด้วยวิธีการใด

การดำเนินการจดบันทึกรายรับและรายจ่ายทำให้ครัวเรือนได้รับรู้ข้อมูลที่เป็นจริง ซึ่งในหลายๆ ครัวเรือนพบว่ารายจ่ายที่ไม่จำเป็นมีจำนวนมากมายจนน่าตกใจ ไม่ว่าจะเป็น ค่าขนมอบตรหลาน ค่าปุ๋ยเคมี ค่าเหล้า และค่าบุหรี่ยิ่งในระยะหลัง ค่าใช้จ่ายที่แลกกับความสะอาดกสหายมีมากขึ้น เช่น ค่าอาหารปรุงสำเร็จ (อาหารถุง) ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับค่านิยมในสังคม เช่น ค่าซื้อรถ

ใหม่ ค่าน้ำมันรถ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นการทำให้ทุกคนรู้จักตนเอง หลังจากการรับรู้ข้อมูลดังกล่าวแล้ว ก็จะเป็นแนวทางในการตัดสินใจวางแผนการดำเนินงานต่างๆ เกิดการบริหารเงินภายในครอบครัว ลดค่าใช้จ่ายในสิ่งที่ฟุ่มเฟือยไม่จำเป็นต่างๆ สำหรับครัวเรือน เช่น ปลูกพืชสวนครัว เลี้ยงสัตว์เป็นอาหารแทนการซื้ออาหารถุง และการใช้ปุ๋ยคอกอินทรีย์แทนการซื้อปุ๋ยเคมี เป็นต้น และมีแผนเพิ่มรายได้ เช่น การนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นอาหารและจัดทำผลิตภัณฑ์ และการรวมกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น

นอกจากนี้ การบันทึกรายรับ รายจ่าย ของครัวเรือนทุกวัน จนปกตินิสัย จะทำให้ชาวบ้านทราบว่าในแต่ละวันแต่ละเดือน แต่ละปี ครอบครัวของตนมีรายรับอะไรบ้าง และมีรายจ่ายอะไรบ้าง จำนวนเท่าไร ดังนั้นในการลงบัญชีแต่ละครั้ง ก็จะทำให้เกิดการไตร่ตรอง และตระหนักในการใช้จ่ายให้สอย สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายให้อยู่ในภาวะสมดุลกับรายได้ หรือเกิดความคิดที่จะหารายได้เพิ่มเติมแล้วแต่กรณี ยังนำไปสู่การมีข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์วางแผนด้านต่างๆ ในการดำรงชีพ สามารถไตร่ตรองลดค่าใช้จ่ายให้อยู่ในวิสัย ทำให้มีเงินเหลือเก็บ และหากสามารถถ่ายทอดเรื่องเหล่านี้สู่ลูกหลานให้มีความตระหนัก ก็คาดว่าจะขยายผลไปเรื่อยๆ สู่ครัวเรือนอื่นๆ ที่ไม่เคยใช้เริ่มเห็นประโยชน์และความสำคัญหากชุมชนร่วมกันวิเคราะห์สรุปหาข้อมูลที่ชัดเจน การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง ก็จะเป็นสิ่งที่ไม่ยากเกินไปที่จะเกิดขึ้นในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการขาดความร่วมมือและการเอาใจใส่ในการจดบันทึกข้อมูลจากบางครัวเรือน เกิดขึ้นจากความเชื่อว่า กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาปากท้องของตนได้และโดยพื้นฐานความเป็นอยู่ของสถาบันครอบครัวในชุมชน ไม่ได้สนับสนุนให้มีการบันทึกรายรับ รายจ่ายของครัวเรือนอยู่ก่อนแล้ว จึงไม่ได้สนใจที่จะให้ข้อมูล หรือบันทึกข้อมูลที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง ตลอดจนเห็นว่าการบันทึกข้อมูลรายรับและรายจ่าย เป็นภาระที่เพิ่มขึ้น รวมถึงการเปิดเผยบัญชีครัวเรือนถือเป็นเรื่องส่วนตัว ทำให้การกรอกข้อมูลตัวเลขลงสู่ระบบบัญชีครัวเรือน มีปัญหาเมื่อถึงลงในรายละเอียด ซึ่งจะต้องพัฒนาแก้ไขต่อไป และจะต้องอาศัยเวลาทำความเข้าใจกับผู้ใช้

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีการผลิตตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสภาพสังคม เช่น การส่งเสริมระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การใช้ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช ทำให้ราษฎรในชนบทต้องใช้จ่ายเพื่อการผลิต และการบริโภคเพิ่มมากขึ้น ค่านิยมความเชื่อที่ผ่านมากับระบบการศึกษา สื่อมวลชน ทำให้คนชนบทตั้งดวงจรรยาพิงพาตัวเอง มีรายจ่ายด้านต่างๆ สูงขึ้น ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการบริโภคสินค้าต่างๆ การที่สินค้าซึ่งบริโภคหรือเครื่องมือการผลิตต้องจัดซื้อตามราคาตลาด แต่ต้องขายผลิตผลเกษตรกรรมตามราคาที่ผู้ซื้อ (พ่อค้าคนกลางและพ่อค้าส่งออก) กำหนด ซึ่งในบางครั้งถือเป็นการเอาเปรียบและสร้างความเหลื่อมล้ำของรายได้ประชากรระหว่างกลุ่มเกษตรกรและผู้ประกอบการทางธุรกิจ อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

การมีวิถีชีวิตแบบเมืองที่ยั่งยืนสมัยมากเท่าไร พฤติกรรมการบริโภคทรัพยากรด้านต่างๆ ก็ยิ่งมีมาก และกระทบต่อระบบนิเวศรุนแรงมากขึ้น ดังนั้น รูปแบบการผลิต การบริโภคของกลุ่มประชากรจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิกฤตการณ์ทั้งหลายในปัจจุบัน หากการผลิตและการบริโภคของประชากรกลุ่มใหญ่มุ่งไปที่ "เศรษฐกิจพอเพียง" คือกิจกรรมทั้งหลายยังคงรักษาสมดุลแห่งธรรมชาติไว้ในสถานะเดิมให้มากที่สุด วิถีชีวิตของมนุษย์ก็จะไม่ไปรบกวนระบบนิเวศมากนัก

ในทางตรงข้ามหากเป็น "เศรษฐกิจแห่งการเจริญเติบโต" ของการบริโภค การผลิต (ดังเช่น เศรษฐกิจพอเพียง) กิจกรรมดังกล่าวย่อมล้างผลาญธรรมชาติไปสู่หายนะ และสร้างความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น และเพิ่มช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนจนคนรวย และคนเมืองคนชนบทให้มากยิ่งขึ้นโดยง่ายและรวดเร็วยิ่ง นำพาสังคมไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงที่หลีกเลี่ยงได้ยากเพราะ "ผู้ได้" ยังคิดจะเอาแต่ได้อยู่ฝ่ายเดียวตลอดไป ตลอดทั้งเป็นการเพิ่มช่องทางและสัดส่วนของการเอาตัวเอาเปรียบมากขึ้นเรื่อยๆ

ในส่วนของประเด็นหนี้สิน พบว่าประชากรส่วนหนึ่งมีการกู้ยืมเงินมาจากแต่ใช้จ่ายผิดวัตถุประสงค์ เช่นการซื้อรถยนต์ และรถจักรยานยนต์ จากการศึกษาพบว่าแหล่งเงินสินเชื่อมีทั้งในระบบและนอกระบบ ปัญหาทั้งหมดทางด้านเศรษฐกิจนี้เกิดขึ้นกับสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 81.75 ของประชากรในชุมชน ประชากรบางรายมีหนี้สินที่ค้างเก่าอยู่เป็นจำนวนมากทำให้ขาดเงินทุนในการหมุนเวียนประกอบอาชีพ ซึ่งในปัจจุบันปัจจัยต่างๆ ที่ใช้เพื่อการผลิตพืชล้มแล้วแต่มีราคาที่สูงขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งภาวะราคามลผลิตที่ไม่แน่นอน ส่งผลให้เกษตรกรประสบภาวะขาดทุนเนื่องจากรายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตเมื่อหักค่าต้นทุนและนำเงินไปใช้หนี้เก่า จึงเป็นลักษณะของวัฏจักรความยากจนทางเศรษฐกิจ เกษตรกรหลายรายเริ่มมีความท้อแท้ และอยู่ในภาวะจำยอมต่อวงจรแห่งหนี้สินที่เกิดขึ้น และส่งผลต่อความสามารถในการใช้ทุนทางปัญญาเดิมที่มีอยู่เพื่อขบคิดวิธีการแก้ไขปัญหา

ข้อมูลจากการศึกษาครั้งนี้ เมื่อได้เก็บรวบรวมข้อมูลจัดทำฐานข้อมูลที่เป็นระบบ แล้วนำมาทบทวนวิเคราะห์ พบว่าแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของครัวเรือน อาจมีความเป็นไปได้ใน 3 ลักษณะ คล้ายคลึงกับแนวทางการพึ่งพาตนเองของประชากรตำบลไชยราช จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (อักษณิข, 2547) ดังนี้

1) แผนลดค่าใช้จ่ายหลัก

ซึ่งค่าใช้จ่ายหลักของประชากรบ้านแสงจันทร์มีอยู่ 3 รายการ คือ ค่าอาหาร ค่าสาธารณูปโภคและเครื่องอำนวยความสะดวก โดยในการทำงานจะมีการทำความเข้าใจกับชาวบ้านอีกครั้งถึงความจำเป็นในการลดค่าใช้จ่าย แล้วนำไปสู่การสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 รายการดังกล่าว มีเงื่อนไขที่ต่างกัน โดยค่าอาหารเป็นสินค้าจำเป็นในการครองชีพ จึงใช้แผนในการทำให้เงินไม่รั่วไหลออกนอกชุมชน โดยเน้นการปลูกพืชผักสวนครัว

การเลี้ยงสัตว์ และการประมง ขึ้นเป็นของครัวเรือนและชุมชนเอง ซึ่งอาจมีการส่งเสริมวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนซื้อขายภายในคุ้มบ้านและชุมชนเอง เป็นการกระจายสินค้าของชุมชน ทำให้เงินทองไม่รั่วไหลออกนอกชุมชน

ในส่วนของค่าสาธารณูปโภคและเครื่องอำนวยความสะดวก แม้จะดูเหมือนว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยแต่หากพิจารณารายจ่ายแต่ละรายการจะพบว่ายังมีความจำเป็นต่อการดำรงชีพและการประกอบอาชีพ เช่น ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง จำเป็นต่อการทำการเกษตรและการเดินทางไปมาหาสู่กัน ส่วนค่าบริการเติมเงินโทรศัพท์เคลื่อนที่ก็มีความจำเป็นในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก ครัวเรือนที่เดินทางไปประกอบอาชีพที่ห่างไกลกับญาติพี่น้องที่อยู่ในชุมชน ดังนั้น การทำความเข้าใจอาจทำได้โดยในลักษณะให้มีการใช้ในกรณีที่เป็นเท่านั้น

2) **แผนลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นอื่น ๆ** เช่น ค่าปัจจัยในการผลิตพืช ค่าขนมอบตรหลาน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสันตนาการ และค่าใช้จ่ายสำหรับชื่อของใช้ในครัวเรือนเช่นน้ำยาล้างจานและยาสระผม ซึ่งเป็นรายการค่าใช้จ่ายที่คละกันในหลายกลุ่มรายจ่าย

ค่านุ้ยและสารเคมีทางการเกษตรเป็นเรื่องที่ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการเพาะปลูก จึงได้ทำ 2 แนวทางควบคู่กันไป คือ การรณรงค์ให้ลด-เลิกใช้สารเคมีในการเพาะปลูก การหันมาใช้ปุ๋ยคอก และการทำปุ๋ยหมักและน้ำสกัดชีวภาพขึ้นมาทดแทน ส่วนน้ำยาล้างจาน น้ำยาสระผม ฯลฯ สมาชิกในชุมชนสามารถผลิตขึ้นได้เองอยู่แล้ว หรือการเชิญวิทยากรมาให้การอบรมและแนะนำเพื่อผลิตใช้เอง นอกจากนี้สินค้าจำพวกขนมก็มีการใช้วัตถุดิบภายในชุมชนนำมาแปรรูปเป็นขนมชนิดต่างๆ รวมทั้งการตั้งศูนย์สาธิตการตลาดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ซื้อสินค้าของตนเอง

3) **แผนการเพิ่มรายได้และแนวทางการสร้างอาชีพเสริมให้กับชุมชน** ได้พิจารณาเห็นว่า ในชุมชนบ้านแสงจันทร์มีวัดอุทิศต่างๆ อยู่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งมีบุคคลที่มีความสามารถในหลายๆ วิชาชีพ จึงได้สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มให้มีการผลิตเพื่อเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว อีกทั้งยังเป็นการสนับสนุนให้คนภายในชุมชนได้บริโภคสินค้าของตนเองแทนการสั่งซื้อมาจากภายนอก

นอกจากนี้การใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ในช่วงว่างจากฤดูการเพาะปลูกข้าว เช่นการปลูกพืชไร่ หรือพืชผักชนิดต่างๆ ได้แก่ แตงกวา แตงร้าน พักเขี้ยว บวบ ข้าวโพดฝักสด และมะเขือ ซึ่งจะช่วยให้เกิดรายได้เสริมจากการปลูกข้าว ทั้งนี้พบว่าเกษตรกรหลายรายในพื้นที่อื่นมีรายได้จากการทำกิจกรรมดังกล่าวสูงกว่าการปลูกข้าวในขนาดพื้นที่เพาะปลูกที่เท่าๆ กัน ในรวมถึงการปลูกพืชเพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงบำรุงดิน เช่นถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วพุ่ม และถั่วพริ้วและการแบ่งพื้นที่บางส่วนที่มีสภาพไม่เหมาะต่อการปลูกข้าวสำหรับการทำกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ ได้แก่ การปลูกยางพารา การปลูกไม้ผล และการทำสวนหญ้าพืชอาหารสัตว์ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวข้างต้น ได้มี

ตัวอย่างของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตและการสร้างรายได้เป็นจำนวนมาก โดยหากชุมชนบ้านแสงจันทร์ยังไม่สามารถกำหนดแนวทาง หรือวางแผนการทำกิจกรรมดังกล่าวได้ชัดเจน การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาเพื่อดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างตัวแทนเกษตรกรในหมู่บ้านแสงจันทร์ และเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในระบบการเกษตรแบบต่างๆ จะเป็นแนวทางหนึ่งให้เกษตรกรมีโลกทัศน์ที่กว้าง ได้เรียนรู้ และนำมาพิจารณาปรับรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับพื้นที่และวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองได้เป็นอย่างดี

การเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนอาจปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ของการเลี้ยงจากเพื่อเป็นอาหารสำหรับครัวเรือน อาจมุ่งเน้นเพื่อการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตพืชคือปุ๋ยคอก และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยเกิดการรวมกลุ่มการผลิตสัตว์ที่มีศักยภาพสูงในการต่อรองด้านการตลาดความเป็นไปได้คือการผลิตเปิดและไก่พันธุ์พื้นบ้านในปริมาณที่ใกล้เคียงกับความต้องการของตลาด และเทศกาลต่างๆ เช่น การผลิตเปิดพันธุ์มัสคอดี (เปิดเทศ) และไก่บ้านสำหรับร้านอาหารอีสานในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดข้างเคียง การผลิตไก่บ้านให้มีจำนวนเพียงพอสำหรับเทศกาลตรุษจีน และการผลิตมะเขือเทศผลเล็ก ซึ่งร้านส้มตำและร้านอาหารอีสานจำนวนมากมีความต้องการใช้เป็นวัตถุดิบในการปรุงอาหาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของการส่งเสริมการทำอาชีพเสริมของเกษตรกรคือ 1) ระยะเวลาที่ได้คืนมาจากการลงทุนลงแรง ทั้งนี้เกษตรกรมักมีแนวคิดเกี่ยวกับการลงทุนเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ในช่วงเวลาสั้นๆ สาเหตุก็เนื่องจากการเตรียมเงินทุนไว้สำหรับการเพาะปลูกข้าวในปีการผลิตต่อไป หรือเพื่อการทำกิจกรรมอื่นๆ ดังนั้นเกษตรกรจึงนิยมที่จะไปรับจ้างขายแรงงานนอกภาคการเกษตรเมื่อว่างเว้นจากการทำนา เพราะได้รับค่าจ้างทุกวัน หรือทุกสัปดาห์ และ 2) เกษตรกรมักนิยมกิจกรรมที่เห็นใครทำก็พากันทำตาม ซึ่งมีทั้งข้อดีและเสีย ส่วนของข้อดีคือการมีผลิตผลหรือผลิตภัณฑ์จำนวนมากพอสำหรับป้อนตลาด และก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อการต่อรอง ในทางกลับกัน หากผลิตผลหรือผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นนั้นอยู่ภายใต้กลไกการตลาด/เกษตรกรต้องพึ่งพาผู้อื่น ก็อาจเกิดผลเสียเช่นการถูกกดราคา หรือถูกปฏิเสธการรับซื้อ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความยั่งยืนของการรวมกลุ่มของเกษตรกรได้แก่ ลักษณะการรวมกลุ่มของเกษตรกรมักเป็นไปอย่างหลวมๆ ซึ่งเป็นผลมาจากทัศนคติส่วนตัว การขาดความไว้วางใจกัน และการขาดการความซื่อสัตย์ของบริหารกลุ่ม อันน่าจะเป็นประเด็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้ชุมชนหลายแห่งไม่สามารถเกิดการรวมกลุ่มของประชากร มีการพัฒนาช้า และพัฒนาเติบโตแบบขาดความต่อเนื่อง

3.8 ภาพรวมของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และความเข้มแข็งของชุมชน

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่าชุมชนบ้านแสงจันทร์ ได้ก่อให้เกิดโครงสร้างการกระจายระบบบริหาร โดยมีระบบคุ้มบ้าน หรือเขตบ้านขึ้น ซึ่งระบบคุ้มบ้านได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการทำงานแผนชีวิตชุมชนเบื้องต้น แม้ว่าการจัดการนี้จะเป็นไปโดยธรรมชาติ และไม่ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลใดๆ ไว้ แต่ก็พบว่า ระบบคุ้มบ้านน่าจะเป็นกลไกสำคัญในการดูแล ตรวจสอบ และหนุนเสริมระดับครอบครัวได้อย่างใกล้ชิดในหลายๆ เรื่อง ทำให้ชาวบ้านดูแลกันเองได้อย่างอิสระ เช่น การสนับสนุน เรื่องการปลูกผักสวนครัว การรวมกลุ่มทำกิจกรรมสร้างเครื่องใช้ไม้สอยสำหรับครัวเรือน การดูแลเรื่องความสะอาด และสุขภาพ และการดูแลความสงบเรียบร้อย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามโดยบริบทของลักษณะชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และสภาพความเข้มแข็งของชุมชน ที่ถูกควบคุมและกระทบจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อที่ 3.1-3.7 รวมทั้งปัจจัยปลีกย่อยอื่นๆ โดยมีอิทธิพลทั้งลักษณะเชิงเดี่ยว และเชิงซ้อน (complex or interaction influence) ต่อวิถีชีวิตและการปรับตัวให้เข้าสู่กระแสทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งภาพรวมจุดเด่นและจุดอ่อนของชุมชนต่อกรณีของความเป็นอยู่ การพัฒนา และสภาพความเข้มแข็งของชุมชน สรุปได้ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12: ภาพรวมจุดเด่นและจุดอ่อนของชุมชนต่อกรณีของความเป็นอยู่ การพัฒนา และสภาพความเข้มแข็งของชุมชน

จุดแข็ง	จุดอ่อน
1. มีผู้นำในหลายระดับ มีทั้งความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ และโดยการแต่งตั้ง ได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าคุ้มต่างๆ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ อสม. และ อบพร. เป็นต้น	1. ข้อจำกัดในด้านพื้นฐานทางการศึกษาของผู้นำ และประชากร
2. ผู้นำชุมชนมีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ และความเสียสละให้กับชุมชน	2. ผู้นำมีเวลาที่จะทุ่มเทให้ชุมชนไม่เพียงพอ เนื่องจากมีภารกิจต้องเดินทางเข้าร่วมประชุมกับทางอำเภอและจังหวัด รวมถึงการเข้าร่วมประชุมที่หน่วยงานอื่นจัดขึ้น
3. สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ของบุคคลทั้งในวัยเดียวกัน ต่างวัย ทั้งผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ และเด็กที่มีความใกล้ชิดกัน	3. กิจกรรมพัฒนาด้านต่างๆ ยังดำเนินการเชิงนโยบาย ซึ่งชุมชนมักจะรอให้ถึงเวลา ตลอดจนมีขั้นตอนมากซับซ้อน ตามระบบงานราชการ
4. มีการประสานงานระหว่างองค์กรระดับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเทศบาลตำบล เป็นอย่างดีมาโดยตลอด	4. ขาดการจดบันทึกสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพ ทำให้ข้อมูลต่างๆ ที่ได้รับมีความคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

5. มีภูมิปัญญาที่ซ่อนเร้นอยู่เป็นจำนวนมาก	5. ทักษะคติส่วนตัว การขาดความไว้วางใจกัน และการขาดการความซื่อสัตย์ของบริหารกลุ่ม
---	--

ตารางที่ 12: ภาพรวมจุดเด่นและจุดอ่อนของชุมชนต่อกรณีของความเป็นอยู่ การพัฒนา และสภาพความเข้มแข็งของชุมชน (ต่อ)

จุดแข็ง	จุดอ่อน
6. สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่มีความอดุสาหะและขยันขันแข็ง	6. ขาดการจุดประกายความคิด และสร้างจิตสำนึกให้กับสมาชิกในชุมชนในเชิงเปรียบเทียบระหว่างการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาผู้อื่น/ตามนโยบายที่ถูกกำหนดมาจากภายนอกกับวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน
	7. การเคลื่อนย้ายเพื่อรับจ้างด้านต่างๆ ระยะเวลา 1-3 สัปดาห์ ของสมาชิก/ผู้นำกลุ่มเป็นครั้งคราวทำให้ขาดความต่อเนื่องในการพัฒนางานและโครงการ หรือเกิดโครงการใหม่ขึ้นและไม่ได้สานต่อกิจกรรมเดิมให้แล้วเสร็จ

จากการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยฯ ได้ประเมินในเบื้องต้น พบว่าปัญหาเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน น่าจะมีประเด็นปัญหาที่สำคัญดังต่อไปนี้

- 1) ปัญหาที่ชุมชนเองยังเคยชินกับการพึ่งพาหรือปฏิบัติตามภารกิจที่ภาครัฐกำหนดขึ้น
- 2) ปัญหารูปแบบวิธีการของการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่น ที่ไม่ได้เริ่มต้นจากการมีส่วนร่วมและเป็นความต้องการของประชาชนที่ประสบปัญหา และอยากที่จะเข้ามาแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วมจริงๆ
- 3) ปัญหาที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงจากพึ่งพาเอื้ออาทรไปเป็นความสัมพันธ์แบบแข่งขัน แบ่งแยก เพื่ออำนาจและความมั่งคั่ง
- 4) ระบบการศึกษาในอดีตที่มีผลต่อประชากรในทุกช่วงวัย นโยบายการศึกษาในอดีตถึงปัจจุบันมีความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของประชากรในชุมชนค่อนข้างน้อย กล่าวคือ การส่งเสริมเป็นนโยบายเน้นความรู้ ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรตายตัว หรือเป็นความรู้ในแง่ทฤษฎีที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงหรือไม่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน
- 5) ระบบทุนจากภายนอกที่เกษตรกรใช้บริการอยู่พบว่า แหล่งทุนมีการบริหารในลักษณะของการขยายฐานสมาชิก แหล่งทุนมีเป้าหมายในเชิงธุรกิจที่ต้องการผลตอบแทนจากลูกค้า มีเงื่อนไขและดัชนีชี้วัดที่ไม่ชัดเจน ขาดการประกันและการสนับสนุนสู่ความสำเร็จของเกษตรกร ใช้กลยุทธ์ในการดึงลูกค้าให้ติดยึดกับสถาบันการเงินต่อไป เพียงเพื่อให้แหล่งทุนอยู่ได้ด้วยดอกผลจากลูกค้า ขาดการส่งเสริมให้ลูกค้ามีอิสระจากแหล่งทุน ทำให้ชุมชนเสียโอกาสในการสะสมเงินออมของครัวเรือนและชุมชนในระยะยาว

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) รัฐบาลได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์การจัดการเชิงพื้นที่ในมิติใหม่ ด้วยการพัฒนาระบบการชุมชนเข้มแข็งให้เกิดพลังของคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในการพัฒนา แก้ไขปัญหา และสามารถดำรงชีวิตเป็นรากฐานที่มั่นคงของสังคม โดยการสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ที่นำศักยภาพของชุมชน นำปัญหามาวิเคราะห์กำหนดกิจกรรม และดำเนินงานตามความสามารถของชุมชน โดยพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่เป็นหลัก ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม

ทั้งนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้กำหนดแนวทางการแก้ปัญหาความยากจน โดยมุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง เพื่อสร้างศักยภาพและเพิ่มขีดความสามารถให้คนยากจนสามารถก่อร่างสร้างตัวและพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยส่งเสริมการรวมกลุ่มของคนยากจนเป็นองค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาของตน ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและเพิ่มรายได้ ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างครบวงจร ทั้งในด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด และแหล่งเงินทุนหมุนเวียน สนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสม สร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพการเชื่อมโยงไปสู่ตลาดภายในและต่างประเทศได้ แต่ทั้งนี้ชุมชนจะต้องค้นหาวิธีแก้ไขปัญหาที่ตนเองประสบอยู่จากการเรียนรู้ตนเอง คราวเรือนและชุมชน ซึ่งสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้ความหมายไว้ว่าเป็น “กิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกัน เพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิด ร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งบางกิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถทำเองได้ ก็สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้ โดยชุมชนเสนอแผนชุมชนเข้าเป็นแผนขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือแผนงาน/โครงการของราชการได้ แผนชุมชนมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามความเข้าใจของแต่ละท้องถิ่น อาทิ แผนแม่บทชุมชน แผนชุมชนพึ่งตนเอง แผนชีวิต เป็นต้น” (สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน, 2546)

ในการจัดทำแผนชุมชน จะต้องสร้างให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนร่วมกัน ให้รู้จักและเข้าใจโลก เข้าใจตนเอง มองเห็นถึงตำแหน่งของคนแต่ละคนในชุมชน เห็นถึงตำแหน่งของชุมชนในสังคมของประเทศ และเห็นตำแหน่งของประเทศในสังคม เห็นความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของตนเอง ของชุมชน ของประเทศ ของโลก และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกัน เห็นวิวัฒนาการของ

ชุมชน ปัญหาของชุมชน กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นกระบวนการชุมชนซึ่งเป็นการดำเนินงานของชุมชนอย่างต่อเนื่องด้วยการตัดสินใจที่สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อการรวมและสร้างพลังขับเคลื่อนของชุมชน

การเปิดโอกาสให้คนทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในคิด ทำ แก้ปัญหา และพัฒนาชุมชน เป็นเสมือนการขยายพลังความคิด พลังปัญญา และพลังแรงงานของสมาชิกชุมชนทุกๆ คน อย่างพร้อมเพรียงกัน ในทิศทางเดียวกัน โดยพุ่งเป้าไปที่ปัญหา ประเด็น หรือจุดมุ่งหมายของชุมชนที่ทุกคนร่วมกันเลือก จะทำให้พลังของสมาชิกในชุมชนมีอำนาจในการทำลายอุปสรรคที่เกิดขวางการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญก็คือ พลังนี้เป็นของสมาชิกชุมชนทุกคน ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง

แนวคิดการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในขณะนี้ ที่มีการกล่าวถึงกันมากคือ แนวคิดประชาสังคม โดยมี องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นศูนย์กลาง และมีกลุ่มองค์กรของชาวบ้าน หน่วยงานทั้งของรัฐ และเอกชนเข้าไปร่วมมือ การรวมพลังใจ พลังความคิด พลังกาย เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์และแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนระดับตำบล แนวคิดนี้จึงมีความสำคัญและจำเป็นเร่งด่วน ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ และการสร้างจิตสำนึกร่วมในการทำงานเพื่อชุมชนร่วมกัน

การที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตามแนวคิดประชาสังคม กล่าวว่ายืนอยู่กับเงื่อนไข 14 ประการ ดังนี้ (สมพันธ์ และคณะ, 2541)

1. โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นประชาสังคม อันประกอบด้วย การมีกลุ่ม องค์กร จำนวนคน สถานที่ การพบปะ ประเด็นพูดคุย ความใกล้ชิดและการสื่อสาร ว่าทั้งหมดนี้มีมากน้อยเพียงไร
2. กระบวนการตัดสินใจและการเรียนรู้ของชุมชน ว่ามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนและหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาอย่างไร
3. ภาวะผู้นำ ว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงใด กระจายตัวหรือไม่ ผู้นำมีความสัมพันธ์กับสมาชิกหรือไม่ และคุณสมบัติในการติดตามปัญหา การเรียนรู้ ความเป็นกลาง และมองกว้างไกลหรือไม่
4. กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ในการให้ความสำคัญกับการดึงคน การพัฒนาศักยภาพของสมาชิก การเน้นกลุ่มว่ามีอำนาจและพลังในการเปลี่ยนแปลงและความรับผิดชอบร่วมกัน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่างๆ ทั้งวัด โรงเรียน หน่วยงานราชการต่างๆ

6. ความเป็นชุมชนและการหาทางออกร่วมกัน โดยศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การทำกิจกรรมร่วมกัน การดึงเอาคนที่ยังไม่สนใจงานพัฒนามาเข้าร่วม

7. บทบาทของผู้หญิงในการเป็นผู้นำและเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

8. การให้ความสำคัญกับองค์การบริหารส่วนตำบล ในฐานะเป็นศูนย์กลาง แกนกลางของการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะมีทรัพยากรจำนวนมาก ทั้งในเรื่องคน ทุน วัสดุอุปกรณ์ และอำนาจหน้าที่

9. การมองเห็นคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีทั้งความเหมือนกันและแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ในการนำมาใช้ประยุกต์ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อจากรากฐานเดิมทางวัฒนธรรม

10. การบริหารจัดการและกฎระเบียบ ที่เอื้ออำนวยและเป็นปัญหาอุปสรรคในการทำงาน การบริหารบุคคล กลุ่ม โครงการ การบัญชี การเงิน การตรวจสอบ การบันทึกการประชุม การวางแผนแบบมีส่วนร่วม ล้วนเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติม ภายใต้สภาวะความรู้ ความสามารถของชุมชนประยุกต์เข้ากับหลักวิชาการสากล

11. การระดมทุนภายในและภายนอกชุมชน การเสนอแนวคิดหรือหลักการที่ดีแต่ขาดทรัพยากรทุนในการดำเนินงาน ก็ทำให้ไม่สามารถเกิดกิจกรรมการแก้ไขปัญหาที่เป็นจริงในชุมชนได้ ดังนั้นชุมชนจึงต้องพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ในการระดมทุนภายในก่อนต่อเมื่อขาดแคลนจึงหาแหล่งสนับสนุนจากภายนอกโดยดำรงศักดิ์ศรีและความอิสระในการทำงานของชุมชน

12. นโยบายและกลไกรัฐ ที่มีอิทธิพลลงไปสู่ชุมชนและพยายามจัดตั้งองค์กรให้เป็นระบบย่อยในการขยายนโยบายจากศูนย์กลางสร้างเป็นกลไกของภาครัฐ ลักษณะดังกล่าว เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

13. การจัดการกับความขัดแย้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการทั้งแบบดั้งเดิมโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนและสันติวิธีอย่างไรบ้าง จึงทำให้ลดความขัดแย้งและหันมาเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนร่วมกัน

14. กระบวนการทำงานพัฒนา ชุมชนมีกระบวนการหรือเครื่องมือในการทำงานอย่างไรบ้าง จึงทำให้กิจกรรมพัฒนาประสบความสำเร็จ ซึ่งเครื่องมือที่สำคัญในที่นี้คือ กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมของคนทุกคนทุกกลุ่มในตำบล

ในมุมมองของคณะผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า การพัฒนาเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ในระยะเริ่มต้นชุมชนบ้านแสงจันทร์ สามารถกำหนดแนวทางพัฒนาความสำเร็จในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งหลายประการด้วยกัน คือ

1. ผู้นำทุกระดับควรเล็งเห็นประโยชน์ของชุมชนส่วนรวม มีความเสียสละ อุทิศการทำงานให้กับชุมชน ผู้นำควรรับฟังและยอมรับความคิดเห็นของประชาชน มีการทำงานที่โปร่งใส

นอกจากนี้ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ เป็นที่เชื่อถือของชาวชุมชน จึงสามารถดึงการมีส่วนร่วมจากชุมชนได้

2. ผู้นำชุมชนต้องมีวิสัยทัศน์ ทราบและเข้าใจถึงนโยบาย/ยุทธศาสตร์การพัฒนาในระดับต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่มีนโยบายการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการลงสู่ท้องถิ่น และมีการใช้ระบบบริหารแบบ CEO

3. การวางแผนและจัดทำแผนงานด้านต่างๆ ของชุมชนต้องเป็นไปอย่างมีขั้นตอนและกำหนดเป้าหมาย ระยะเวลา และวิธีการดำเนินการ ชุมชนควรมีการเรียนรู้กระบวนการพัฒนาที่เป็นระบบ และมีการศึกษาหาข้อมูลศักยภาพของชุมชนในระดับต่างๆ ที่มีอยู่เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลทั้งด้านทรัพยากรและความรู้ภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในชุมชน ตลอดจนมีการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้ทั้งความรู้ที่อธิบายได้ (explicit knowledge) และความรู้ที่ซ่อนอยู่ (tacit knowledge) กับที่อื่นๆ เพื่อการวิเคราะห์หาแนวทางและตัดสินใจในดำเนินการอย่างถูกต้องทิศทาง โดยถือเอาผลประโยชน์ของชุมชนเป็นตัวตั้ง โครงการและแผนงานที่กำหนดออกมา ต้องมาจากข้อเท็จจริงในชุมชน จึงสามารถแก้ปัญหาได้ถูกต้อง

4. สมาชิกของชุมชนต้องมีอดทน ความรัก สามัคคี และให้ความร่วมมือในการทำงาน ต้องฝึกฝนการทำงานแบบเป็นทีม ต้องมีการเสนอแนวความคิดแบบเปิดใจทั้งในการประชุมกลุ่มย่อย และเวทีประชาคม โดยผู้นำระดับต่างๆ ต้องสร้างความเข้าใจกับชาวชุมชน นอกจากนี้กระบวนการจัดทำโครงการ/แผนงานทั้งหมดจะต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนทุกขั้นตอน

5. ควรมีการประสานบทบาทระหว่างองค์กรบริหารและปกครองทุกระดับนับแต่เครือข่าย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และองค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาล ที่ดีโดยสม่ำเสมอ ซึ่งจะทำให้มีการพูดคุย ทำความเข้าใจ และไว้วางใจกันได้เป็นอย่างดี

6. จัดตั้งศูนย์ข้อมูลประจำหมู่บ้าน เพื่อเป็นจุดนำเสนอหรือแจ้งข่าวผลจากการสำรวจข้อมูล เพื่อให้ชาวบ้านได้รับทราบและตระหนักถึงปัญหาด้านต่างๆ ในศูนย์ข้อมูลฯ ควรจะมีการแสดงรายการต่างๆ ตั้งรายรับ รายจ่าย แต่ละประเภท การวิเคราะห์หาต้นตอของความยากจนของแต่ละครอบครัวที่มีอยู่ ทิศทางสังคมและทรัพยากรด้านต่างๆ ที่ชุมชนมีอยู่ เป็นต้น นอกจากนี้ศูนย์ข้อมูลประจำหมู่บ้านยังเป็นสถานที่พบปะพูดคุย ประชุมของหมู่บ้าน มีการรวบรวมความรู้ต่างๆ ทั้งเอกสาร หนังสือ และวีดีทัศน์ เพื่อเป็นการให้ความรู้แก่สมาชิกของชุมชนอีกด้วย

3.9 ฐานข้อมูลทรัพยากรเพื่อพัฒนาสู่การยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ

การวิเคราะห์ทรัพยากรชุมชนและครัวเรือนในการศึกษาระยะนำร่องมุ่งเน้นถึง ปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ที่ดิน แรงงาน เงินทุน ระบบการเพาะปลูก ปัจจัยการผลิตที่เกี่ยวข้องอื่นๆ รายได้ และสภาพทางเศรษฐกิจในระดับต่างๆ เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่สำหรับการเพาะปลูก และการวิเคราะห์ตัดสินใจสร้างอาชีพเสริมเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ตลอดปี ซึ่งคณะวิจัย และสมาชิกของชุมชน พบว่าระบบฐานข้อมูลที่จัดทำขึ้นช่วยให้ชุมชนสามารถเห็นถึงศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ ตลอดจนจนถึงเห็นแนวทางการพัฒนาอาชีพทั้งส่วนที่ทำอยู่แล้ว และการสร้างกิจกรรมเสริมรายได้เพิ่มเติม เช่น ข้อมูลการใช้พื้นที่ก็สามารถนำไปจัดการในเรื่องการปรับปรุงทั้งด้านกายภาพและคุณภาพของดิน การวางแผนแบ่งพื้นที่เดิมบางส่วนเพื่อทำกิจกรรมทางการเกษตรอื่นๆ นอกเหนือจากข้าว ซึ่งอาจเป็นการปลูกพืชผักเพื่อบริโภคเองและจำหน่าย หรือการทำสวนหญ้าเพื่อเป็นแหล่งอาหารสำหรับโคและกระบือ ในท้ายที่สุดเศษพืชผักและปุ๋ยคอกก็สามารถนำมาใช้ปรับปรุงบำรุงดินในรูปของปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมัก และทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ท้ายที่สุดกิจกรรมเหล่านี้อาจเป็นแนวทางให้เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกรเป็นกลุ่มที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพิ่มสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครัวเรือนและกลุ่มในลำดับต่อไป ในส่วนของการสร้างรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือน/กลุ่มนั้น ระบบฐานข้อมูลฯ ช่วยให้ทราบว่าสมาชิกชุมชนบางรายที่มีความรู้ความสามารถในด้านการออกแบบและประดิษฐ์งานหัตถกรรมด้านต่างๆ จึงได้มีการปรึกษาหารือเพื่อการจัดตั้งและเริ่มกิจกรรมของกลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลักชิ้น เป็นต้น

นอกจากนี้กิจกรรมที่โครงการวิจัยฯ ได้เชิญชวนให้ผู้นำชุมชน และเยาวชนส่วนหนึ่งของชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้วิธีใช้งานเครื่องคอมพิวเตอร์ ก็ช่วยให้บุคคลกลุ่มดังกล่าวได้ทราบและเข้าใจการใช้งานชุดโปรแกรมต่างๆ และสามารถใช้อุปกรณ์จากข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม และจำแนกเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ แม้ว่าในขั้นตอนกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้าง เนื่องจากยังเป็นช่วงเริ่มต้น จึงยังขาดความคุ้นเคยในเรื่องการปฏิบัติ และรูปแบบของข้อมูล แต่คณะผู้วิจัย มีความเชื่อว่าความรู้และทักษะด้านวิทยาการสารสนเทศของสมาชิกในชุมชนจะมีการพัฒนาดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มของเยาวชน ซึ่งจะเป็นฐานกำลังและพลังสมองของชุมชนในอนาคต

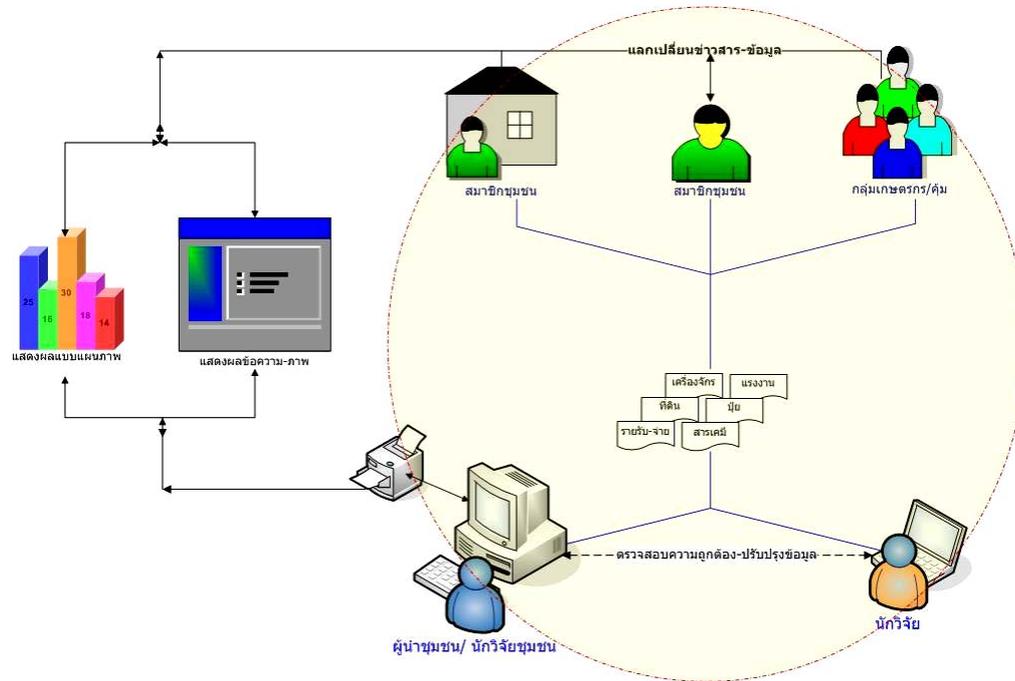
3.10 การพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ เพื่อพัฒนาระบบฐานข้อมูลสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ทางเลือกการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

จากผลการศึกษาของโครงการวิจัยนำร่องฯ ครั้งนี้ มีส่วนทำให้ชุมชนทราบถึงศักยภาพที่มีอยู่ และทำให้สามารถใช้ฐานข้อมูลที่มีอยู่ในเบื้องต้น เพื่อการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรม ตามความถนัดและความสามารถ ภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ และ/หรือหามาเพิ่มเติมเพื่อสนับสนุนกิจกรรมเสริมรายได้ต่างๆ ให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์ อันเป็นการสร้างความหลากหลายของการประกอบอาชีพเสริมตามความสนใจและต้องการ ซึ่งจะช่วยให้สามารถมีรายได้กระจายตลอดทั้งปีสู่ครัวเรือน เป็นการลดความเสี่ยงจากการที่พึ่งพาเฉพาะรายได้หลักจากพืชผลที่ผลิตตามฤดูกาล

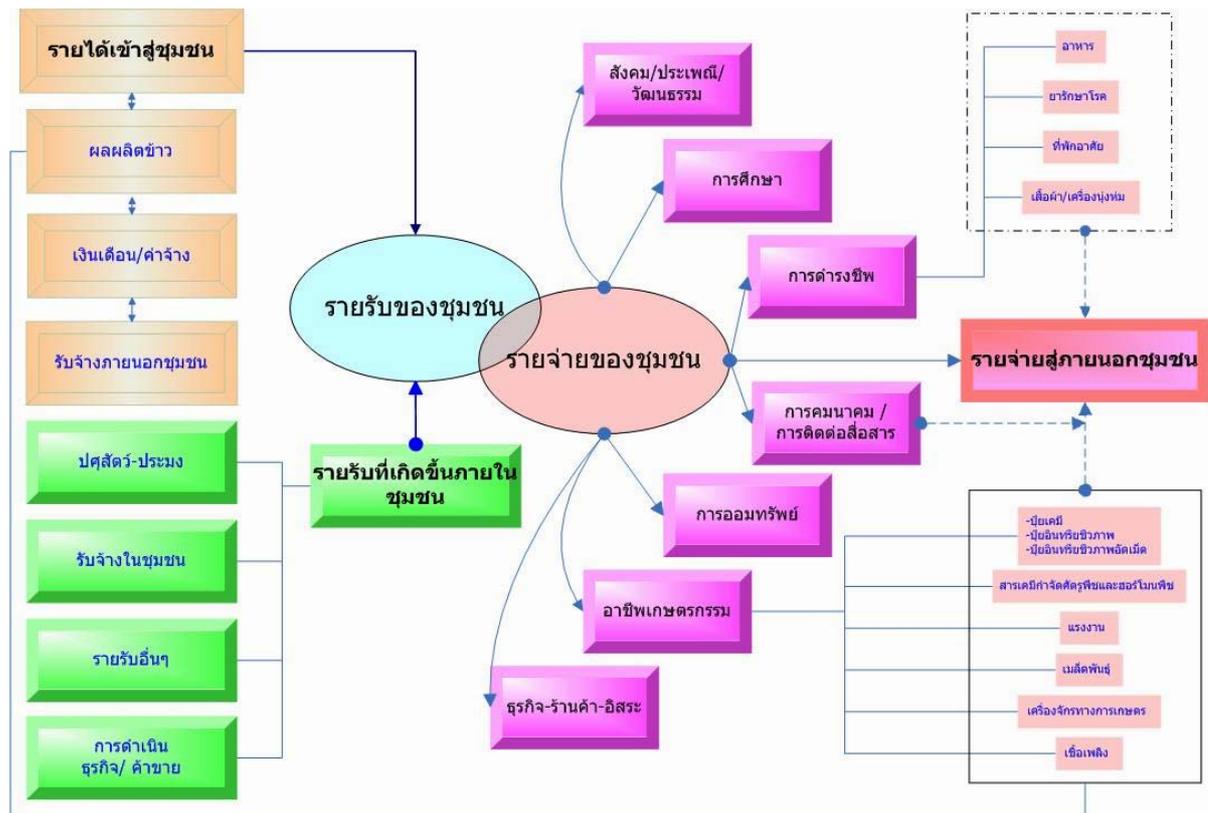
แม้ว่า ระบบฐานข้อมูลจัดทำและพัฒนาขึ้น จะทำให้ผู้นำชุมชนและเกษตรกรบางราย สามารถตัดสินใจเลือกกิจกรรมสร้างรายได้ขึ้นมา แต่การประเมินสถานการณ์บางอย่างยังขาดข้อมูลรายละเอียดของปัจจัยการผลิต เช่น ข้อมูลคุณสมบัติทางเคมีและกายภาพของดิน และคุณสมบัติด้านต่างๆ ของปุ๋ยที่ใช้ เพื่อเป็นการอ้างอิงเชิงวิทยาศาสตร์ในส่วนของผลตอบแทนที่เกิดขึ้น การศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนากิจกรรมสร้างรายได้นอกเหนือจากอาชีพที่มีอยู่เดิมในชุมชน ตลอดจนการสร้างความรู้ความเข้าใจและเสริมสร้างทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้แก่ผู้นำชุมชน นักวิจัยชุมชน และประชากรในชุมชน ข้อมูลดังกล่าวข้างต้น จำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเก็บรวบรวมไว้ในระบบฐานข้อมูลที่สร้างขึ้น และต้องมีการปรับปรุงให้สามารถใช้งานได้ง่ายโดยผู้นำและนักวิจัยชุมชน ดังนั้น สิ่งที่จะต้องดำเนินการระยะต่อมาก็คือ การให้ความรู้และเสริมสร้างทักษะ ทั้งเรื่องความสำคัญของข้อมูลที่ต้องปรับปรุงตามมิติของเวลา (time series) และการคิดออกแบบการใช้ฐานข้อมูลในสถานการณ์หรือเพื่อวัตถุประสงค์ที่หลากหลายแตกต่างกัน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องกับการดำเนินงานในโครงการนำร่องฯ ครั้งนี้ ตลอดจน นำไปสู่การต่อสู้และแก้ไขปัญหาความยากจน ตลอดจนการสร้างโอกาสที่จะยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ในโครงการศึกษาวิจัยระยะต่อไป จะต้องมุ่งเน้นการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนากิจกรรมสร้างรายได้ที่สอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิต ควบคู่กับการพัฒนาปรับปรุงระบบฐานข้อมูล และการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน จะเป็นการช่วยให้ชุมชนสามารถใช้งานระบบฐานข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และพิจารณาหาแนวทางการประกอบอาชีพของครัวเรือนที่สัมพันธ์และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หรือเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่สำหรับการประกอบอาชีพเดิมให้มีผลตอบแทนสูงขึ้น ทั้งนี้ภายใต้หลักการที่จะทำให้ประชากรในชุมชนมีรายได้กระจายตลอดทั้งปีจากการดำเนินการดังกล่าวนี้ สามารถนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ตลอดจนทั้งระบบดังกล่าวก็จะสามารถใช้เพื่อติดตามและประเมินการผลิตของชุมชน ให้สอดคล้องกับสถานการณ์

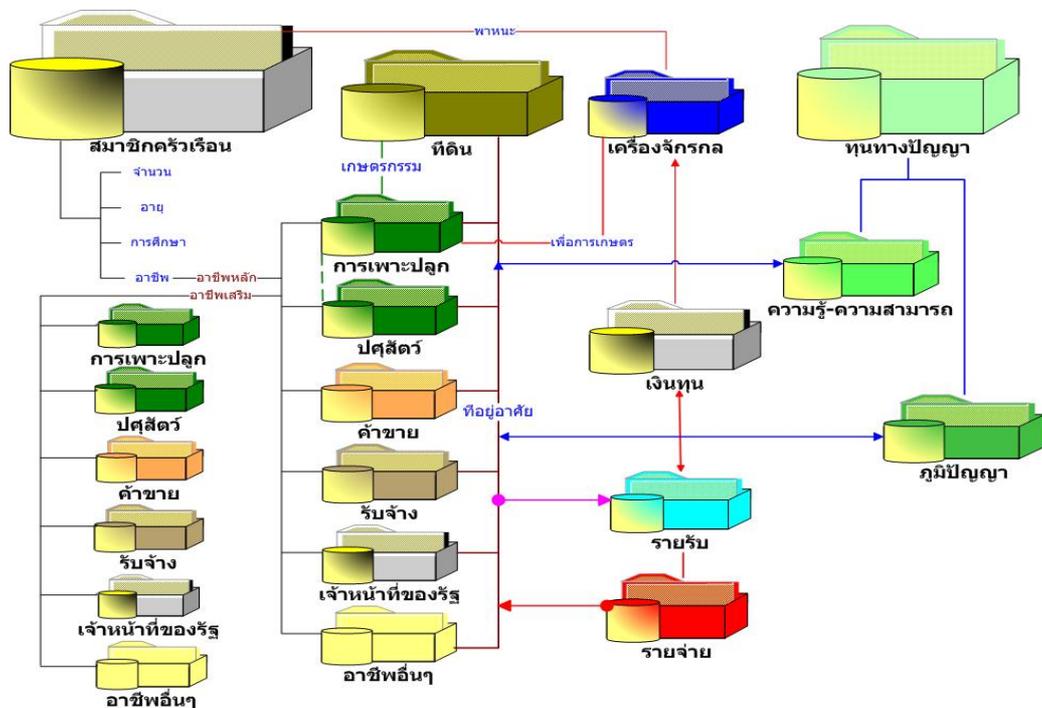
ความพร้อม และประสิทธิภาพของชุมชน เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดได้อย่างแท้จริง

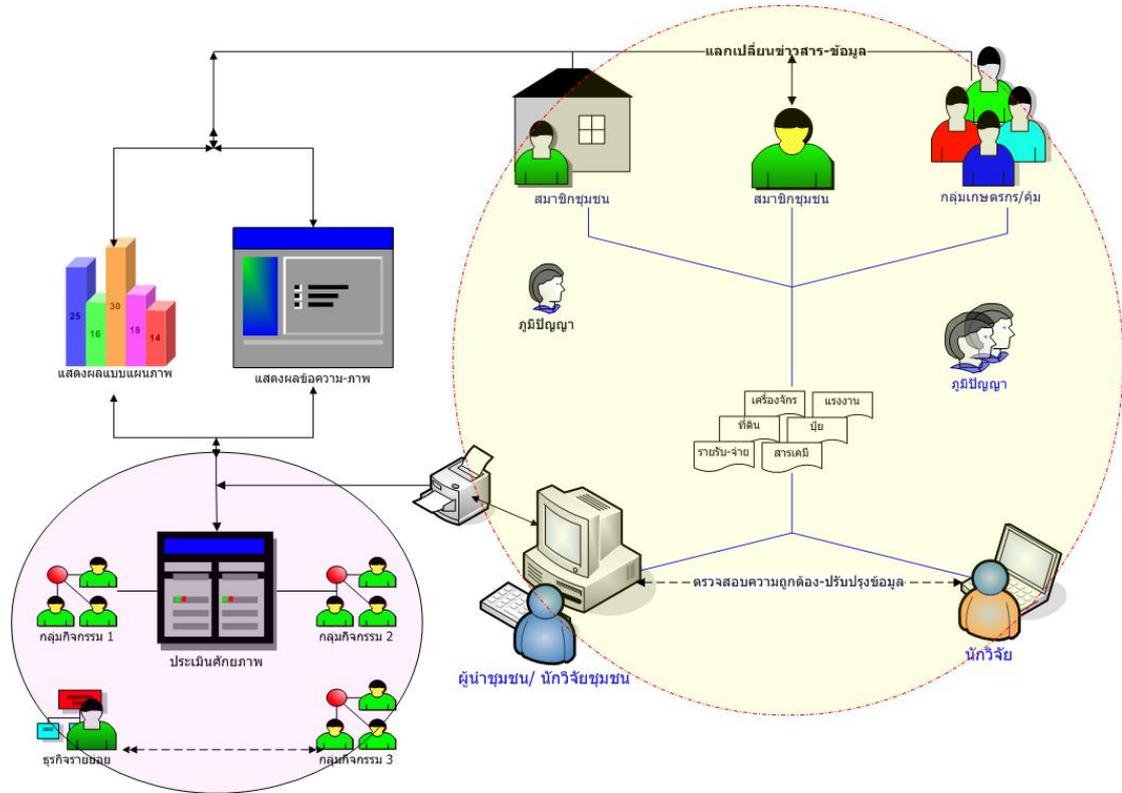
รูปที่ 4: ความก้าวหน้าของการพัฒนาระบบฐานข้อมูล และการเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบฐานข้อมูลเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ในโครงการระยะนำร่อง

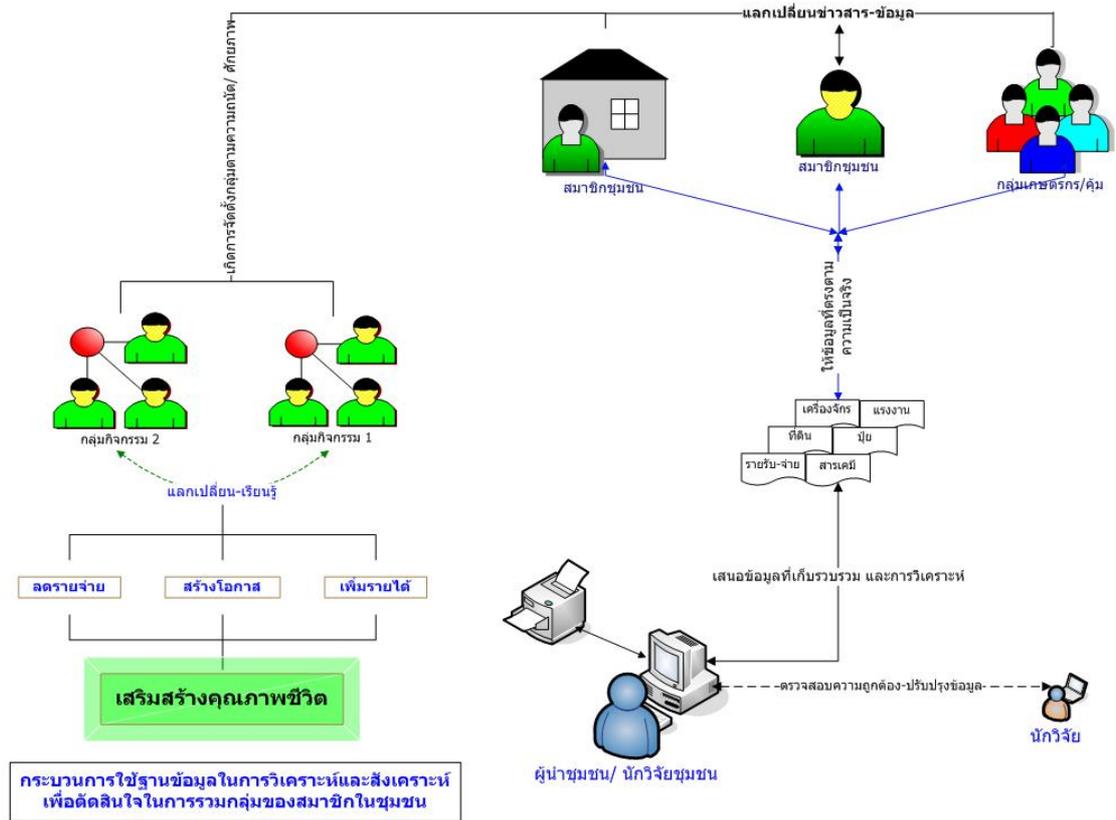
รูปที่ 5: แสดงภาพรวมของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรายรับและรายจ่ายของชุมชนสู่ระบบฐานข้อมูลเบื้องต้น โดยแสดงถึงการจำแนกและความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูล

รูปที่ 6: ระบบฐานข้อมูลเบื้องต้น โดยแสดงถึงการจำแนกและความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในโครงการฯ ระยะที่ 1

รูปที่ 7: ความเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบฐานข้อมูลเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในโครงการฯ ระยะต่อไป

รูปที่ 8: ความเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบฐานข้อมูลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจการรวมกลุ่ม/การทำกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชากรในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาที่ดิน. 2542. คู่มือการจัดการดินกับพืชเศรษฐกิจสำหรับเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานี. กรมพัฒนาที่ดิน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 181น.
- กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนา ระบบบริหารจัดการชุมชน. 2548. กระบวนการวางแผนชุมชน. จาก <http://www.cdd.go.th/chumchon/artical/cmu/complan>. (ค้นหา พฤษภาคม 2548).
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. 2545. สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ.
- ไพสิฐ พาณิชย์กุล. 2548. สิทธิชุมชน ปัญหา และพัฒนาการทางความคิด. บทความมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน. จาก <http://www.midnightuniv.org/midnight-newversion/middata/newpage14.html>. (มีนาคม 2548).
- ไพสิฐ พาณิชย์กุล และคณะ. 2547. กฎหมายแก้ปัญหาความยากจน. บทความสาระที่ กฎหมายเพื่อความเป็นธรรมและแก้ปัญหาความยากจน. บทความมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ลำดับที่ 473. จาก <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9745.html> (ค้นหา มีนาคม 2548).
- ปรีดา วิบูลย์สวัสดิ์. 2540. งานเพื่อการพัฒนาคุณภาพและชีวิต" วิสัยทัศน์ประเทศไทย ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม โทรคมนาคม พลังงาน และทรัพยากรมนุษย์ มุมมองของสมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย (รวมบทความ). สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย. กรุงเทพฯ. 113 น.
- ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง. 2547. ข้อมูลคมนาคม: ตำบลบัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี. จาก <http://www.thaitambon.com/tambon/pubdesc.asp?ID=340715> (ค้นหา 21 กันยายน 2547).
- ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง. 2547. ตารางแสดงเนื้อที่และผลผลิตข้าวนาปีรายตำบลจังหวัดอุบลราชธานี ปี 2545: ข้อมูลจาก กชช. 2ค ปี 2544. กรมพัฒนาที่ดิน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. จาก http://www.idd.go.th/new_hp/vichakarn/rice45/P_table/North_E/UbonRatchathani.html (ค้นหา 21 กันยายน 2547).
- เมธี เอกะสิงห์. 2543. ระบบสนับสนุนการตัดสินใจในเชิงพื้นที่: มิติใหม่ของการวิเคราะห์และวางแผนระบบเกษตร. ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืน. รายงานการสัมมนา ระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1. โรงแรมหลุยส์ แทเวิร์น หลักสี่

- กรุงเทพฯ ระหว่างวันที่ 15-17 พฤศจิกายน 2543. กรมวิชาการเกษตร มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. น. 193-209.
- ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง. 2547. บทที่ 3 ผลการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระยะครึ่งแผนฯ 9 . การติดตามผลการพัฒนาภาคในระยะครึ่งแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. การสัมมนาเรื่อง การติดตามประเมินผลครึ่งแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ระดับภาค. เดือนมีนาคม – เมษายน 2547. จาก <http://poverty.nesdb.go.th/news/yearend/Yearend47/Book1.zip> (ค้นหา 27 สิงหาคม 2547).
- สมพันธ์ เตชะอธิก, มานะ นาคำ, วิเชียร แสงโชติ, พงษ์ศักดิ์ พันธุ์เจริญกิจ และสำเริง เกศชุมพล. 2541. อบต.ในอุดมคติ. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น. 32-35 น.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2547. ข้อมูลสถิติภูมิภาคประเทศไทย. กรมอุตุนิยมวิทยา. จาก http://www.nso.go.th/nso/data/data23/stat_23/toc_23/23.4-1-46.xls. (ค้นหา สิงหาคม 2547)
- สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2525. รายงานการวิจัยปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนในชนบท โดยผู้เข้ารับการฝึกอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ระดับหัวหน้าโครงการ รุ่นที่ 3, กรุงเทพฯ. 24 น.
- สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้. 2547. สถานการณ์การกระจายรายได้ของไทย ปี 2547 ความยากจนและการกระจายรายได้ สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. จาก http://poverty.nesdb.go.th/poverty_new/doc/NESDB/wanchat_20050325035325.pdf (ค้นหา สิงหาคม 2547).
- สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน. 2546. สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. กลยุทธ์และการสนับสนุนกระบวนการจัดทำแผนชุมชนกรมการพัฒนาชุมชน. เอกสารเผยแพร่. จาก <http://www.thai.net/volunteernet/>.
- เสรี พงศ์พิศ. 2545. ทูทางสังคม. มติชน 24 ก.ย.45 สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. จาก <http://www.pattanitoday.com/html/modules.php?name=News&file=article&sid=86&osCsid=1ab986326af1841d6db7a7b33f119c0b>. (ค้นหา กันยายน 2547)
- อรรถชัย จินตะเวช, สุนทร บุรณะวิริยะกุล, ก้อนทอง พวงประโคน, วินัย ศรวัต, ศรีนทิพย์ พรหมฤทธิ์, ปราการ ศรีงาม และ รัชภูมิ ใจกล้า. 2547. ระบบสนับสนุนการตัดสินใจเพื่อการผลิตพืชระดับท้องถิ่น: ท้องทุ่งไทย 1.0. ประชุมความก้าวหน้างานวิจัย ครั้งที่ 2 เครือข่ายวิจัยและ

- พัฒนาระบบสนับสนุนการตัดสินใจ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างวันที่ 19-20 พฤษภาคม 2547 โรงแรมแกรนด์จอมเทียนพาเลซ. ชลบุรี.
- อัชฌาธิช ศรีदारัตน์. 2547. แผนชีวิตชุมชนพึ่งตนเอง. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน). กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. น. 17-18.
- เอี่ยม ทองดี. 2538. สืบสาวราวเรื่อง. จากวัฒนธรรมข้าวสู่มีอบข้าว และอนาคตของชาวนา ใน: ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. สำนักพิมพ์มติชน. Online Version: จาก <http://www.thaitopic.com/mag/soc/khaw.htm>.
- Matsumura, M., P. Isarabhakdi and S. Pleumcharoen. 2003. Rural Industrialization and Return Migration: A Case Study of Female Factory Workers in Northeast Thailand. J. Popul.and Soc. Studies.10:105-130.
- Subhadhira, S., S. Simaraks and S. Srila. 2000. Impact of Economic Crisis on Household in the Northeast and their Adjustment. Farming System Research Group. Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand.
- TDRI. 2547. สรุปผลการสัมมนา "ยุทธศาสตร์การลดปัญหาความยากจน: จากมุมมองและการคิดร่วมกันของชาวบ้าน ครั้งที่ 1 "วันที่ 2-4 เดือนกันยายน พ.ศ. 2544 ณ วังริ้วสอรัท จังหวัดนครนายก. จาก <http://www.info.tdri.or.th/poverty/seminar1.htm> (ค้นหา เมษายน 2548).

บรรณานุกรม

- กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนา ระบบบริหารจัดการ. กระบวนการวางแผนชุมชน. จาก <http://www.cdd.go.th/chumchon/artical/cmu/complan> (ค้นหา มีนาคม 2548).
- ขนิษฐา กาญจนรังษีนนท์. 2547. องค์ประกอบของประชาคมที่เข้มแข็งและการดำเนินชีวิตเพื่อส่วนรวมที่มีพลัง. บทความแปลจาก เดวิด แมททิวส์, มุลนิธิแคทเทอริน (เมษายน 1996). จาก <http://www.cdd.go.th/chumchon/artical/cmu/david01.htm> htm (ค้นหา ธันวาคม 2547).
- ขนิษฐา กาญจนรังษีนนท์. 2547. การเสริมสร้างพลังของชุมชนและการพัฒนามนุษย์. จาก <http://www.cdd.go.th/chumchon/artical/cmu/ceandhd.htm> htm (ค้นหา เมษายน 2548).
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 4. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด. พิมพ์ดี จำกัด. 216 น.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. สถานการณ์ความยากจนและกรอบแนวทางแก้ไขความยากจน. เอกสารประกอบการประชุม คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น ครั้งที่ 1/2544 ณ ห้องประชุม 301 ตึกบัญชาการ ทำเนียบรัฐบาล. จาก http://poverty.nesdb.go.th/Edocument/Paper_DPC_aug01.pdf (ค้นหา ธันวาคม 2547).

สมคิด พรมจ้อย, สมบัติ พันธิวิศิษฎ์, สุทัศน์ กองทรัพย์ และ วิลาศ โภธิสาร. 2546. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้: ความอยู่รอดของชุมชน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง. ดำรงพล อินทร์จันทร์ (บรรณาธิการ). สำนักพิมพ์สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ. 216 น.

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1: ประวัติการก่อตั้งบ้านแสงจันทร์ หมู่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

(ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายคำ บุญธรรมมา นายคำเตือน บุญธรรมมา บ้านเลขที่ 6/1 หมู่ที่ 10 นายปุย ทวีรัตน์ บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 10 นายดำย มณีสาย บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 10 และ นายทอง-นางแหวง จันทเพชร บ้านเลขที่ 51 หมู่ที่ 10)

ในราวหน้าฤดูทำนาปี พ.ศ. 2513 นายแสง รัตนศิลป์ (เกิดเมื่อ พ.ศ. 2469) ชาวบ้านโพนงาม ตำบลไม้กอลอน อำเภอขุขันธ์ (ตระการพืชผล ในปัจจุบัน) จังหวัดอุบลราชธานี ได้มีโอกาสมาเยี่ยมหลาน ซึ่งมีครอบครัวแล้วได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านบัวงาม ตำบลกลาง อำเภอดุสิต จังหวัดอุบลราชธานี ได้เห็นสภาพการทำนาที่บ้านบัวงามแล้วรู้สึกพอใจ ที่ข้าวในนาเจริญเติบโต งอกงาม ดีกว่าสภาพผืนนาที่ตนเองทำอยู่ในบ้านของตน พร้อมกันนี้นายแสงเกิดความสนใจจึงได้ตัดสินใจติดต่อเจรจาขอซื้อที่ดินทำนาจากเจ้าของผู้ครอบครองพื้นที่ ซึ่งมีสภาพเป็นป่า ประมาณ 80 ไร่ ในราคา 24,000 บาท เมื่อกลับไปบ้านเดิมแล้วจึงได้เล่าเรื่องให้ลูกๆ ฟัง พร้อมกับยื่นคำขาดกับครอบครัว ลูกเขย (นายคำ บุญธรรมมา) ลูกสาว (นางเกลี้ยง บุญธรรมมา) ว่า “ในชีวิตนี้ ถ้าพ่อแม่ไม่ได้มาอยู่บ้านบัวงาม คงนอนตายตาไม่หลับแน่” เมื่อลูกเขยได้ยินดังนั้น ก็ไม่ได้แสดงข้อคิดเห็นขัดแย้งพ่อตาแต่ประการใด (เนื่องจากต้องเชื่อฟังในฐานะที่เป็นพ่อตาประกอบกับสภาพที่นาที่ทำกินอยู่เดิมนั้นก็ได้ข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว เพราะที่ดินมีสภาพเป็นดินทราย ผสมดินเปรี้ยว ข้าวเจริญเติบโตไม่ดี ผลผลิตต่ำ ซึ่งผลผลิตที่ได้จากการทำนาในพื้นที่ประมาณ 25 ไร่ ได้ข้าว 200 – 240 ปิบ และการทำนาสมัยนั้นไม่ได้ใส่ปุ๋ยเคมี การบำรุงดินเป็นเพียงการใส่ปุ๋ยคอกเพียงเล็กน้อยเท่าที่จะใช้แรงงานทำได้ จึงได้ไปปรึกษากับลุง ผู้ซึ่งเป็นนักการภารโรง ในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน แล้วชักชวนกันเดินทางมาดูสภาพพื้นที่จริง

หลังจากที่ลูกเขยมาดูสภาพพื้นที่จริงด้วยตนเองแล้วก็เห็นด้วยกับการตัดสินใจของพ่อตา ครั้นพอเสร็จจากการทำนาเรียบร้อยแล้ว ราวเดือนยี่ (เดือนสอง) ปี พ.ศ. 2514 ก็ได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่บ้านบัวงาม มีสมาชิกของครอบครัวทั้งหมด 8 คน ได้แก่ นายแสง-นางจันทร์ รัตนศิลป์ (พ่อตา แม่ยาย) นายคำ บุญธรรมมา นางเกลี้ยง บุญธรรมมา พร้อมลูกจำนวน 3 คน ที่มาพร้อมกัน ได้แก่ นายเรือง-ฤทธิ์ บุญธรรมมา นางคำเสียน บุญธรรมมา และนายยุทธนา บุญธรรมมา ส่วนนายคำเตือน บุญธรรมมา เรียนหนังสืออยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่สามารถมาได้พร้อมกัน ต้องรอสอบไล่ เพื่อจบชั้นเรียนก่อน ซึ่งได้เดินทางตามมาหลังจากที่สอบเสร็จแล้ว สำหรับลูกชาย จำนวน

2 คน ของนายนายคำ - นางเกลี้ยง บุญธรรมมา ที่ไม่ได้ย้ายมาอยู่บ้านบัวงาม ได้แต่งงานออกเรือนไปในช่วงเวลาดังกล่าว จึงยังคงอาศัยอยู่ในภูมิลำเนาเดิมเนื่องจาก

ในครั้งแรกที่มาอยู่นั้น ครอบครัวของนายแสง-นางจันทร์ ได้รับความช่วยเหลือจาก นายทอง-นางปิด พันธุมาศ ให้อาศัยที่ดินในบริเวณที่เดียวกัน สำหรับสร้างที่พักอาศัยชั่วคราว และได้ซื้อที่ดินที่มีสภาพเป็นป่า พื้นที่ประมาณ 80 ไร่ (ต่อมาได้แบ่งขาย และคงเหลือ 40 ไร่) อยู่ทางทิศเหนือของบ้านบัวงาม ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3-4 กิโลเมตร ในราคา 24,000 บาท ตามที่เคยได้เจรจาตกลงราคากับเจ้าของเดิมไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งที่นายแสง รัตนศิลป์ มาเยี่ยมหลานก่อนหน้านั้น ในระหว่างนั้นครอบครัวต้องอาศัยนายคำ บุญธรรมมา ผู้เป็นกำลังสำคัญของครอบครัวในการบุกเบิกพื้นที่ ถางป่า ตัดต้นไม้ เผาไม้ ทำคันทนา ทำที่พักอาศัย ในทุ่งนา โดยมีนายคำเดือน (ลูกชายคนที่สาม) คอยช่วยเหลือเคียงข้างพ่อ ส่วนพ่อตา มีอายุมากแล้วไม่สามารถทำงานช่วยเหลือลูกๆ ได้ ในปีแรกครอบครัวสามารถบุกเบิกพื้นที่สำหรับทำนาได้ประมาณ 3-4 ไร่ เท่านั้น และปลูกข้าวพันธุ์ปลาชิว (ข้าวเบา) เพื่อให้สามารถเก็บเกี่ยวได้เร็ว เนื่องจากข้าวไม่พอกิน แม้ว่าการทำนาในปีแรกจะทำได้ในพื้นที่เพียงเล็กน้อย แต่ก็สามารถให้ผลผลิตข้าวเพียงพอกับการบริโภคของครอบครัวตลอดทั้งปี และได้มากกว่า การทำนาในบ้านเดิมที่บ้านโพรงงาม เนื่องจากสภาพดินอุดมสมบูรณ์ดีกว่า และยังเป็นป่าเปิดใหม่อีกด้วย

สภาพพื้นที่บ้านแสงจันทร์ในสมัยนั้นพอถึงฤดูแล้ง จะประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ นายคำและครอบครัวจึงได้ขุดบ่อน้ำตื้นไว้ใช้ในที่นาของตนเอง เมื่อน้ำหมดก็ช่วยกันขุดให้ลึกลงไปเรื่อย ๆ จนถึงระดับที่มีน้ำพอใช้ในครัวเรือน (ลึกประมาณ 7-8 เมตร) บ่อน้ำที่ขุดขึ้นนี้ยังสามารถให้สมาชิกจากหมู่บ้านอื่นเช่น บ้านหนองสนม บ้านบัวงาม มาใช้ร่วมด้วย

หลังจากเสร็จจากการทำนา (ปี พ.ศ. 2515) ครอบครัวก็ไม่ได้ย้ายกลับไปอยู่ในหมู่บ้านบัวงาม แต่ได้ซื้อบ้านเก่าจากเพื่อนบ้าน นำมาสร้างบ้านพักอาศัยสำหรับครอบครัว ในที่ดินของนายทอง-นางปิด พันธุมาศ (ที่ตั้งบ้านของนายคำ-นางเกลี้ยง ในปัจจุบัน) ซึ่งได้แบ่งที่ของตนเองให้ครอบครัวนายแสง-นางจันทร์ พร้อมลูกๆ ได้อาศัย และในปีเดียวกันนี้ ยังมีครอบครัวอื่น ๆ ที่ย้ายมาสร้างบ้านอยู่ด้วยกันได้แก่ นายทอง-นางปิด พันธุมาศ นายพรมมา จันทุมมา นายด้าย มณีสาย นายมาก อินทรีลี เป็นต้น

ในปีต่อๆ มา ก็มีครอบครัวของคนอื่นได้ย้ายออกมาจากบ้านบัวงาม และย้ายมาจากต่างถิ่นที่อยู่ห่างไกล เช่นจากจังหวัดอำนาจเจริญ และจากจังหวัดยโสธร เป็นต้น

สำหรับชื่อหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านเห็นชอบร่วมกันว่า หมู่บ้านนี้มีครอบครัวของ นายแสง-นางจันทร์ รัตนศิลป์ พร้อมลูกๆ มาอยู่ก่อน จึงนำชื่อ “แสง” และ “จันทร์” ของบุคคลทั้งสองมาต่อกันเป็นชื่อของหมู่บ้านว่า “บ้านแสงจันทร์” เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่วงศ์ตระกูลของนายแสง-นางจันทร์ รัตนศิลป์ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในราวปี พ.ศ. 2522-2523 นายคำ บุญธรรมมา และสมาชิกในหมู่บ้านเห็นว่า หมู่บ้านนี้มีประชากรเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับมีปัญหาเกี่ยวกับการได้ยินเสียงเรียกประชุมชาวบ้าน เวลาที่ผู้ใหญ่บ้านบัวงามตีเกราะ เพื่อรับฟังข่าวสาร ข้อมูลจากทางราชการ หลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านได้รับข้อมูลจากทางอำเภอแต่ละเดือน หรือเรื่องราวอื่นๆ ของหมู่บ้าน เนื่องจากว่าอยู่ห่างกันราว 3-4 กิโลเมตร นายคำ บุญธรรมมา จึงได้เข้าปรึกษาหารือกับนายมา (ไม่ทราบนามสกุล) กำนันตำบลบัวงาม/กลาง ในขณะนั้น เพื่อขอแยกหมู่บ้าน ซึ่งกำนันมา ก็เห็นชอบด้วย จากนั้นกำนันจึงได้เสนอเรื่องต่อนายอำเภอ และกำหนดวันแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ มีนายอำเภอและคณะเจ้าหน้าที่เดินทางมาในพื้นที่ และสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้าน ซึ่งทุกคนเห็นชอบให้นายมา อินทรีดี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ในปี พ.ศ.2526

ในราวปี พ.ศ. 2541 ประเทศไทยได้พระราชบัญญัติว่าด้วยการปกครองส่วนท้องถิ่น ตำบลบัวงาม ได้ถูกยกฐานะการปกครองเป็นเทศบาลตำบล มีสมาชิกสภาเทศบาลเป็นตัวแทนในการบริหารในพื้นที่ จึงไม่มีผู้ใหญ่บ้านอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง จนกระทั่งต่อมารัฐบาลได้ยกเลิกพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว และกำหนดให้เขตเทศบาลตำบลมีผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำหน้าที่ในด้านการปกครองในแต่ละเลขที่ หมู่ บ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 จึงได้เลือกนายทอง จันทเพชร เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยมีนายคำผอง ไผ่แก้ว และนายประดิษฐ์ สุตะพรม เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ 2546 จนถึงปัจจุบัน

ผู้นำชุมชนบ้านแสงจันทร์ในอดีตถึงปัจจุบัน

ผู้ใหญ่บ้าน	ปีที่ปฏิบัติหน้าที่(พ.ศ.)	หมายเหตุ
นายมา อินทรีดี	2526 – 2531	ลาออก
นายต่าย มณีสาย	2531 – 2536	เกษียณ
นายประสิทธิ์ ลูกบัว	2537 – 2541	ครบวาระ
เขตเทศบาล	ปี พ.ศ. 2542-2546	
นายทอง จันทเพชร	2547 – ปัจจุบัน	

(ที่มา: ข้อมูลประจำหมู่บ้าน ณ ศาลากลางบ้าน)

การทำนา

การทำนา เป็นอาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่ ในหมู่บ้านแสงจันทร์ นับตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

ในระยะแรก การทำนาอาศัยแรงงานคนในครัวเรือน และแรงงานจากสัตว์ในสมัยแรกๆ เช่น กระบือ ใช้ลากไถ และคราดนาหรือทำเพือก, วัว ใช้สำหรับลากเกวียนขนข้าวจากนาไปเก็บที่บ้าน ขนปุ๋ยคอกจากในหมู่บ้านลงไปทุ่งนา และใช้ในการขนส่งสิ่งของที่จำเป็น และปริมาณมาก แรงงานคนไม่สามารถทำได้ ระหว่างที่นาอยู่กับหมู่บ้านหรือในระยะทางไกลๆ เป็นต้น

การเพาะปลูกใช้ข้าวเหนียวพื้นเมืองจำนวนหลายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์ปลาชิว พันธุ์ป้อม (พันธุ์เบา) พันธุ์สามสี พันธุ์อีต่าง (พันธุ์กลาง) พันธุ์ขี้ตม พันธุ์ขาว พันธุ์สันป่าตอง (พันธุ์หนัก) จุดประสงค์หลักเป็นการทำเพื่อให้มีข้าวพอกกินพอใช้ในครัวเรือน ส่วนที่เหลือก็จะขายเป็นรายได้เสริมในครอบครัว ข้าวที่ขายจะเป็นข้าวเหนียวรวมกันหลายๆ พันธุ์ ส่วนข้าวเจ้าได้แก่ พันธุ์ข้าวเจ้าแดง ปลูกไว้สำหรับการทำขนมจีนในเทศกาลทำบุญประเพณีพระเวสสันดร (บุญเดือนสี่) การใส่ปุ๋ย เกษตรกรใช้ปุ๋ยคอกจากมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ในครัวเรือนเป็นหลัก การใช้ปุ๋ยคอกจะใช้ได้มากหรือน้อย ขึ้นกับจำนวนสัตว์เลี้ยงในครอบครัว (กระบือและวัว) และความขยันของสมาชิกในครัวเรือน ตลอดจนวิธีการขนย้าย และยานพาหนะที่มีอยู่ เช่น ใช้เกวียน หรือใช้แรงงานคนหาบ หรือใช้รถเข็น เป็นต้น ส่วนปุ๋ยเคมี จะใส่แต่ไม่มาก เนื่องจากเป็นช่วงเวลาเริ่มแรกของการส่งเสริมจากราชการ และเกษตรกรยังไม่มีความมั่นใจในการใช้สารเคมีเพื่อการเพาะปลูก

ต่อมา ราวปี พ.ศ.2533 ได้มีการเปลี่ยนมาปลูกข้าวเหนียว ที่ทางราชการส่งเสริม ได้แก่ พันธุ์ กข.4 แล้วเปลี่ยนมาเป็นข้าวพันธุ์ กข.6 ในระยะเวลาถัดมา เนื่องจากข้าวพันธุ์ กข.6 เป็นพันธุ์ข้าวแตกกอดี ราคาข้าวเปลือกที่นำไปขายให้กับพ่อค้ามีราคาดีกว่าข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองแบบคณะหลายๆ พันธุ์ ตลอดจนทั้งเกษตรกรเห็นว่าข้าวพันธุ์ กข.6 เมื่อนึ่งสุกแล้วมีความอ่อนนุ่มกว่าพันธุ์ที่เคยเพาะปลูกแต่เดิม นอกจากนี้เกษตรกรเห็นว่า การใช้ข้าว กข.6 ไม่ต้องเสียเวลาและยุ่งยากกับการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ เพราะเมื่อถึงฤดูการทำนาก็สามารถหาซื้อจากท้องตลาดได้

ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ส่งเสริมให้ชาวนาปลูกข้าวเจ้า เนื่องจากมีราคาดีกว่าข้าวเหนียว เกษตรกรจึงได้เริ่มหันมาปลูกข้าวพันธุ์หอมมะลิ 105 กันอย่างจริงจังมากขึ้น เพื่อที่จะช่วยให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำนา โดยเกษตรกรได้แบ่งพื้นที่ทำนาของตนเอง ออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนหนึ่งใช้ปลูกข้าวเหนียว พันธุ์ กข.6 เก็บไว้บริโภคในเรือน อีกส่วนหนึ่งใช้ปลูกข้าวเจ้าพันธุ์หอมมะลิ 105 เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้สำหรับครัวเรือน

เมื่อเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับการทำนาจาก การทำนาเพื่อให้ได้ข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และเก็บไว้ใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นที่ครอบครัวต้องการ มาเป็นการทำนาเพื่อการบริโภคและให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รูปแบบการจัดการของทำนาก็เปลี่ยนไป เริ่มจากการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าว การแบ่งพื้นที่สำหรับปลูกข้าวเหนียว และข้าวเจ้า และเกษตรกรได้เปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้น เนื่องจากปุ๋ยคอกมีปริมาณไม่เพียงพอ เนื่องจากมีข้อจำกัดเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยง (กระบือและโค) มีจำนวนลดลง การขนส่งไม่สะดวก ประกอบกับสภาพความอุดม

สมบูรณ์ของดินลดลง เพราะมีอายุการใช้งานหลายปี นับตั้งแต่การบุกเบิกครั้งแรก การใส่ปุ๋ยเคมีทำให้ชาวเจริญงอกงามเร็ว ได้ผลผลิตข้าวมากขึ้น นอกจากนี้แล้วเกษตรกรยังจะต้องพิถีพิถันในการทำนามากขึ้น เพราะว่าพื้นที่ทำนาของคนรุ่นลูกมีขนาดเล็กลง จากการแบ่งพื้นที่ให้กับลูกๆ โดยเริ่มจากการวางแผนการเพาะกล้า การปักดำ การใส่ปุ๋ย การเก็บเกี่ยวและการนวด เพื่อให้ผลผลิตต่อไร่มากขึ้น และออกสู่ท้องตลาดทันกับภาวะของราคารับซื้อของโรงสี เกี่ยวกับการใช้แรงงาน มีการจ้างแรงงานสำหรับการทำนาแทนการช่วยเหลือ หรือแลกเปลี่ยนการเอาแรงกันเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จนแทบไม่มีเหลือให้เห็นในปัจจุบัน การจ้างแรงงานจะจ้างเพื่อการถอนกล้าและปักดำนา โดยเมื่อราวปี พ.ศ. 2520-2523 ค่าแรงงานถอนกล้าร้อยละ 20 บาท ค่าแรงงานปักดำวันละ 20-30 บาท/คน และเพิ่มขึ้นเรื่อยมาจนถึงอัตราค่า 120 บาท/คน สำหรับการปักดำและเก็บเกี่ยว ในปัจจุบัน (ปีเพาะปลูก 2547) โดยการนับเวลาทำงานนับจากเวลา 08.00 -16.00 นาฬิกา ในการจ้างแรงงานสำหรับมาทำงานนั้นผู้จ้างจะต้องจัดหาอาหารเที่ยง (เฉพาะกับข้าว ส่วนข้าวผู้รับจ้างนำมาเอง) ไว้ให้ผู้รับจ้างด้วย และหากผู้จ้างจัดหาอาหารให้ไม่ถูกใจ ผู้รับจ้างก็มักจะไม่นำในวันต่อมาหรือครั้งต่อไป ซึ่งก็นับว่าเป็นปัญหาเกี่ยวกับแรงงานพอสมควร สำหรับการนวดข้าวได้เปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนมาใช้รถสีข้าวแทน ราวปี พ.ศ. 2539-2541

เครื่องมือที่ใช้ในการทำนามัยก่อน ได้แก่ จอบ สำหรับการขุดดินทำคันนา ไถไม้ สำหรับการไถนา โดยอาศัยแรงงานกระบือในการลากไถ สำหรับการไถกลับหน้าดิน เตรียมดิน ส่วนคราดไม้ อาศัยแรงงานกระบือในการลากเช่นกัน การคราดนา มีจุดประสงค์เพื่อย่อยก้อนดินหลังจากการไถ (ซี้ไถ) ให้แตก และเป็นการปรับหน้าดินให้เรียบ สม่าเสมอ ง่ายต่อการปักดำ และช่วยให้ระดับน้ำในแปลงนาท่วมสม่าเสมอ เท่าที่จะทำได้ ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2517-2518 เริ่มมีการปรับเปลี่ยนจากการใช้ไถไม้ มาใช้ไถเหล็ก เนื่องจากการหาไม้ที่มีรูปทรงที่เหมาะสมกับการทำไถไม้ นั้นยากขึ้น ประกอบกับเริ่มมีการผลิตไถเหล็กออกวางจำหน่ายในท้องตลาด สามารถหาซื้อได้ง่าย และมีความทนทาน มีอายุใช้งานหลายปี และในราวปี พ.ศ. 2540 เริ่มมีการนำรถไถเดินตามมาใช้สำหรับการทำนา แทนการใช้แรงงานจากสัตว์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับการเปลี่ยนวิธีการการนวดข้าวจากการใช้แรงงานคนมาใช้รถสีข้าว

แหล่งเงินทุน

แหล่งทุนที่สำคัญของหมู่บ้านแสงจันทร์ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง และแหล่งเงินกู้นอกระบบจากเพื่อนบ้านที่ปล่อยเงินกู้ โดยประชากรของชุมชนได้กู้ยืมเงินมาเพื่อการใช้จ่ายด้านต่างๆ ในครอบครัว เงินที่กู้ยืมส่วนใหญ่ จะนำไปใช้สำหรับเกี่ยวกับปัจจัยในการผลิตในแต่ละฤดูกาล เช่น บุกเบิกพื้นที่ หรือปรับสภาพพื้นที่นาของตนเอง ซื้อรถไถเดินตามและอุปกรณ์ต่อพ่วง รถมอเตอร์ไซด์ ซื้อมันรด ค่าแรงงานในการเตรียมดิน การ

ปักดำ การเก็บเกี่ยว การนวดและการเก็บผลผลิต บางรายกู้มาไว้เป็นเงินสำรองใช้จ่ายในครอบครัวเวลามีเหตุจำเป็นเวลาเจ็บป่วย หรือส่งลูกเรียนหนังสือ และพบว่าบางรายนำเงินที่ได้มา ไปปล่อยกู้ให้เพื่อนบ้านอีกทอดหนึ่ง

ภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีพ

การขุดบ่อน้ำตื้น

การเลือกจุดที่เหมาะสมสำหรับ การขุดบ่อน้ำของชาวบ้าน มีข้อสังเกต ดังนี้

1) ในตอนเย็นให้นำกะลา หรือถ้วย ไปวางที่จุดที่ต้องการตรวจสอบ ทิ้งไว้ข้ามคืน แล้วไปตรวจดูในช่วงเช้าวันของวันรุ่งขึ้น (ประมาณ 7 นาฬิกา) หากพบว่ามีไอน้ำ หรือหยดน้ำ เกาะที่ผิวด้านในของกะลาหรือถ้วย แสดงว่า จุดที่ตรวจสอบมีน้ำใต้ดิน (สายน้ำ) อยู่ การตรวจสอบด้วยวิธีการนี้จะตรวจสอบในช่วงเวลาหลังการเก็บเกี่ยวข้าว

2) ตรวจดูว่าจุดใดที่มีอากาศอุ่นในเวลากลางคืน สันนิษฐานว่า จุดนั้นหรือบริเวณนั้น มีน้ำใต้ดินอยู่มาก

3) หากจุดใดที่มีอากาศร้อนในเวลากลางคืน สันนิษฐานว่า จุดนั้นๆ หรือบริเวณนั้นมีชั้นหิน อยู่ใต้ดิน

ทัศนคติเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายคำ บุญธรรมมา บ้านเลขที่ 6/1 หมู่ที่ 10 นายบุญ ทวีรัตน์ บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 10 นายดำย มณีสาย และนายทอง จันทเพชร บ้านเลขที่ 51 หมู่ที่ 10)

การมีคติประจำใจ เช่น ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น และการศีลธรรม ในการดำรงชีวิตจะช่วยให้เราเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ และเป็นทุนที่ดีทั้งทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจเวลามีเรื่องเดือดร้อนหรือต้องการกู้ยืมเงินจากผู้อื่น (เพื่อนบ้าน) ก็สามารถทำได้ง่าย และต้องรับผิดชอบชดใช้คืนตามกำหนดเวลา หากไม่สามารถทำได้ตามเวลานัดหมาย ก็ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้าพร้อมเล่าเหตุผล ความจำเป็นที่แท้จริงที่ไม่สามารถทำได้ตามกำหนดเวลานัดหมายให้ทราบ

การพิจารณาที่จะเลือกทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้มากกว่าเดิม ในแง่มุมมองของการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าทางการเกษตร ด้วยการมองเห็นถึงการเพิ่มมูลค่าเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้ซื้อ มากกว่าการขายสินค้าแบบขังน้ำหนักรายอย่างเดียว ซึ่งเป็นมูลค่าที่แอบแฝงในตัวสินค้า เช่น การเลี้ยงวัวพันธุ์ การเลี้ยงไก่ชน ไว้เพื่อขายสำหรับผู้ซื้อไปแข่งขัน แทนที่จะเลี้ยงแล้วนำไปแข่งขันแล้วค่อยขาย เพราะว่าในการแข่งขันมีความเสี่ยงครั้งต่อครั้ง หากแพ้ก็ทำให้เสียราคาทันที

หรือในกรณีของวัวที่เลี้ยงต้องไม่ใช่การเลี้ยงเพื่อจำหน่ายเพียงแค่ว่าการดูจากขนาด น้ำหนัก เท่านั้น ควรจะสามารถขายมูลค่าความสวยงาม ความนิยม ได้ด้วย เพราะมีราคาที่ดีกว่ามาก และสิ่งเหล่านี้จะต้องมีข้อมูลที่ดีเกี่ยวกับทิศทาง กระแสความนิยมของตลาดประกอบด้วย เป็นต้น

ภาคผนวกที่ 2: แหล่งรายได้ของประชากรในชุมชนบ้านแสงจันทร์ จากข้อมูลสำรวจ จปฐ.
ปี พ.ศ.2546-2547

แหล่งของรายได้	มูลค่า (คน)	ร้อยละ
รับจ้าง	3,234,400	30.66
ขายพืชผลการเกษตร	2,599,886	24.65
ค้าขาย	1,255,340	11.90
ขายสัตว์	1,088,800	10.32
ขายสัตว์น้ำ	278,980	2.64
ประเมินค่าอาหารจากพืช	677,400	6.42
ประเมินค่าอาหารจากสัตว์	295,180	2.80
ประเมินค่าอาหารจากประมง	324,300	3.07
รายได้อื่นๆ	794,100	7.53
รวม	10,548,426	100.00

ที่มา: สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี (มีนาคม, 2548)